

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

**Historie středověkého odívání ve výuce dějepisu na
středních odborných školách**

Bc. et Bc. Veronika Raubicová

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Hana Havlůjová, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy (N ČJ-D)

Rok 2015

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉHO ÚKOLU

akademický rok 2014/2015

Jméno a příjmení studenta: **Veronika Raubicová**

Studijní program: Učitelství pro střední školy (N7504)

Studijní obor: N Mgr. ČJ-D

Název tématu práce v českém jazyce:

Historie středověkého odívání ve výuce dějepisu na středních odborných školách

Název tématu práce v anglickém jazyce:

Teaching of History of Medieval Clothing of History at Vocational Secondary School

Pokyny pro vypracování:

Metody: Práce s grafickými médii, sběr a analýza dat - dotazníky, diskuze s focus group.

Cíle: Reflexe současného stavu historického vědomí žáků a studentů o historii odívání ve středověku. Sběr dat pomocí výzkumných metod. Analýza sebraných dat. Návrh na systematizaci a ucelení informací o historii odívání v rámci výuky dějepisu.

Závěry: Z analyzovaných dat budou utvořeny závěry, které by měly odpovědět na otázky kladené v úvodu. Tedy mělo by být zodpovězeno, jakými způsoby se dostávají informace k žákům a studentům o historii odívání z doby středověku. Měli bychom se dozvědět, jaké jsou další možnosti využití a získávání informací o historii odívání ve zkoumaném časovém rozmezí středověku.

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Hana Havlůjová, Ph.D.**

Předpokládaný rozsah diplomové práce: **120 stran**

Datum zadání práce: **9. 1. 2015**

Předběžný termín odevzdání práce: 20. 7. 2015

V Praze dne:

.....

vedoucí katedry

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Historie odívání ve výuce dějepisu na středních odborných školách* vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně, za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum 20. 7. 2015

.....
podpis

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování paní PhDr. Haně Havlůjové, Ph.D. za její cenné rady, připomínky, doporučení, trpělivost, důvěru, ochotu, čas a práci při vedení mé diplomové práce. Nesmírně si toho vážím. Rovněž bych chtěla poděkovat panu Mgr. Petru Vodovi, především za jeho vstřícnost a pomoc při získání potřebných informací a poskytnutí podkladů, za jeho konzultace, cenné rady a také trpělivost, čas a ochotu. Též děkuji za to, že byl ochoten připravit a prezentovat odbornou přednášku pro žáky ve škole. V neposlední řadě bych ráda poděkovala i paní Aleně Kobylkové, ak. arch. a Mgr. Lence Pechové za jejich ochotu, pedagogické rady a připomínky k praktické části. Dále můj vděk patří i vedoucí lektorského oddělení archeologických programů paní Mgr. Veronice Hujarčíkové za její ochotu a práci v rámci muzejního programu Oděvy našich předků. A také třídě 1.A1 (ve šk. roce 2014/2015), jejíž žáci byli ochotni absolvovat, ozkoušet a spolupracovat na didaktickém programu. Své rodině, svým blízkým a kolegům děkuji za podporu.

.....
podpis

NÁZEV:

Historie odívání ve výuce dějepisu na středních odborných školách

AUTOR:

Veronika Raubicová

KATEDRA (ÚSTAV)

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

VEDOUCÍ PRÁCE:

PhDr. Hana Havlůjová, Ph.D.

ABSTRAKT:

Práce je zaměřena na ucelení a využití poznatků o středověkém odívání ve výuce prvního ročníku střední odborné školy s humanitně - výtvarným zaměřením. Tyto poznatky budou využity při tvorbě didakticky zaměřeného programu. Program kombinuje různé metody výuky (výkladová část odborníka s praktickými ukázkami, zážitkové učení – exkurze do muzea s možností ozkoušení výroby oděvu, projektové vyučování – skupinová práce při tvorbě didaktických materiálů a portfolio). Výstupem ke zjištění účinnosti programu a použitých metod budou mimo jiné i dotazníky a testy. Následná analýza produktů žakovské činnosti ukáže, nakolik byl program a použité metody efektivní. Pokud se program osvědčí, bude nabídnut školám se stejným nebo podobným zaměřením. Součástí budou rozhovory s pedagogy a jejich hodnocení programu z hlediska využitelnosti. Žáci by měli získat základní znalosti o odívání a důležitosti pro kulturu a společnost ve středověku a uvědomit si možné souvislosti se současným vlivem odívání a módy.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Dějiny odívání, středověk, móda, každodennost, dějepis, didaktický program.

TITLE:

Teaching of History of Medieval clothing of History at Vocational secondary school

AUTHOR:

Veronika Raubicová

DEPARTMENT:

Department of History and History Didactics

SUPERVISOR:

PhDr. Hana Havlůjová, Ph.D.

ABSTRACT:

The thesis is focused on application of comprehensive knowledge of medieval clothing in education of the first-year students at humanities and art upper-secondary schools. The theoretical knowledge will be used for creating didactic programme from which the students will learn basic facts about clothing and its importance for medieval culture and society. The students should also realize how medieval cultural heritage influences the recent clothing and fashion. The programme involves different educational methods. The efficiency of the programme and its methods will be shown analysing the students' final products. In case the programme is successful, it will be offered to other schools with the same or similar curriculum. As a part of the evaluation, the teachers will be interviewed and their reviews of the programme and its use in education enclosed.

KEYWORDS:

History of clothing, Middle Ages, Fashion, Everydayness, History, Educational program

Obsah

1. Úvod	11
1.1. Specifikace cíle a formulace hypotéz.....	11
2. Teoretická část	13
2.1. Úvod do problematiky historie odívání a módy	13
2.2. Definice a aspekty módy	14
2.3. Vznik a význam módy	19
2.4. Historie odívání jako součást kulturně historického kontextu	24
2.5. Vymezení historických etap středověku – raný, vrcholný a pozdní	28
2.6. Proč vyučovat historii odívání na SOŠ? RVP Výchovně - vzdělávací cíle. (psychologie, dějepis, odborné předměty)	32
2.7. Historie odívání v rámcových a školních vzdělávacích programech středních odborných škol	34
2.8. Didaktická analýza.....	35
2.9. Analýza dosažitelných zdrojů pro výuku (odborné publikace, učebnice, muzejní programy)	35
2.9.1. Zdroje a prameny historického poznání.....	36
2.9.2. Zhodnocení odborných publikací	43
2.9.3. Nové dostupné možnosti a přístupy.....	57
2.9.4. Zhodnocení populárně naučných publikací.....	60
2.9.5. Zhodnocení učebnic pro střední odborné školy.....	69
2.9.6. Dostupné muzejní programy a krátkodobé výstavy	93
3. Praktická část	101
3.1. Popis didaktického programu „Odívání a móda ve středověku	101

3.2.	Obsah a průběh programu	103
3.3.	Mapování kulturně historických znalostí a prekonceptů v oblasti středověkého odívání 111	
3.3.1.	Příprava a realizace didaktického programu pro žáky prvního ročníku středné odborné školy, obor Grafický design	117
3.3.2.	Analýza a vyhodnocení dat získaných z didaktických programů.....	118
4.	ZÁVĚR.....	134
5.	Použitá literatura a zdroje	135
5.1.	Seznam použité literatury.....	135
5.2.	Seznam použitých učebnic	138
5.3.	Seznam použitých elektronických zdrojů	138
6.	Přílohy	141
6.1.	Portfolio žáků, záznamy a dokumentace z didaktického programu "Odívání a móda ve středověku"	
6.1.1.	Evokační list	
6.1.2.	Sylabus přednášky muzejního programu Oděvy našich předků	
6.1.2.1.	Pracovní list muzeum č. 1	
6.1.2.3.1.	Pracovní list muzeu č. 2	
6.1.3.	Sylabus přednášky odborníka	
6.1.3.1.	Pracovní list z přednášky odborníka	
6.1.3.1.1.	Přepis odpovědí žáků z evokačního listu	
6.1.3.1.2.	Přepis odpovědí žáků z pracovního listu muzeum č. 1	
6.1.3.1.3.	Přepis odpovědí žáků z pracovního listu muzeum č. 2	
6.1.3.1.4.	Přepis odpovědí z pracovního listu z přednášky odborníka	

6.1.4. Slovníček pojmů s úkoly

6.1.5 Fotodokumentace aktivit žáků

6.1.5.1. Fotodokumentace z návštěvy Muzea hl. města Prahy

6.1.5.2. Fotodokumentace z přednášky odborníka

6.1.6. Ukázka z referátu vytvořeného žáky

6.1.7. Ukázka posteru vytvořeného žáky

6.2. Fotografie rekonstrukcí oděvu z knihy Móda (2012)

1. Úvod

Přemýšleli jste dnes, co si vezmete na sebe? Podle čeho jste se rozhodovali? Oděv a móda mají v evropské kultuře své nezastupitelné místo. Není nikdo, kdo by s nimi nepřišel do styku a případně se jim mohl zcela vyhnout. Oblečení potřebujeme všichni, ať už kvůli ochraně před nepříznivými počasí, či touze se líbit. Historie odívání je předmětem zkoumání mnoha vědních disciplín, je totiž součástí kulturně historického bádání a ukazuje nám, stejně jako další kulturní projevy, z čeho vycházíme a možná i kam směřujeme. Mladí lidé na středních školách řeší stejné či podobné problémy týkající se oblečení, jako ti před sto, dvě stě i více lety, jen s jiným typem oblečení. Je to součást jejich každodennosti, zároveň je pro ně důležité sebevyjádření a utváření vlastní identity. Na středních školách, které nejsou odborně zaměřeny, je jen malá šance, že by se ve výuce vůbec setkali s dějinami odívání. Ale i školy odborně zaměřené na textilnictví, nemusí mít nutně v osnovách podrobněji zařazeno takové téma.¹ Ve své práci se zaměřuji na to, jak zprostředkovat žákům poznatky módy, o jejím vzniku a významu, formou uceleného programu s jednotlivými na sebe navazujícími aktivitami.² Toto téma by mělo žáky oslovit a můžeme tak přispět ke kultivaci jejich historického vědomí a dále je motivovat k rozvoji samostatného historického poznání (v rámci dějepisu, dějin umění či dějin oboru). V případě žáků středních odborných škol lze přispět i k jejich profesnímu formování a rozvoji.

Práce je rozdělena na tři části. V úvodní části se zabývám tématem módy, jejím vznikem. Následuje historická, didaktická a metodická analýza, z nich pak vychází praktická část s vytvořením didaktického programu pro žáky.

1.1. Specifikace cíle a formulace hypotéz

Cílem práce je ověřit hypotézu, zda žáky lze oslovit tématem historie odívání, a tím jim otevřít cestu ke kulturním dějinám vůbec. Z tohoto důvodu jsem se také rozhodla zpracovat téma formou uceleného didaktického programu s jednotlivými na sebe navazujícími aktivitami, jejichž

¹ Přehled školních vzdělávacích plánů je v kapitole Didaktická analýza.

² Zaměřuji se na především středověké odívání, právě v tomto období se formovala móda s důrazem na individualitu. Podrobnější vysvětlení se nalézají v kapitole o vzniku módy.

cílem je přispět nejen ke kultivaci historického vědomí žáků, ale spíše je motivovat k rozvoji samostatného historického poznání (v rámci dějepisu, dějin umění či dějin oboru). V případě žáků středních odborných škol lze přispět i k jejich profesnímu formování a rozvoji.

První zkoumanou oblastí je motivace. Budu hodnotit, zda se mi podařilo žáky tématem oslovit? To zjistím zpětnou vazbou od žáků, pomocí otázek „Co je bavilo a proč? Co je nebavilo? V čem spatřují smysl programu?“.

Dále mě bude zajímat oblast rozšíření znalostí. Srovnáním výsledků z úvodních evokačních, průběžných, reflektivních aktivit a zpětné vazby, zjistím, nakolik se proměnily jejich „prekoncepty“, tzn. rozšířily/prohloubily z hlavních úrovní myšlení. Analýza odpovědí bude provedena z hlediska Bloomovy taxonomie.

Sledovat budu i rozvoj oborových kompetencí, vztahujících se k historii i historii textilnictví. Z tohoto hlediska je třeba položit si otázku, zda program motivoval žáky k samostatné badatelské činnosti. To bude hodnoceno na základě projevu aktivity žáků (zapojení se, spolupráce, výsledky práce, formulace otázek, hledání odpovědí, diskuse ad.). Na závěr pak mohu zhodnotit, jak přispěl program k profesnímu formování žáků, a to zpětnou vazbou od žáků a vyučujících na středních odborných školách s textilním zaměřením.

V historické analýze je popsán pohled na dějiny odívání z hlediska společensko-vědních oborů (např. psychologie, sociologie, historie, pedagogika). Didaktická analýza se věnuje vymezení historických etap středověku a analýze dosažitelných zdrojů poznání – učebnic dějepisu, dostupných učebnic o dějinách odívání, odborných a populárně naučných publikací s doporučeními k jejich využití ve výuce. Zařadila jsem i krátké rešerše muzejních programů a přehled výstav, které se váží k tématu odívání ve středověku, se zhodnocením jejich využití.

V metodické analýze jsou popsány kromě návrhu didaktického programu i praktické informace – jaký bude postup, jak bude vypadat hodnocení, jaké budou potřeba pomůcky a materiály.

Praktická část obsahuje časový scénář a postup s popisem aktivit. Na začátku je kromě popisu realizace i mapováním prekonceptů žáků, aby se dal sledovat i vývoj jejich poznání. Po provedení programu následuje analýza a vyhodnocení získaných dat. Nechybí ani zpětná vazba od vybraného vzorku žáků a také hodnocení programu vyučujících na středních odborných školách textilních, ve kterém poskytují reflexi z pohledu praktického a zkušeného.

Závěr shrnuje, zda byl program úspěšný, jak se (ne)ověřily hypotézy a případné návrhy na rozšíření či úpravy.

V přílohách se nachází pracovní listy a závěrečný ověřující test, tabulky s odpověďmi z pracovních listů a ověřovacího testu, ukázky z práce žáků (poster, referát), fotografická dokumentace z fází programu (práce na posterech, návštěva muzea, přednáška odborníka).

2. Teoretická část

2.1. Úvod do problematiky historie odívání a módy

Historie oděvu (nejen v evropském kulturním prostředí) je ale velice široké téma. Může být zařazeno v celoročním tematickém plánu v rámci samostatného předmětu i jako doplněk k nadřazenějšímu historickému a odbornému předmětu. Na střední odborné škole, s uměleckým oborem, kde jsem působila, však zařazeno nebylo vůbec. Ačkoliv se jedná o obor (Grafický design), který zdánlivě nemá s módou nic společného, tak i tito žáci se v budoucnu jakožto výtvarníci mohou dostat do prostředí zabývajícího se módou (např. prostředí módního či zájmového časopisu, či nakladatelství s historicky zaměřenou edicí). Pro svou práci jsem si vybrala jen jedno období. Je jím středověk, a to z několika důvodů.

Při vymýšlení didaktického programu jsem chtěla, aby měli žáci možnost poznat počátky a význam módy, protože ta se vyvíjela v evropském prostředí právě od středověku.³ Móda měla stejný nebo alespoň dost podobný význam pro nás i pro středověkého člověka. Žáci budou mít možnost zásluhou programu vidět a pochopit souvislosti mezi svým a středověkým světem právě skrze oděv. Oděv se stal znakem⁴ příslušnosti k určité sociální skupině (společenský stav, řemeslo) i pohlaví (genderu). I dnes poznáme profesi či společenské postavení člověka, případně velikost jeho majetku, podle oděvu. Lidé se odjakživa rádi předvádí, ale i napodobují, v minulosti i dnes. Oblečení jim to umožňuje na hmotné úrovni. Nižší vrstvy napodobují ty vyšší. Lidé současnosti mají také své vzory, které určují nejnovější směr módy. Někteří tvůrci

3) Více v kapitole 2.4.

4) O znaku více v: SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 2007. ISBN 978-80-7290-330-6.

současné módy hledají inspiraci v minulosti, některé upravené střihy či prvky zůstaly v odívání dodnes (např. „princes“⁵). Žáci si mohou všimnout právě těchto vazeb. Měli by také získat povědomí o významu barev. Ve středověku byla barva symbolem zařazení či příslušnosti k panovníkovi, rodu, cechu či dámě. V naší současnosti barvou lze vyjádřit příslušnost k určité skupině, např. sportovnímu týmu, či národu (vlajka)⁶.

2.2. Definice a aspekty módy

Všechny tyto poznatky, které bych chtěla předat žákům, mají základ ve vlastním pozorování, rozhovory s lidmi zabývajícími se historickými oděvy, v úvahách a především propojením informací z četby odborné literatury. Pro hlubší zkoumání kteréhokoliv tématu je žádoucí seznámit se problematikou nejdříve obecně, zabývat se jeho historií, teoretickými základy a ostatními aspekty. První by měl být aspekt etymologický.

Slovo móda pochází podle Odolena Zítka z Itálie v 16. století, právě ona byla dlouho kulturním a hospodářským centrem a ostatní země ji napodobovali i ve způsobu oblékání – tzv. al modo (italiano).⁷ Štafetu přebrala pak znovu (jako ve středověku) Francie v čele s Ludvíkem XIV., který zavedl pojem „à la mode“.⁸ Obě tyto řeči přijaly výraz z latinského slovníku (modus = míra, obraz, způsob). Další románské, ale i slovanské a germánské jazyky termín přejaly, jen Angličané překládají slovo móda jako *fashion* (móda, způsob, tvar).⁹ Avšak jak už jsem zmínila, vznik módy je řazen do období o něco dříve, do období vrcholného středověku, což je obsahem další kapitoly. Je třeba upozornit na to, že ve středověku pojem móda ještě nepoužívali, ale my

5) Moderní těsný střih živůtku tvarovaný dvěma svislými švy přes prsa, inspirovaný burgundskou módou 15. století. (Nelze ho vytvořit bez konstrukčního postupu.)

6) Význam barev pro národ by mohl žáky motivovat k zjišťování informací o původu tohoto státního znaku.

⁷ ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*. Praha: Orbis 1962, s. 16

⁸ Pro srovnání: DEJEAN, Joan. *Noc, kdy se zrodilo šampaňské. Historie luxusního životního stylu od Ludvíka XIV. do současnosti*. Praha: Brána 2006. Tento autor se domnívá, že v této době a v této zemi byly poprvé vytvořeny módní normy a módní měřítka.

⁹ ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*. Praha: Orbis 1962, s. 17

ho používáme, proto abychom tím souhrnně označili ty jevy a změny v odívání, které daly základ tomu současnému významu toho slova.¹⁰

Odolen Zítek neklade rovnítko mezi slovo móda a slovo šatstvo; móda je jen jednou z funkcí šatu a odívání vůbec.¹¹ Původ módy může být totiž zaměňován za původ oblečení. Získat celkový vhled do problematiky lze pomocí odpovědí na několik základních otázek: Co je to vlastně móda? Jak ji můžeme chápat a pojmovat? Proč se jí vůbec zabývat? Proč se vůbec učit o módě a jejím vývoji? Móda je důležitá z hlediska kulturního, společenského, náboženského, výtvarného, estetického, hospodářského, ekonomického, psychologického...vlastně téměř ze všech hledisek, které člověk definoval, aby mohl kategorizovat svět kolem sebe. Móda nás obklopuje přímo i nepřímo. „*Slyšíme-li slovo móda, bývají naše představy obyčejně velmi jednoduché: Vidíme rozmanitá vyobrazení v módních časopisech, výklady konfekčních prodejen, někoho známého, který platí všeobecně za vkusného člověka, nebo oblíbenou filmovou herečku na plátně biografu či nepříjemné čekání u krejčího.*“¹² Tato citace pochází z knihy Lidé a móda z roku 1962. Jak vidíme, za posledních padesát tři let se toho zase tolik nezměnilo. Dnešní člověk z evropské společnosti už sice nečeká u krejčího, ale stojí fronty u pokladen ve výprodeji konfekčního nadnárodního řetězce proto, že se chce líbit a stát se součástí společnosti. Módní časopisy a ikony z řad celebrit stále určují, co je „in“, vznikají nové módní trendy a skupiny. Móda je stále ožehavým tématem, možná ještě více, než kdy před tím. Někteří odborníci soudí, že zájem o módu se zvyšuje v době „blahobytu“.¹³ Odpůrci módy jsou proti změnám a výstřednostem, stejně jako tomu bylo v minulosti. Možnosti a rychlost šíření informací se mnohonásobily a móda se mění doslova před očima.

Proč se zabývat módou, když se v poslední době klade důraz zejména na „vnitřní krásu“, hodnoty v podobě vědomostí, dovedností a rozvíjí se především potenciál k podnikání? Žáci se mají naučit toleranci, demokratickému smýšlení, začlenění do společnosti, poznávání trvalých a

¹⁰ Po celou dobu sledovaného období ve středověku, jak dokazují prameny (např. dobové kritiky v literatuře), se termín „móda“ neobjevuje. Používají ho současní historici pro vysvětlení a sémantického přiblížení.

¹¹ ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*. Praha: Orbis 1962, s. 14

¹² ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*, s. 7

¹³ VEBLEN, Thorstein. *Teorie zahálčivé třídy*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 344 s. Klas: klasická sociologická tradice; sv. 3. ISBN 80-85850-71-0.

vznešených hodnot. A móda může být pro mnohé povrchní, plýtvající prostředky, diskriminující nemajetné, nehubené a nehezké. Avšak Odolen Zítek se domnívá, že „*módu nelze chápat jako nějakou luxusní hříčku vysoko vyvolených jedinců; je to vyjadřovací prostředek společenského života lidí.*“¹⁴ Německý estetik Friedrich Theoder von Vischer vytvořil definici stojící na tom, že móda je všeobecný pojem pro komplex dočasně platných kulturních forem.¹⁵ Jana Skarlantová ji chápe jako občasnou změnu vnějších kulturních forem, která má společenskou závaznost, ale neřídí se pouze racionálními důvody.¹⁶

Definováním módy se zabývalo mnoho autorů, někteří z nich některé se zaměřují třeba na působení na lidskou psychiku,¹⁷ jiné na další z těch výše zmíněných aspektů. Na cestě za poznáváním významu módy však čeká ještě mnoho dalších témat a hledisek. Proč oděv vznikl? Tato otázka na sebe váže funkce oděvu. Víme, že oděv má funkci ochrannou, estetickou, znakovou, symbolickou a také sociální. A k řešení další otázky, zda oděv vznikl především jako ochrana proti nepříznivým povětrnostním podmínkám, nebo ze studu, tedy z důvodů mravních, anebo z potřeby člověka se zdobit, tj. z estetických důvodů, se Odolen Zítek¹⁸ i přes uvedení názorů antropologů a etnologů¹⁹ přiklání k variantě ochranné²⁰. Avšak doplňuje, že pro vývoj

¹⁴ ZÍTEK, Odolen. Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie, s. 8

¹⁵ Převzato ze ZÍTEK, Odolen. Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie, s. 16

¹⁶ SKARLANTOVÁ, Jana. Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny, s. 97

¹⁷ Móda dokáže odhalovat nejnítěšnější lidské pocity. Takže se zdá, že všichni nesnáší, když se musí přiznat ke své ješitnosti ... a tak mají lidé tendenci módu odstrkovat. Je to opravdu moc blízko k jejich duši.“ Stella Blum. Převzato z: Citáty o módě [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://kulturio.cz/citaty-o-mode/>

¹⁸ Odolen Zítek je tak často zmiňován proto, že je jedním z mála autorů podrobně se zabývajícím se fenoménem módy z tolika možných hledisek ve své publikaci Lidé a móda (1962). Jedinou nevýhodou této publikace je nedostatek poznámkového aparátu jinak obsáhlých českých i zahraničních zdrojů. Tuto velkou základnu pak doplňuje práce SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 2007. ISBN 978-80-7290-330-6.

¹⁹ Uvádí názory, že i primitivní kmeny, které se neoblékají, se zdobí.

²⁰ V souvislosti s ochrannou funkcí je třeba zmínit ještě přírodní činitele, kteří jsou prvními v trojici činitelů působících na oděv, jenž Odolen Zítek také vytvořil. Přírodními činiteli látek, jejich malou nebo velkou propustnost

oděvní kultury byly časem zohledněny i ostatní důvody, jen je další otázkou jejich podíl a vzájemný vztah a vliv.²¹ Jana Skarlantová²² rozlišuje význam termínů symbol a znak. Hovoří dokonce o proměně znaku²³ v symbol.²⁴ V některých případech se tyto dva termíny překrývají.²⁵ Znak i symbol jsou prostředky komunikace v oblasti odívání a všechny tyto aspekty se (někdy společně) vyvíjí. Od symbolu už je pak jen krůček k módě. Móda je systémem znaků (vzhled, materiál, barvy, střih) a sama se stává symbolem (v přeneseném významu) vyšší, později majetné společnosti, o což se postará hospodářský činitel. Symbolismus je zastoupen i u náboženského činitele módy, kterého zmiňuje Odolen Zítek. Rituály patří také k důležitým součástem života a s rituály bývá spojeno i symbolické obřadní oblečení (svatební, pohřební ad.). Sociální funkce oděvu spočívá v napodobování. Proti tomu však stojí touha po individualitě. Obojí má společný jmenovatel – identitu. Jana Skarlantová přímo píše, že oděv je významným znakem identity, ale i integrity do určité společenské skupiny.²⁶ Napodobujeme především ty,

tepla či vlhka, větší nebo menší zachycování slunečních paprsků, ale určuje také střih a tvar obleku. ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*, s. 22

²¹ ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*, s. 11 - 12

²² SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 2007. ISBN 978-80-7290-330-6, s. 15

²³ Znak (řecky *semeoin*) má zástupnou funkci pro nějaký prvek. Význam takového znaku je většinou zakotven v kulturní tradici společenství, v jeho kolektivní paměti, ale může mít i čistě subjektivní charakter. (s. 9)

²⁴ Symbol (řecky *symbolon*) může označovat znamení i samotný znak, resp. spojení částí v celek ve více významech (významy jednoho symbolu si mohou dokonce odporovat, záleží na kulturním prostředí). Přesto podle Jany Skarlantové, přesahuje symbol historickou omezenost a může být nadčasovým, podléhá i proměnám. In: SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*, s. 13 Někdy se však stane, že se symbol tzv. vyprázdní. Jana Skarlantová uvádí jako příklad hermelín (zimní bílou kožešinu hranostaje), jehož nošení se v renesanci rozšířilo i mezi bohaté měšťany a do 19. století zcela přišel o symbol aristokracie. In: tamtéž, s. 20

²⁵ Zde Jana Skarlantová zmiňuje kříž. Ten se přenesl z církevní půdy na bojiště. Ze symbolu církve se stal znak příslušnosti k vojenské skupině. In: SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*, s. 22

²⁶ In: SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*, s. 42

které obdivujeme, kterým se chceme podobat, kteří jsou nám vzorem. V historii odívání proto převládá snaha napodobovat „směrem nahoru“ – tzn. podobat se svým oděvem (a nejen jím) společensky preferované skupině.²⁷

Stejný oděv sjednocuje lidi stejné společenské vrstvy – a naopak.²⁸ Napodobování má velkou společenskou závažnost i podle Odolena Zítka. S napodobou souvisí úzce takzvaná „sociální sugesce“: často imitujeme spontánně, neuvědoměle, nečekajíce od napodobení žádné výhody. Napodoba tvoří most od individua ke kolektivu.²⁹ Oba zmiňují důležitost tradice a obyčeje (zvyku). Zatímco Jana Skarlantová připomíná, že tradice byla v naší kultuře formována křesťanstvím, proto byla a je naše kultura naplněna křesťanskými symboly. Odolen Zítek se vyjadřuje ke zvyku. Zvyk se podle něj liší od módy tím, že má svůj původ v minulosti. Ve zvycích napodobujeme své předky, v módě své současníky. Avšak některé prvky mají společné. Převládnutí módy či zvyku závisí na prostředí (zemi) i na časovém období. Někdy se může z módy stát i zvyk (např. nošení klobouku či kalhot).³⁰

V odívání a módě můžeme sledovat i aspekty vážící se na sexualitu. Zítkův pojem „sexus“ se částečně překrývá s genderovým znakem Skarlantové, kdy jde o to, jak oděv rozděluje společenské role podle pohlaví a jak se jím může jedinec vyjádřit vzhledem ke své sexualitě.

Byla to právě středověká móda, která odlišila tvar a střih oděvu na mužský a ženský. Rozdíly mužské a ženské role se tak postupně promítaly do znaků mužského a ženského oděvu v různě silné intenzitě, závislé na míře rovnoprávnosti obou genderů.³¹ O zdůrazňování pohlavních orgánů skrze oděv (jejich zakrývání, či odhalování – např. dekolty u dam, „krytí“³² u mužů) hovoří podrobněji Odolen Zítek. Upozorňuje na to, že je nesprávné klást rovnítko mezi sexualitu

²⁷ Tamtéž, s. 103

²⁸ Tamtéž, s. 102

²⁹ Tamtéž, s. 46

³⁰ ZÍTEK, Odolen. Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie, s. 18

³¹ In: SKARLANTOVÁ, Jana. Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny, s. 49

³² Součást kalhot mužského renesančního oděvu, ve významu poklopce, připomínající nadutý váček.

v módě a relativně malé oblečení nebo zdůraznění určitých částí těla. Někteří se, jak píše, prostě jen chtějí líbit a nemusí to mít nutně sexuální podtext.³³

2.3. Vznik a význam módy

Už několikrát bylo zmíněno, že móda, tak jak ji chápeme v současnosti, má kořeny v době středověku. K tomuto vzniku pomohlo několik faktorů. Většina autorů publikací o historii odívání se k tématu vzniku módy vyjadřuje, nicméně každý uvádí většinou jen část mozaiky.

O. Zítek (1962) popisuje nejprve vývoj střihu (který je pro módu nezbytnou součástí) podporující tvarování oděvu na linii těla (těsnosti a přiléhavosti), když se šat se během 12. a 13. století postupně přizpůsoboval postavě člověka, románské oblečení se nahazovalo gotickým, a to nejen ve společenském, ale i v pracovním oděvu. Všimá si také zajímavé paralely mezi štíhlostí a svislými liniemi, které se zdůrazňovaly stejně v architektuře, malířství a sochařství jako v módě. Popisuje, jak vertikály akcentovaly látky obepínající těsně tělo mužů i žen. Avšak ta zásadní změna směrem k možnosti šíření módy byla v tom, že si šlechta již nedávala zhotovovat šaty ve svých hradních dílnách, ale u významných krejčovských mistrů ve městech. Proto stoupá význam cechů pro odívání a módu, jak dokládá zmínka o konsolidaci cechů v Evropě ve 13. století a roku 1318 i v Praze. K řemeslům a řemeslníkům v oblasti odívání se bude věnovat další podkapitola, nyní je třeba zhodnotit vliv řemeslných cechů pro vývoj módy. O. Zítek dále píše, že *„až období cechovní výroby přináší markantní rozluky šatu světského a řeholního, domácího a společenského i odlišení šatu svobodných a vdaných žen.“* Cechovní řemeslníci totiž *„zhotovovali na svou dobu velmi dokonalé oblečení a umožnili rozvinutí módního procesu i poměrnou složitost středověkého odívání.“*³⁴ Ovšem dodává, že *„ještě v první polovině 14. století zůstala oděvní móda bez podstatných změn. Pevně organizované cechovní zřízení způsobilo však nejen větší hospodářskou diferenciaci městského obyvatelstva, ale i patrnější rozlišení jednotlivých jeho skupin v oblékání.“*³⁵ Tyto změny ve feudální společnosti, která podstatně rozšířila počet svobodného obyvatelstva a cechovní výrobní organizace, spolu se sociální strukturou města, umožnily zvětšení počtu lidí, kteří se řídili módou, a poněkud urychlily rytmus

³³ ZÍTEK, Odolen. Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie, s. 27

³⁴ ZÍTEK, Odolen. Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie, s. 234

³⁵ Tamtéž s. 237

módních změn. A právě proto někteří kulturní historikové kladou vznik módy teprve do 14. století, protože v tomto období začala móda poprvé do značné míry tvárnit a stylizovat lidské tělo. Menší měrou se projevovala uvedená tendence již ve 13. století. Oproti tomu, jak píše O. Zítek, pozdně gotická móda již některé tělesné proporce výrazně potlačovala, jiné markantně zdůrazňovala. Jednou je prodlužovala, jindy zase zkracovala; někdy zahalovala a opět odhalovala, jednajíc většinou nepokrytě a jednoznačně, zřídka v náznaku nebo neúmyslně.³⁶

Autoři Dějin hmotné kultury (1985) připisují zásadní změnu v oblékání městskému prostředí v průběhu 13. století. „*K rozlišování oděvu na prostý, liturgický a přepychový přibyla nová kategorie – oděv módní,*“³⁷ protože v základních tvarech si až do 13. století středoevropský oděv zachovával převážně tradiční podobu; tvořila jej volně splývající košilová tunika, mající původ v antice. I oni se přiklání k teorii o významu střihu a následnému vzniku řemeslných cechů, což mělo i ekonomické důsledky pro města. Do té doby všichni ostatní (kromě nobility) oblékali doma vyrobený oděv tradičního typu. A tak matky dcerám z generace na generaci předávaly, kromě řady jiných nezbytností, též základní dovednosti, jak střihnout, jak sešít, jak vyspravit, protože oděv musel vydržet větší část života. „*Teprve z rukou specializovaných řemeslníků, žijících a tvořících ve městech, mohly vycházet ve větším množství důmyslné a rafinované střižené oděvy, svádějící k nápodobě. Hrstka profesionálů ve služebních osadách předchozího období stačila zhotovit oděv pro knížete a několik jemu nejbližších.*“³⁸ Což v důsledku znamenalo, že rozvoj řemesel a příchod módy tak začaly vytlačovat po domácku zhotovený tradiční oděv³⁹ nejprve do konzervativnějších a postupně do sociálně slabších vrstev, kde pak po staletí přetrvával téměř bez proměn.⁴⁰

³⁶ Tamtéž, s. 238

³⁷ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2. sv.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 855

³⁸ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2. sv.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 855

³⁹ Což ovšem neznamená, že by se přestal oděv na vesnicích vyrábět doma.

⁴⁰ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2. sv., s. 855*

Magdalena Zuberová v knize *Tisícročie módy* (1988), v kapitole nazvané *Období stredovekých hradů a katedrál*, zdůrazňuje, že novým a velmi důležitým prvkem pro vývoj kultury byla města, která od 13. století měla rozsáhlé výsady tento vývoj umožňující.⁴¹ A dále i ona upozorňuje na to, že byl důležitý tvar těla - poprvé v novodobé evropské historii odívání se zdůrazňuje štíhlý, útlý pas. Záměrně protáhlé tvary oděvu – vlečky na sukních, cípy na rukávech a pokrývkách hlavy, špice na obuvi i množství knoflíků postavu zeštíhlovaly a zároveň demonstrovaly výsadní společenské postavení nositele.⁴² „*Základním formotvorným prvkem evropské módy ve 14. a 15. století byl tedy střih. V jeho početných variacích (nezávisle od šířky tkaniny) spočívala mnohotvárnost pozdějších podob oděvu jednotlivých společenských vrstev.*“⁴³ Ani ona nezapomíná na úlohu řemeslníků. Složitě střihaný oděv si už vyžadoval specializovanou profesi řemeslníků – mistrů krejčí. A poprvé zmiňuje původ pojmenování této profese. V evropských jazycích je odvozené od slova krájet – nejdůležitější bylo totiž umění správně látku nakrájet; až později nastříhat.⁴⁴ A není bez zajímavosti, že specializovaná cechovní řemesla související s výrobou tkanin, šitím oděvů, zdobením a zhotovováním oděvních doplňků – zejména rozmanitých pokrývek hlavy, ale i obuvi, výstroje a výbroje – patřily vždy k těm početnějším.⁴⁵

A co píše o vzniku módy zatím nepřekonaná publikace od Ludmily Kybalové *Dějiny odívání – Středověk* (2001)?

V kapitole s názvem *Móda módnost* se dočteme, že počátkem čtrnáctého století se dlouho přetrvávající pouta s antickým oděvem zcela uvolňují. A dále, že zásluhou Francie vzniká evropský styl oblékání. Tento styl výrazně ovlivní oblékání celé Evropy. Šíření módy se zrychluje a „*nové módní prvky se nestřídají již v rozmezí staletí, ale desetiletí. Existují módní detaily, jako třeba zobákové boty či vlečka, která se nosí dvacet, třicet let, pak jsou zapomenuty, aby se opět vrátily, většinou již na kratší dobu než po jakou byly v oblibě v době svého vzniku a*

⁴¹ ZUBEROVÁ, Magdalena M. *Tisícročie módy: z dejín odievania na Slovensku*. 1. vyd. Martin: Osveta, 1988, s. 33

⁴² Tamtéž, s. 34

⁴³ Tamtéž, s. 35

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

*prvního rozkvětu.*⁴⁶ Avšak o tom, že bychom mohli klást počátky módy do středověku, případně konkrétně do nějakého století, se autorka přímo nezmiňuje. Ale přes vyobrazení v *Pasionálu abatyše Kunhuty* se dostává k eleganci, která se do Čech dostávala jak v čisté podobě z Francie, tak prostřednictvím Německa.⁴⁷ Na základě „mnohých pramenů“, které upozorňují přímo i nepřímo na českou módu, vyvozuje, že podíl české módy na módě evropské nebyl zřejmě ve čtrnáctém a patnáctém století zanedbatelný.“ Pro čtrnácté století hovoří tyto památky o tom, že v celé Evropě jsou módní *behemse kogeln* (české kukly), pravděpodobně vynález václavské módy.⁴⁸ Závěrem, který však koresponduje (a dosud v předchozích zdrojích nebyl uveden) s hledanou informací o vzniku módy, je že krátké vatované kabátce (varianta wamsu) pro muže i ženy, které se v Praze šily „do zásob“ a dokonce se i vyvážely, byly počátky konfekce.⁴⁹

Ani Ludmila Kybalová neopomíjí ekonomický a kulturní význam měst, která se v době vrcholného středověku stala centry řemesel i obchodu. Někteří měšťané se zabývají oběma profesemi, ačkoliv patří sice v rámci členění stavů k obecnému, pracujícímu lidu, avšak přejí si dosáhnout vyšší společenské úrovně. K růstu jejich bohatství „*přispívá ve vrchovaté míře jejich aktivity v oblasti těch řemesel, které je třeba k zhotovování oděvů i k obchodu s látkami a kožešinami.*“⁵⁰ Ve 14. století dosáhne specializace v profesích vrcholu v podobě sdružování do cechovních komunit.⁵¹ Tím vzniká i potřeba diferenciací pomocí oděvu, který byl jedním z hlavních vnějších poznávacích znaků dosvědčující společenské postavení, měšťané a řemeslníci se pokoušeli oblékat stejně nádherně jako rytíři. Pro mnohé bohatší to bylo leckdy „*snazší si takové oděvy pořídit, než pro některé méně movité šlechtice.*“⁵²

⁴⁶ KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání; Díl 5. Středověk*. Praha: Lidové noviny 2001. ISBN 80-7106-146-8, s. 139

⁴⁷ Popisuje elegantní postoj a gesta zobrazených řádových sester doprovázejících abatyši Kunhutu.

⁴⁸ KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání; Díl 5. Středověk*, s. 144

⁴⁹ Tamtéž, s. 144

⁵⁰ Tamtéž, s. 77

⁵¹ Tamtéž, s. 77

⁵² Tamtéž, s. 76

Jana Skarlantová ve velmi zajímavé publikaci s názvem *Oděv jako znak* (2007) vyslovuje myšlenku, která je jednou východisek mé hypotézy o vzniku módy, na které stavím svou práci. Převážná většina odborných publikací o historii odívání začíná v pravěku, což je v pořádku, pokud se to neinterpretuje jako vznik módy. Jenže se historie módy klade do téměř stejné časové roviny jako historie odívání. Už jsem uvedla i tezi o vzniku módy O. Zítka⁵³, který ji však stavěl „pouze“ na změně v práci se stříhem, vnímáním linií, vzniku oděvních řemesel a jejich cechů, a především na tvrzení kulturních historiků. Jana Skarlantová vychází z konkrétního příkladu a cituje francouzského filosofa Gillesa Lipovetského z jeho díla *Říše pomíjivosti*. Gilles Lipovetsky řadí počátek módy až do doby vrcholného středověku, kdy „*individualizace vzhledu získala světskou legitimitu, estetické úsilí o odlišnost a původnost se stalo bytostnou logikou univerza vzhledu.*“ (*Říše pomíjivosti*, str. 67)⁵⁴ Jeho myšlenku nového pojetí módy Jana Skarlantová rozvíjí dále a doplňuje ji o podpůrné příklady. Charakterizuje módu jako důležitý prostředek k potvrzení identity osobnosti, její originality a fantazie, za prostředek překonání tradice a touhy po novosti. Předcházející historie oděvu a jeho proměn se jí jeví jako pouhé variace podléhající určité tradiční normě. „*Individuální varianty, které můžeme velmi dobře sledovat např. v antickém odívání, dovolují uplatnit individuální vkus při aranžování oděvu, ale neumožňují změnu linie oděvu, změnu stylu.*“⁵⁵ Chápe módu v přísném smyslu slova jako odklon od tradice a stálosti ve jménu individuality a originality. Tento názor opírá o významné změny v odívání, které proběhly v polovině 14. století. Tedy tou další zásadní změnou navazující na potřebu individuality je, že se od sebe výrazně oddělil mužský a ženský oděv. „*Toto odlišení typu oděvu podle genderu položilo základy k modernímu odívání a bylo po staletí (až do třicátých let 20. století) plně respektováno.*“⁵⁶ (s. 100) Autorka dále rozvádí argumenty podporující tato tvrzení: „V pravěku, starověku i raném středověku se odívání mužů a žen lišilo jen nepatrně. Konstrukce, skladba i materiál oděvu, stejně jako jeho výzdoba byly u mužů i žen téže společenské úrovně v principu stejné. Pokud se oděv mužů a žen odlišoval, tedy pouze délkou. Ta však nebyla výrazným znakem genderu, ale společenského postavení. I když ženy

⁵³ Viz s. DOPLNIT

⁵⁴ Převzato z SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*, s. 9

⁵⁵ SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*, s. 100

⁵⁶ Tamtéž.

nosily většinou oděv zakrývající i spodní polovinu těla (délka většinou sahala ke kotníkům), stejně dlouhý oděv nacházíme i u vážených a společensky vysoce postavených mužů v antickém, byzantském i románském odívání.“

Z čehož vyplývá, že rozlišení oděvu podle pohlaví znamenalo radikální změnu oděvního stylu. Revolucí v odívání byla ztráta funkce oděvu, který měl do té doby jen podobu splývajícího „obalu“, pod nímž se ztrácely tělesné proporce a začal zdůrazňovat naopak odlišnosti ženského a mužského těla.⁵⁷

Sečteno a podtrženo, aspekty umožňující vznik módy byli změna tvaru a střihu, podporující odlišení podle pohlaví, přesun (ve městech) oděvní výroby do specializovaných dílen krejčích, vznik a vývoj nových řemesel, konfekce a také vznik cechů. Dále nápodoba a šíření přes jednotlivé země, zpočátku prostřednictvím šlechty, později nápodoba ze strany bohatých měšťanů. Vznikala i právní nařízení o úpravě oděvu. Proti sobě stanuli příznivci napodobující nové směry s odpůrci v osobách kazatelů. A v neposlední řadě to byla potřeba potvrzení identity a zapojení osobního vkladu do oblékání.

2.4. Historie odívání jako součást kulturně historického kontextu

Historii lze zkoumat z různých hledisek a témat. Do počátku 20. století se badatelé zaměřovaly především na politické a hospodářské dějiny. S přibývajícím pokrokem přišel i zájem o poznání těch témat, která člověka obklopují dennodenně. S pojmem dějiny každodennosti přišla francouzská historiografie a bývá přičítán Fernandu Braudelovi,⁵⁸ který zahrnul do zkoumání historie každodenního života maličkosti, které prozrazují vše o dané společnosti – způsoby, jak lidé jedí, oblékají se, jak bydlí.⁵⁹ Velký sociologický slovník definuje každodennost jako

⁵⁷ „Mužský oděv zvýraznil širší ramen a hrud' v krátkém, vypasovaném kabátci, odhalil spodní polovinu těla pokrytou přiléhavými nohavicemi. Ženský oděv pokračuje v linii dlouhého splývavého oděvu. Na rozdíl od předcházejících období sledují přiléhavé ženské šaty (prodloužené do vlečky) křivky ženského těla: poprsí částečně odhalené výstřihem, boky zdůrazněné opaskem i typickým prohnutím beder.“ In: SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*, s. 100

⁵⁸ LENDEROVÁ, Milena, MACKOVÁ, Marie a JIRÁNEK, Tomáš. *Z dějin české každodennosti*. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 401

⁵⁹ Tamtéž, s. 402

opakování životních úkonů a je tvořena rutinními aktivitami (jídlo, pití, oblékání, spánek, hygiena, obstarávání věcí, cestování, péče o děti atd.).⁶⁰ Tyto aspekty zůstávají stejné, jen se mění jejich projevy a detaily. Dějiny každodennosti patří i do mikrohistorie, lze je sledovat na základě jednotlivých aspektů v určité lokalitě (zapojuje se tak i historická regionalistika).

Pozadu nezůstala ani německá historiografie, resp. historická antropologie, která koncipovala projekt *Alltagsgeschichte* propojením se sociálními dějinami a geografí spolu s etnografií.⁶¹ Především však dějiny každodennosti patří do kulturních dějin.⁶²

Francois Piponnier píše, že „v oboru historie označuje tento termín okruh jevů, které mají vzhledem ke své četnosti a neustálému opakování jakýsi příděch banálnosti. Kronikáři je opomíjeli, neboť se vždy zaměřovali převážně na velké skutky: činy válečníků a mučedníků nebo zakladatelů církevních řádů; dlouho je zanedbávali i historikové, zajímající se spíše o mocenské, válečné a diplomatické počiny, o náboženská hnutí a obchod a umění. Postupem času však začal zájem o méně významné jevy či osoby, o zemědělství a řemesla, folklor a lidovou zbožnost vzrůstat. Nakonec vstoupili na scénu i ti méně nápadní účastníci dějin: chudí, lidé na okraji společnosti, ženy i děti se svým všedním, každodenním životem.“⁶³ A zde lze dodat, že ti všichni potřebovali oblečení, takže i oděv je součástí dějin každodennosti, protože hrál důležitou roli.

Odívání tedy hraje důležitou roli v každodenním životě lidí po celá staletí, nejdříve kvůli své ochranné funkci, později i z hlediska estetického a následně sociálního.

Význam odívání lze zahrnout i pod dějiny mentalit, protože jedním ze společných rysů je zájem o strukturu obsahu, symbolů a metafor, v nichž lidé myslí.⁶⁴ Milena Lenderová k tomu dodává,

⁶⁰ Velký sociologický slovník I. Praha 1996, s. 483

⁶¹ LENDEROVÁ, Milena, MACKOVÁ, Marie a JIRÁNEK, Tomáš. *Z dějin české každodennosti*. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 401 + 403

⁶² Tamtéž, s. 403

⁶³ LE GOFF, Jacques. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2014. ISBN 978-80-7429-130-2,

s. 28. Kapitulu k odívání vytvořil Francois Piponnier.

⁶⁴ LENDEROVÁ, Milena, MACKOVÁ, Marie a JIRÁNEK, Tomáš. *Z dějin české každodennosti*, s. 405

že „mentální projevy vycházejí rovněž z hierarchie hodnot dané společností či sociální skupiny, přičemž hodnotový žebříček zahrnuje postoje k záležitostem „vznešeným“ (čest, vlast, národ, hrdinství...), tak postoje k věcem naprosto „nevznešeným“, jako je jídlo, oděv, bydlení, hygiena, sexualita atd. Do dějin mentalit patří i problematika hierarchizace kultury, vztah mezi „nízkou“ a „vysokou“ kulturou (...)“⁶⁵ a sem lze zařadit vztah společnosti k módě a strukturu stavů podle oblečení.

V Čechách se tomuto tématu nejvíce věnují historikové na Univerzitě Pardubice, kde jsou vedeny speciální semináře Dějin každodennosti, a kde vznikla i skripta k dějinám každodennosti v novověku a publikace, pod vedením již zmiňované, renomované profesorky Mileny Lenderové, věnující se dějinám každodennosti v „dlouhém 19. století“.⁶⁶ V českém prostředí ze starších prací také stojí za zmínku Dějiny hmotné kultury, které se tematicky překrývají s „novějšími“ dějinami každodennosti. Součástí, bez které by však tyto hmotné památky nebyly, jsou archeologické nálezy a věda jimi se zabývající – archeologie.

Archeolog středověku Josef Unger popisuje zaměření archeologie z hlediska času (úseky života lidí či skupin, události, jimž připisujeme význam a procesy jako proměny v definovaném čase), prostoru (území různého rozsahu či malé jednotky – region, vesnice, dům ad.), s tím související stavební typ (dům, hrad, kostel), dále vztahy a jejich proměny (rodová společnost, feudalismus, náboženství), způsob činnosti (zemědělství, obchod, pohřbívání), případně i speciální studium artefaktů (zemědělské náčiní, zbraně, zařízení domácnosti).⁶⁷ Do poslední kategorie můžeme však zařadit i studium textilu – oděvu. Tato kategorie (stejně jako i některé další) se prolíná dalšími a jak sám Josef Unger píše - lze je různě kombinovat.⁶⁸ Například oděv může reflektovat proměny vztahů (bohaté měšťané napodobují módu šlechty, což znamená vzestup nové společenské vrstvy), nebo i způsob činnosti (výroba oděvů, obchod s nimi).

⁶⁵ Kráceno autorkou. Tamtéž s. 405

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ UNGER, Josef. *Archeologie středověku: odraz života lidí v archeologických pramenech*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. Materiály pro studium archeologie; sv. 4. ISBN 978-80-7041-766-9, s. 3

⁶⁸ UNGER, Josef. *Archeologie středověku: odraz života lidí v archeologických pramenech*, s. 3

Smyslem archeologického bádání „není jen objevení archeologických památek, jejich exkavace, deskripce a chronologické zařazení, ale rekonstrukce života lidí v minulosti. (...) Tato rekonstrukce musí být provedena na základě znalosti a kritické analýzy pramenů.“⁶⁹ Dále uvádí, že na druhé straně z takového výzkumu vyplývají i různá omezení, protože archeologickými metodami (a i jinými) „poznáváme především prostředí, v němž lidé žili a artefakty jichž používali, tedy jakési kulisy a rekvizity na divadle života. Tyto podstatné události tvořící představu života, jako vztahy mezi lidmi, naděje, obavy, radosti a smutek, zanechaly na prostředí a artefaktech své otisky.“⁷⁰ Jejich interpretace je složitý proces, proto je třeba spojit více věd o poznání a chápání člověka. V případě organického materiálu textilií, jenž podléhá v průběhu času a vlivem prostředí (a chemických reakcí) zkáze, jsme odkázáni i na další vědy jako jsou dějiny umění a literatura – hmotné a nehmotné prameny.⁷¹ Dějiny hmotné kultury tedy propojují archeologii s historií a interpretují nálezy s podporou nehmotných památek. Ovšem zde je důležité si uvědomit, že dějiny hmotné kultury, jak napovídá název, se zabývají především hmotnou složkou, kdežto dějiny každodennosti propojené s dějinami mentalit tvoří celek zahrnující i více abstraktních pojmů a snahu o pochopení myšlení, nejen činnosti našich předků.

Dějiny odívání lze zkoumat z hlediska sociokulturních dějin, socioekonomických dějin a antropologie, nebo také genderu.

S posledním zmíněným souvisí i americký badatelský model „gender a women's history.“ Vzájemný vztah obou pohlaví nebyl dříve zkoumán na základě konkrétních skutečností a procesů, ale na základě společenských norem zaznamenaných v právnických dokumentech.⁷² Propojení napříč obory se stále zvětšuje. Například literární (feministicky smýšlející) historička Pam Morrisová si posteskla, že dějiny jsou psané muži,⁷³ a jak doplňuje Milena Lenderová, dějiny nelze psát z perspektivy bezmoci a podřízenosti.⁷⁴ Zkoumání každodennosti, jež nám

⁶⁹ UNGER, Josef. Archeologie středověku: odraz života lidí v archeologických pramenech, s. 3

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Tamtéž, s. 4

⁷² LENDEROVÁ, Milena, MACKOVÁ, Marie a JIRÁNEK, Tomáš. *Z dějin české každodennosti*, s. 407

⁷³ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Host 2000. ISBN 80-86055-90-6, s. 22

⁷⁴ LENDEROVÁ, Milena, MACKOVÁ, Marie a JIRÁNEK, Tomáš. *Z dějin české každodennosti*, s. 407

podává svědectví o obrazu mužů, žen a rodiny, lze zkoumat z pramenů, které tvořili převážně muži, takže jak se zmiňuje i Ch. Klapisch – Zuberová⁷⁶, je tudíž již předem zabarvena jejich pohledem, který mohl obsahovat i blahosklonnost, zlobu či otevřené nepřátelství, tedy jejich subjektivní jak pozitivní, tak i negativní hodnocení. Ch. Klapisch – Zuberová dodává, že veškeré znalosti z této sféry navíc pocházejí z prostředí vyšších (gramotných) vrstev společnosti – v nejstarším období od šlechty, na konci středověku od měšťanstva - a jsou tudíž poněkud zkreslené i z hlediska společenské hierarchie. Z čehož vyplývá, že záznam dějin, ani těch každodenních, nemůže být objektivní a vše zahrnující, protože ho tvoří lidé s vlastním úhlem pohledu a případným hodnocením.

Dalším problémem bylo dosavadní dělení na „mužský“ a „ženský“ svět, kdy se snadno upadá do stereotypů, a někteří sociologové se domnívají, že feminita je sociální konstrukt. Jak se však dozvíme v dalších částech, je to právě středověká móda, která vnesla společensko-kulturního prostředí toto genderové odlišení.

Historické bádání o ženách v širších souvislostech se prosadilo v závislosti na historickém výzkumu rodiny a právě dějin každodennosti.⁷⁷ Přesahem do současnosti je fakt, že módní průmysl vyzvedl ženu a oděv pro ni na přední místa společenského a kulturního zájmu. Tímto malým interdisciplinárním exkurzem jsem chtěl jen upozornit na to, že možností, jak na toto téma nahlížet z různých historických odvětví a oborů je tedy skutečně mnoho. Tou spojnicí mezi obory, v případě této práce, má být odívání a jeho vliv na kulturu v minulosti i současnosti.

2.5. Vymezení historických etap středověku – raný, vrcholný a pozdní

Periodizace středověku je, ačkoliv se to nemusí na první pohled zdát, také ovlivněna vědním oborem, který zkoumá nějakou část minulosti lidstva a člověka. V historickém smyslu začali

⁷⁵ Tamtéž, s. 407

⁷⁶ LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-274-8., s. 43

⁷⁷ LENDEROVÁ, Milena, MACKOVÁ, Marie a JIRÁNEK, Tomáš. *Z dějin české každodennosti*, s. 407

užívat termínu „středověk“ teprve humanisté, kteří usilovali o to odlišit období rozkvětu klasické latiny, tj. antiky, do období, kdy znovu začala prožívat svou obnovu, tedy 16. století. V 17. století to byl právě humanista Kryštof Keller, profesor university v Halle, který použil poprvé označení středověk - *medium aevum* pro období začínající nastoupením císaře Konstantina (r. 306) a končící dobytím Cařihradu Turky (r. 1453).⁷⁸ Jestliže chceme konkrétněji zjistit, co nás od středověku dělí, či co nás s ním naopak ještě spojuje, pak nemůžeme pojímat ono tisíciletí mezi léty 500 – 1500 jako celek, a tak toto tisíciletí dělíme do tří etap: raný, vrcholný a pozdní středověk. Edith Ennenová klade raný středověk do let 500 – 1050, vrcholný do 1050 – 1250 a pozdní do let 1250 – 1500. A dodává, že Itálie neměla pozdní středověk, ale renesanci.⁷⁹ Raný středověk neznal pojem stát a téměř žádnou byrokracii, panovník byl s dvorem stále na cestách, formoval se feudální systém. Vrcholný středověk se vyznačoval rostoucím počtem obyvatel, upevněním moci panovníka, jeho usazením se na stabilním sídle se, dále se rozvíjel úřední systém, obce a města, zásluhou toho i obchod a tržní hospodářství. Novou vrstvou obyvatel se stává měšťanstvo. Vrcholí i moc církve, rozšiřují se hranice států. Pozdní středověk objevuje nové kontinenty, církve potřebuje obnovu v podobě reforem. Edith Ennenová ho označuje za pluralistický věk s náznaky sekularizace, racionality a touhou po luxusu spolu s okázalou zbožností.⁸⁰

Josef Unger vytvořil na základě srovnání šesti odborných publikací a několika zahraničních zdrojů periodizaci středověku využitelnou pro potřeby archeologie, který si dovoluji použít i já. Uvádí dělení podle německé, polské, slovenské a české literatury – tedy porovnává přístupy i sousedních zemí, které významně ovlivnily české dějiny. „*Období mezi starověkem, reprezentovaný především Řeckem a Římem a novověkem, charakterizovaným industriální společností, začali historikové nazývat středověkem. Podle různých kritérií je toto období ohraničeno různými daty.*“⁸¹ Německá literatura dělí středověk na tři časové úseky, které začínají oficiálním zánikem Západořímské říše (r. 476) a končí objevením Ameriky (r. 1492). 1. je časný středověk (Frühmittelalter) řazený do let 500 – 1000/150. 2. vrcholný středověk

⁷⁸ ENNENOVÁ, Edith. *Ženy ve středověku*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-369-7. s. 10

⁷⁹ ENNENOVÁ, Edith. *Ženy ve středověku*, s. 10

⁸⁰ Tamtéž, s. 27

⁸¹ UNGER, Josef. Archeologie středověku: odraz života lidí v archeologických pramenech, s. 5

(Hochmittelalter) období 1000/150 – 1250 a 3. pozdní středověk (Spätmittelalter), což je období 1250 – 1500.⁸² Na Slovensku byl v roce 1998 publikován návrh periodizace podle střeoevropského pojetí od 476 do 1526. „Včasný stredovek“ do poloviny 13. století a „neskorý stredovek“. Pro Slovensko je důležité období kolem roku 1000, kdy bylo začleněno pod Uherský stát, před tím (do 7. století) bylo období nazývané „včasnოსlovenské“, pak „predveľkomoravské“ (poč. 9. století) a od 9. do 10. století bylo součástí Velkomoravské říše, takže se období nazývá „veľkomoravské“.⁸³ Na Moravě se používá pro období mezi léty 400 – 600 n. l. označení „doba stěhování národů“, 600 – 1250 je „doba hradištní“.⁸⁴ Další dělení užívané především v archeologii dělí dále časně/raně slovanské (6. -7. století), předvelkomoravské (8. – 9. století) a velkomoravské (první poloviny 10. století).⁸⁵ „*Středověk v archeologické periodizaci zaujímá období mezi léty 1250 – 1500. Periodizace historiků, vycházejících z písemných pramenů, se do archeologické poněkud liší. Po druhé světové válce, až do osmdesátých let, bylo používáno členění odpovídající historickému materialismu. Období od 10. do 12. století se označovalo jako „raný feudalismus“ a další období jako „stabilizace feudalismu“ (13. století), „vzestup českého státu“ mezi evropské velmoci (14. až počátek 15. století), doba husitská (1419 – 1471) a doba s převahou stavů (1471 – 1526).*“⁸⁶ V poslední době bylo období od 10. do 15. století rozděleno podle vládnoucích dynastií (Přemyslovci od poloviny 10. století do počátku 14. století, Lucemburkové od počátku 14. století do počátku 15. století). Na toto období navazuje *doba husitské revoluce* (první čtvrtina 15. století) a *konec středověku* (poslední čtvrtina 15. století). Jindy je toto období rozděleno na *počátky českého státu* (921 – 1197), *český stát za vlády posledních Přemyslovců* (1197 – 1310), *české země za vlády Lucemburků* (1310 – 1437) a *období vlády Jiřího z Poděbrad a stavovské monarchie v době vlády Jagellonců* (1437 – 1526). Pro zdůraznění změn, které se udály právě ve 13. století, se používá v české literatuře dělení na

⁸² UNGER, Josef. Archeologie středověku: odraz života lidí v archeologických pramenech, s. 5

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Josef Unger dále se dělí na předhradištní, starší, střední, mladší a pozdní dobu hradištní. Více na UNGER, Josef. *Archeologie středověku: odraz života lidí v archeologických pramenech*, s. 5

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ Tamtéž.

raný středověk (6. -12. století) a *vrcholný středověk* (13. -15. století).⁸⁷ Například v knize Ludmily Kybalové se můžeme setkat i s datováním *raného středověku* do 5. – 11. století, *vrcholného středověku* do 12. až poloviny 14. století a *pozdního středověku* do doby od poloviny 14. století do 15. století.⁸⁸

Pro srovnání – Imanuel Geis v knize *Dějiny světa v souvislostech*, člení „euroasijský středověk“ od „cca 500 – cca 1500“, přičemž i on považuje za začátek středověku evropský⁸⁹ milník rozpad Západořímské říše v roce 476. Pozdní středověk zařazuje do období 1415 – 1492/98, kdy se připravovala expanze do zámoří, která vyvrcholila na Západě Kolumbovým objevením Ameriky a na Východě cestou Vasca de Gama do Indie v roce 1498.⁹⁰ Ke stejnému časovému zařazení se hlásí i O. Dorazil ve *Světových dějinách v kostce*.⁹¹ V učebnicích⁹² se využívají také jako dva nejvýznamnější milníky pád říše římské jako začátek a objevení Ameriky.

Edith Ennenová upozorňuje, v duchu poznatků moderní západoevropské historiografie, na to, že si historici jsou vědomi toho (odhlédnuto od stále znovu zjišťované současnosti nesoučasného) „všechny periodizace jsou nedostatečným pokusem dodatečně rozčlenit nepřerušovaný proud dějin. Existuje totiž mnoho míst, v nichž se mění jeho směr a v nichž se zpomaluje nebo zrychluje jeho tok. Nikdy proto nebude panovat plná shoda v tom, které epochální zlomy jsou těmi nejvýznačnějšími.“⁹³ Takže všechny pokusy o časové dělení jsou vždy vázané na konkrétní místa a lidi z dob minulých i současných.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání; Díl 5. Středověk*. Praha: Lidové noviny 2001. ISBN 80-7106-146-8.

⁸⁹ Pro zajímavost je uvedeno, že pro asijské země je milníkem např. zánik jednotné čínské říše kolem roku 316, v severní Indii to byla vláda Guptovců v letech 320 – 527.

⁹⁰ GEIS, Imanuel. *Dějiny světa*. Praha: Ivo Železný 2005. ISBN 80-237-3940-9, s. 79

⁹¹ DORAZIL, Otakar. *Světové dějiny v kostce*. Vimperk: Nakladatelství Papyrus 1992. ISBN 80-901111-1-4, s. 99

⁹² BENEŠ, Zdeněk a NÁLEVKA, Vladimír. *Dějepis pro střední odborné školy*. 1. vyd. Úvaly: Albra, 2001-2009. 2 sv. Učebnice pro střední školy. ISBN 80-86287-44-0. ČORNEJ, Petr a kol. *Dějepis pro střední odborné školy*, SPN, Praha 2010, S. 55 ISBN 978-80-7235-382-8

⁹³ ENNENOVÁ, Edith. *Ženy ve středověku*, s. 27

Vznik módy i časové zařazení těžiště programu je časově do 13. -15. století, tedy do vrcholného až pozdního středověku, za vlády Lucemburků a částečně doby husitské.

2.6. Proč vyučovat historii odívání na SOŠ? RVP Výchovně - vzdělávací cíle. (psychologie, dějepis, odborné předměty)

Jak bylo již řečeno v úvodu, oděvy, odívání a móda jsou důležitými složkami v životě člověka. Dovolím si parafrázovat známý výrok o poznání budoucnosti skrze historii⁹⁴. V tomto případě lze říci, že je třeba poznat svou minulost pro pochopení současnosti i budoucnosti. Potřeba potvrzení identity a začlenění do společnosti se začíná rozvíjet především v období dospívání. Psychologové uvádí v oblasti vývojové psychologie, že v období puberty věnují dívky i chlapci zvýšenou pozornost svému vzhledu, účesu a také oblečení.⁹⁵ Mladistvý se identifikuje se skupinou vrstevníků, přejímá její názory, normy i vnější momenty – např. oblečení. (...) ⁹⁶ Adolescenti pak pokračují ve formování své identity.⁹⁷ V tomto období mladí lidé chtějí naplňovat lidské potřeby, jako jsou potřeby poznávací, estetické a uznání druhými. Formuje se jejich hodnotová orientace.⁹⁸

Učíme (se) ve škole dějiny komunikace, řeči a jazyka, přitom i naše oblečení je prostředkem naší komunikace s okolím. Odolen Zítek dokonce říká, že *„nás šat mluví řečí všem srozumitelnou; mnoho prozrazuje, ještě více naznačuje, je bezprostředně přesvědčivý a nepotřebuje tlumočníka.“*⁹⁹ Dále rozvíjí myšlenku o specifickém výrazovém prostředku člověka, patrném i na velkou vzdálenost, kterým móda je. *„Šaty nám někdy říkají o člověku mnoho, aniž jsme s ním promluvili jediné slovo: o jeho třídní příslušnosti, zaměstnání, národnosti, věku, vzdělání, vkusu; vášních, pořádnosti, nepořádnosti, marnotratnosti, lakomství a povrchnosti nebo bohatství a*

⁹⁴ „Kdo nepozná minulost, nepochopí budoucnost.“ Thomas Mann. Převzato z: *Citáty* [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://cituj.cz/Citaty/kat-163.aspx>>

⁹⁵ ČÁP, Jan a MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 655 s. ISBN 978-80-7367-273-7., s. 233

⁹⁶ Zkráceno autorkou, s. 234

⁹⁷ ČÁP, Jan a MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*, s. 236

⁹⁸ Tamtéž, s. 146 - 147

⁹⁹ ZÍTEK, Odolen. Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie, s. 8

*chudobě.*¹⁰⁰ Jana Skarlantová potvrzuje, že oděv je nedílnou součástí vzhledu člověka, je skrze něj vnímán v kontaktu s jinými lidmi vždy v určitém rámci. Způsobem svého odívání (v širokém smyslu) stejně jako dalšími formami komunikace člověk „vysílá informaci“ směrem k ostatním. Jeho oděv „*vůči lidem vytyčuje hranice a k jiným staví mosty.*“¹⁰¹ Každému se stane, že podlehne stereotypům a předsudkům, když potká na ulici někoho buď výrazně („pankáče“ můžeme považovat za rebela, naopak „hipísáka“ za mírumilovného), či špinavě („bezdomovci“ se raději s obavami o zdraví vyhneme) anebo draze oblečeného (od „kravaťáka“ očekáváme buď slušné, nebo arogantní chování – záleží na zkušenostech)¹⁰².

A oděv se tak stává i znakem jeho nositele a příslušnosti k nějakému společenství, zájmové skupině, někdy náboženství či ideologie. To znamená, že zařazení takového tématu do výuky dějepisu nebo do odborného předmětu týkajícího se textilu a odívání, by mělo být pro žáky atraktivní a přínosné. Rámcový vzdělávací program¹⁰³ zahrnuje v cílech vzdělávání v části „učit se poznávat,“ že vzdělávání má směřovat k „vytvoření – na základě osvojení podstatných faktů, pojmů a generalizací – takové struktury poznání žáků v jednotlivých oblastech středoškolského odborného vzdělávání, na jejímž základě lépe porozumí světu, ve kterém žijí, a pochopí nezbytnost udržitelného rozvoje;“ a také „*k prohloubení a rozšíření vědomostí žáků o světě, který je obklopuje.*“¹⁰⁴ Tyto cíle vytváří potřebnou oporu právě pro poznání historie odívání a z hlediska psychologického a kulturně-edukativního, je to i cíl v kategorii „učit se být,“ jež je „kultivace emočního prožívání žáků, včetně prožívání a vnímání estetického.“ Protože ve spolupráci s dějinami umění se rozvíjí i estetická složka žákova vnímání. Žáci se setkají i s uměleckými díly v podobě obrazů, soch, nástěnných maleb i užitých předmětů. V předmětu dějepis však většinou není pro nedostatek prostoru každodenní život začleněn, ale dějiny umění tam alespoň okrajově začleněny jsou.

¹⁰⁰ ZÍTEK, Odolen. Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie, s. 11

¹⁰¹ SKARLANTOVÁ, Jana. Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny, s. 41 - 42

¹⁰² Extrémní typy a použití hovorových označení jsou použity pro názornost záměrně.

¹⁰³ Rámcový vzdělávací plán MŠMT – střední odborné školy, obor textilnictví [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://zpd.nuov.cz/RVP/ML/RVP%203141M01%20Textilnictvi.pdf>>

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 5

2.7. Historie odívání v rámcových a školních vzdělávacích programech středních odborných škol

V České republice je šest škol, které se zabývají oděvnictvím, ať už jde o design, módu, výrobu či návrhářství. Hledala jsem v jejich školních vzdělávacích plánech předmět zaměřený na dějiny odívání, případně nějaký tématu se dotýkajícího.

Střední škola oděvního a grafického designu v Lysé nad Labem má obor Oděvní design, v jehož učebním plánu jsou pouze Dějiny výtvarné kultury s dotací 3 vyučovací hodiny týdně.¹⁰⁵

Střední škola uměleckoprůmyslová v Ústí nad Orlicí nabízí obor Design oděvu, kde se vyučuje i předmět dějiny odívání s časovou dotací 1,5 hodiny týdně.¹⁰⁶

Střední škola umění a designu, stylu a módy v Brně má dokonce dva textilně zaměřené obory.

Jedním z nich je obor textilnictví. V rámci předmětu Dějepis se vyučují i dějiny studovaného oboru. Druhým oborem je Design oděvu, v jehož předmětu Dějiny výtvarné kultury se nachází i učivo o „gotice“.¹⁰⁷

Střední průmyslová škola textilní v Liberci v oboru oděvnictví vyučuje Dějiny umění a kultury odívání jednu hodinu týdně.¹⁰⁸

Obor textilní a oděvní výroba (tkalcovská, pletařská a oděvní výroba) je i na Střední škole Aloyse Klara na Praze 4. Předmět s názvem Textilní materiály a textilie nabízí výuku historie používání různých druhů textilních materiálů.¹⁰⁹

Nejlépe a podrobněji má ŠVP zpracována Střední průmyslová škola oděvní na Praze 7

¹⁰⁵ Školní vzdělávací plán Střední školy oděvního a grafického designu v Lysé nad Labem. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://odevnidesign.ogdlysa.cz/file.php?nid=12138&oid=4194978>>

¹⁰⁶ Školní vzdělávací plán Střední školy uměleckoprůmyslové v Ústí nad Orlicí. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.ssup.cz/obor.php?rubrika=1002&podrubrika=1011>>

¹⁰⁷ Školní vzdělávací plán Střední školy umění a designu, stylu a módy v Brně. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.supsbrno.cz/sups/modelarstvi-a-navrhavstvi-odevu/>>

¹⁰⁸ Školní vzdělávací plán Střední průmyslová škola textilní v Liberci. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.spsliberec.cz/cz/o-skole/dokumenty-a-formulare/dokumenty-skoly/>>

¹⁰⁹ Školní vzdělávací plán Střední školy Aloyse Klara na Praze 4. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.aklar.cz/stredni-skola/textilni-vytvarnictvi>>

Na obor Oděvnictví se vyučují Základy oděvního výtvarnictví, konkrétně Dějiny oděvu a ty obsahují i oděv gotické doby. V cílech mají uvedeno, že žák zařadí oděv do historických souvislostí – dějiny oděvu. Žák posoudí ekonomické a ekologické vztahy k výrobě oděvu – oděv románské, gotické a renesanční doby. V oboru Modelářství a návrhářství oděvů je předmět Dějiny výtvarné kultury, i ten obsahuje oděv období gotiky.¹¹⁰

Takže dějiny odívání jsou zařazeny ve vzdělávacích plánech. Na to se váže otázka: „Co, jak a podle čeho se vyučuje?“ Tomu se věnuji v kapitole věnující se analýze učebnic.

2.8. Didaktická analýza

Po prozkoumání vzdělávacích plánů je třeba vymezit obsah učiva a odpovědět na otázku: „Co a jak vyučovat?“ Didaktická analýza obsahuje vymezení učiva, jeho postavení v kurikulu (rámcové a školní vzdělávací programy a plány). Dále jsou zde uvedeny prameny a zdroje, ze kterých lze při přípravě a v rámci výuky čerpat, jejich dostupnost a možnosti využití.

Tématy vymezující učivo jsou odívání ve středověku, oblečení, význam pro společnost ve středověku i v současnosti. Jako zdroje a prameny bude využita odborná literatura, návštěva muzea, přednáška odborníka, edukativní internetové zdroje. Co se týká zhodnocení dostupnosti materiálů, jsou dostupné veřejně – ve školách, knihovnách atd. Žáci jich mohou využívat při přípravě a tvorbě různých materiálů do portfolia, vyučující je může využít k přípravě pracovních listů. V dalších částech je uvedena analýza těchto dosažitelných zdrojů spolu s návrhy, jak s nimi může pracovat jak vyučující, tak i žáci.

2.9. Analýza dosažitelných zdrojů pro výuku (odborné publikace, učebnice, muzejní programy)

Mezi dosažitelné zdroje, jak název kapitoly napovídá, patří kromě odborných publikací i učebnice a také muzejní programy a výstavy. Pro práci s nimi je třeba zmapovat, jaké konkrétní informace vhodné pro využití ve výuce a didaktickém programu poskytují. U analýz a zhodnocení jednotlivých materiálů nabízím i doporučení pro další práci žáků a vyučujících.

¹¹⁰ Školní vzdělávací plán Střední průmyslové školy oděvní na Praze 7. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.vosonspsso.cz/docs/svp-spsso-odevnictvi-denni.pdf>>

2.9.1. Zdroje a prameny historického poznání

Tato kapitola je věnována rozboru jednotlivých dostupných zdrojů odborné a i populárně naučné literatury. S odbornou literaturou pracuji v tomto případě nejen jako studentka vysoké školy při přípravě vlastní odborně zaměřené práce, ale především jako pedagog, který vytváří program a potřebuje zmapovat dostupnost informací. S populárně naučnou literaturou pracují žáci ve škole, protože je pro ně přístupnější a s odbornou literaturou se teprve učí pracovat nebo se to budou učit třeba právě zásluhou didaktického programu.

Srovnáním odborných publikací mezi sebou a následným porovnáním s populárně naučnými publikacemi chci zjistit, jak se informace liší, doplňují, rozšiřují, z kterých zdrojů vycházejí a co mohou učitelé i žákům nabídnout v případě zájmu o toto téma.

Dalším podbodem v komparaci odborné literatury je i rozšíření o nové a aktuální zdroje jakými jsou například odborné články nadšených badatelů i odborníků. V této části chci upozornit na fakt, že ačkoliv se výzkum dále vyvíjí, i zásluhou modernizace v oblasti digitalizace, která usnadňuje přístup k neuvěřitelnému množství i zahraničních zdrojů,¹¹¹ tak mnoho současných badatelů se spokojí se „zastaralými a neaktuálními“ informacemi. Navazuji tak na pana magistra Petra Vodu, který ve svém článku o vývoji těsného mužského oděvu v západoevropské módě 14. století píše, že „*současné bádání historiků v období vrcholného středověku se ubírá mnoha směry a stranou nezůstává ani hmotná kultura. Historie módy je stále na okraji zájmu a nedostatek českých publikací je toho dokladem.*“¹¹²

Zájemce o středověkou módu se tak může opřít jen o pár publikací,¹¹³ které jsou pro současný zájem „nedostačující.“¹¹⁴ Při důkladnějším studiu zájemce zjistí, že publikace jsou více než dvě,

¹¹¹ Petr Voda píše o velkém množství zdrojů, protože v posledních několika letech především knihovny a archivy skenují cenné rukopisy a poskytují tak nové zdroje informací. Internetové databáze knihoven nabízejí naskenované knihy, edice písemných pramenů, slovníky a encyklopedie. Je tedy možné k výzkumu shromáždit tisíce digitalizovaných knižních iluminací, fotografií soch, fresek, reliéfů, náhrobků a pak s nimi pracovat.

¹¹² VODA, Petr. Těsný mužský oděv v západoevropské módě 14. století, s. 1

¹¹³ Mezi ty nejčastěji citované, ze kterých všichni vychází, patří KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání; Díl 5. Středověk*. Praha: Lidové noviny 2001 a ZÍBRT, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých. Od dob nejstarších až po války husitské*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1892.

¹¹⁴ VODA, Petr. Těsný mužský oděv v západoevropské módě 14. století, s. 1

ale odborný základ se nerozšiřuje zase o tolik více. Význam starší literatury zde rozhodně nechci snižovat, naopak. Je s podivem, že se o toto téma zajímali odborníci už od konce 19. století a jejich metodika a výsledky jsou na omezený přístup ke zdrojům a technickým možnostem obdivuhodné. Ovšem právě s postupujícím vývojem je třeba držet krok. Někdy dochází k mylným a subjektivním interpretacím z nedostatku podložených informací. Tyto informace pak už nikdo nevyvrací a neprobíhá další kritika zdrojů, protože se jedná o kapacitu v oboru.

Což dokazuje i prohlídka zdrojů v nových odborných publikacích. Například Renáta Modráková ve své publikaci *Čas odložil svůj šat*, z roku 2008 sice uvádí v podtitulu, že se jedná o módu interpretovanou z rukopisů, ovšem mnoho nových poznatků nepřináší a pouze čerpá poznatky ze starší literatury.¹¹⁵ Problémem je tedy i to, když se jeden titul stane nekriticky přejímanou „biblí“. Při podrobnějším prozkoumání a srovnání literatury ve starších publikacích se objevují občas stejné české i zahraniční tituly.¹¹⁶

Trochu laickou otázkou, na kterou se snažím částečně odpovědět už v kapitole o významu módy a její historie pro člověka a společnost, je: „Proč je třeba živit odborný zájem o dějiny a vývoj módy i v současnosti, když to vypadá, že všechny knihy už o tom byly napsány?“ Předně je třeba si uvědomit, že výzkum historie nikdy nekončí a vždy se mohou objevit nové zdroje, které změní pohled na danou problematiku a přinesou tolik potřebnou kritiku zdrojů starších.¹¹⁷ Dále se v oblasti kinematografie stále natáčí historické filmy (např. k různým historickým výročím), ve kterých občas bývá snaha o historickou věrnost, tudíž pokud rozpočet dovolí, tvůrci povolají odborníky, aby umělecká hodnověrnost byla v souladu s tou historickou. A v neposlední řadě je také novým fenoménem, posledního desetiletí, rekonstrukce historie, tzv. „living-history“ či „re-enactment“ projektů.¹¹⁸ Dochází častěji k rekonstrukčním experimentům a mnoho laiků hledá

¹¹⁵ KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání; Díl 5. Středověk*. Praha: Lidové noviny 2001 a ZÍBRT, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých. Od dob nejstarších až po války husitské*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1892.

¹¹⁶ Např. Boucher, F.: *Histoire du costume*. Paris 1965. Theil, E.: *Geschichte des Kostüms*. Leipzig 1960. Šroňková, O.: *Die Mode der gotischen Frau*. Praha 1954.

¹¹⁷ Viz poznámka pod čarou č. 112

¹¹⁸ Living-history znamená živá nebo oživlá historie. „Re-enactmen“ je rekonstrukce. Oba termíny se používají v souvislosti s rekonstrukcí historie, potažmo života v určitém časovém období minulosti. Tyto projekty realizuje například *Projekt středověkého dvora hradecké královny Alžběty Richenzy*. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z:

pomoc u odborníků a pramenů. Což by mělo být hodnoceno kladně, pokud má spolupráce pozitivní výsledky. Zájem o rekonstrukci reflektuje i nová zahraniční populárně naučná publikace *Móda* s podtitulem obrazové dějiny oblékání a stylu,¹¹⁹ která obsahuje i obrazovou a textovou dokumentaci k rekonstrukcím některých oděvů.

V současnosti, jak jsem již zmínila, jsou možnosti daleko větší, je snazší přístup k informacím, badatelé kladou důraz na zpracování metodiky, propojení s více obory, rekonstrukci a také se zaměřují jen na určité období. Což jim umožňuje podrobné studium problematiky s propojením praktické části, které mnohdy napoví více než jen teoretické domněnky. Ze zahraničních zdrojů lze zmínit DOPLNIT V českém prostředí sdružuje tyto badatele a zájemce o téma rekonstrukce například internetový server www.kostym.cz. Tyto webové stránky jsou zaměřené na oděv 12. – 16. století. V roce 1999 je založili manželé Martina a Martin Hřibovi,¹²⁰ s úmyslem sjednotit dosavadní znalosti, sdružit zájemce o rekonstrukce a také švadleny věnující se šití kostýmů na zakázku,¹²¹ postupem času na nich začaly přibývat i odborné statě. S okruhem dalších zájemců a spolupracovníků začali pořádat i setkání a odborné semináře,¹²² podílejí se i na výstavách replik kostýmů.¹²³ Dalším velmi přínosným projektem je rekonstrukce středověkého panovnického dvora, tzv. Hradecký dvůr Alžběty Richenzy.¹²⁴ Dlouhodobě spolupracují také s archeoložkou Mgr. Kristýnou Urbanovou z oddělení archeologie textilu v Národním muzeu nebo s PhDr. Milenou Bravermanovou z oddělení archeologického textilu Pražského hradu. Co se týče dalších

www.hradeckydvor.net nebo Karlovci. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: www.dobakarlova.wz.cz/, ale také mnoho dalších historických a šermířských skupin.

¹¹⁹ *Móda: obrazové dějiny oblékání a stylu*; [z anglického originálu přeložili Adéla Bartlová], [Milan Lžička]. - Vyd. 1. - Praha: Euromedia Group - Knižní klub 2013, s. 62-63, 70-71

¹²⁰ Doc. Ing. Martina Hřibová, Ph.D. je odbornou pracovnící v Ústavu výrobního inženýrství na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Ing. Martin Hřib, arch.

¹²¹ Pro ty je určena sekce s fotografiemi. Tyto stránky mají sloužit jako zdroj informací i pro ty, kteří teprve začínají.

¹²² Například už zmíněný Seminář Historie odívání.

¹²³ Viz kapitola o výstavách a muzeích. DOPLNIT

¹²⁴ *Projekt středověkého dvora hradecké královny Alžběty Richenzy*. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: www.hradeckydvor.net

konkrétních badatelů, barvením látek přírodními způsoby se zabývá (nejen v rámci projektu „Slované“¹²⁵) Petr Trysčuk Vladyky, ranému středověku (11. – 12. století) se věnuje Curia Vítkov - Dvůr velmože z 12. století - Sdružení pro živou historii. Horní Vítkov u Chrastavy, v čele s Ladislavem (Wothanem) Tomičem, který je i majitelem rekonstrukce tohoto skanzenu.¹²⁶ Vrcholný a pozdní středověk (13. -15. století) teoreticky i prakticky s jehlou v ruce rekonstruují kromě manželů Hřibových i další nadšení badatelé, například Mgr. Petr Voda (Posadow),¹²⁷ ten se věnuje především 14. století. Oděvům od „gotiky po baroko“ se věnuje PhDr. Veronika „Krea“ Kulová – Pilná.¹²⁸ Ti všichni vychází samozřejmě ze starší literatury, kterou budu níže popisovat, ale také z nových (i zahraničních) a vlastních poznatků. Z didaktického hlediska lze takovéto rekonstrukce života ve středověku na interaktivní doplnění výuky doplnění jediné doporučit. Jedinou nevýhodou je časová a finanční náročnost.

Při bádání je třeba pracovat s prameny, což má svá omezení a úskalí. Právě u starší literatury je problém, který naznačil i Petr Voda¹²⁹ na současné výsledky bádání, a lze ho aplikovat i na níže uvedenou odbornou literaturu – autoři neuvádějí přesný a podrobný soupis pramenů (kde se nachází, jeho datace, případně další údaje, z jaké byl přebrat publikace¹³⁰). Příkladem za všechny jsou třeba tolik citované výroky Mistra Jana Husa či jiných kazatelů, kteří měli kritizovat módu. Nikdo z autorů publikací neuvádí, ve kterém spise a kde přesně se kritika nachází. Případný zájemce o tuto problematiku by musel projít (znovu) všechny spisy a příslušný text dohledávat. Aby se toto nestávalo ani tvůrcům textové podoby nových výzkumů, byla sepsána Metodika, jak

¹²⁵ *Projekt a sdružení Slované*. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://slovane.cz/?author=120>

¹²⁶ *Curia Vítkov - Dvůr velmože z 12. století - Sdružení pro živou historii*. Horní Vítkov u Chrastavy.[online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://www.curiavitkov.cz/>

¹²⁷ Pan magistr byl tak laskav a udělal (v rámci mého projektu) přednášku s ukázkami pro žáky ve škole. Více na: *Posadow. Odívání ze 14. století*. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://posadow.webnode.cz/ice>

¹²⁸ *Historické a orientální kostým...stříhy a návody* [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://krea.wz.cz/gotika.html>

¹²⁹ VODA, Petr. *Realizační zpráva. Metodika dokumentace realizace historického oděvu*. Elektronický dokument, Bohuslavice, 2012, 3s. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://posadow.webnode.cz/teorie/>

¹³⁰ Tamtéž s. 2

postupovat při tvorbě článku¹³¹. U populárně naučné literatury se to stává bohužel i nadále, což potvrzuje i Denisa Labischová, která píše o využití médií, konkrétně populárně naučné literatury ve výuce dějepisu, že práce s odbornou literaturou klade vysoké nároky na abstraktní myšlení žáků. Žáci se učí excerptovat nejdůležitější fakta, která využijí při přípravě referátů. Populárně naučná literatura přispívá ke kultivaci historického vědomí a formování historické kultury trochu přístupnější formou. Protože popularizace historické vědy musí zahrnovat nejen vědecké poznání minulosti, ale také metody historického bádání. Měly by se vyznačovat stejně jako ryze odborné publikace vědeckou objektivitou a přesností. Avšak některé práce občas nepřinášejí nová řešení vědeckých problémů, pouze snáze sdělitelnějším způsobem objasňují některé historické události, či jevy a přibližují historické osobnosti. Úskalím popularizace je tak někdy až přílišné zjednodušení a informační selektivita dána edičními či komerčními záměry.¹³² Což lze doložit v podkapitole hodnocení populárně naučné literatury na konkrétních příkladech.

Nesnáze a nedostatky ve výzkumu středověkých oděvů (v tomto případě se zaměřením na lidový oděv) popisuje Alena Křížová ve sborníku *Středověké a novověké zdroje tradiční kultury*, kde píše o nedostatku pramenů hmotné, písemné i obrazové povahy. A navazuje popisem vývoje bádání o lidových oděvech, který započal zájmem o poznání geneze kroje. Tento zájem se začal projevovat až v poslední čtvrtině 19. století, avšak zaměřil se zvláště na vizuálně atraktivní projevy, např. výšivky na obřadních textiliích a svátečních či obřadních oděvních součástkách. Všední a pracovní oblečení, v němž lze nalézt mnohé archaické prvky, se stalo předmětem systematického studia a sběru teprve ve druhé polovině 20. století.¹³³

Rekonstrukce podoby raně středověkého oděvu (nejen) lidových, zvláště venkovských, vrstev na našem území je nelehký úkol i při vzájemné spolupráci několika vědních oborů – archeologie, historie, etnologie, historie umění a jazykovědy¹³⁴) – i při porovnání analogií s etnickými příbuznými nebo geograficky blízkými kulturami. Dále upozorňuje na to, že je podstatné je využití pramenů, avšak každý z nich má své úskalí. Hmotné prameny pro nejstarší období jsou

¹³¹ Tamtéž.

¹³² LABISCHOVÁ, Denisa. *Didaktická média ve výuce dějepisu*. Vyd. 2. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 2008. ISBN 978-80-7368-550-8, s. 24 – 25

¹³³ Křížová, Alena. *Archaické součástky v lidovém oděvu*. In: *Středověké a novověké zdroje tradiční kultury*, s. 187

¹³⁴ Lze doplnit i literární historie.

výsledkem archeologických výzkumů, ale objevy pozůstatků organických materiálů z oděvních součástek a doplňků vypovídají spíše o surovině, jejího původu a technice zpracování, nálezové okolnosti ozdob s praktickou funkcí šatu, s níž byly spojeny.¹³⁵

V sekci literárních pramenů uvádí záznamy kázání kněží (včetně Mistra Jana Husa) jako prameny o oděvních zvyklostech.¹³⁶ Zajímavá informace je, že duchovní kritizovali přepychové a přemršťené šaty nejen u aristokracie a měšťanstva, ale také u prostých lidí, kteří ve snaze držet krok s módou odkládali tradiční oděvní součástky a zaměňovali je za nové, podle mravokárců za necudné a nevhodné pro jejich stav.

Dalším zdrojem poznatků jsou pozůstalostní soupisy, které uváděly počty zanechaných kusů oděvů,¹³⁷ někdy je strohý název rozšířen o informaci o látce, její barvě či nějaké neobvyklosti, popřípadě zaznamenána odhadovaná hodnota.¹³⁸

Tyto materiály se sice týkaly movitějších lidí, minimálně řemeslnického a měšťanského stavu, avšak pak autorka dodává, že mnohé poznatky lze zobecnit, jak to učinili Čeněk Zíbrt a Zikmund Winter,¹³⁹ když ve svém díle o dějinách oděvu čerpali z písemných a obrazových pramenů.¹⁴⁰ Právě toto je také jeden z případů, kdy je nutné provést revizi starých a nových poznatků, včetně zobecnění a interpretace.

„Mnohem více vědomostí než z písemných zdrojů lze vysoudit z obrazových pramenů. Středověké způsoby odívání jsou zachyceny na freskách, deskových obrazech, v iluminovaných rukopisech i na užitkových a zdobných předmětech s figurálními výjevy.“¹⁴¹ Alena Křížová

¹³⁵ Křížová, Alena. *Archaické součástky v lidovém oděvu*. In: Středověké a novověké zdroje tradiční kultury, s. 188

¹³⁶ Toto je ten příklad, když autorka používá všeobecná a převzatá fakta bez konkrétních informací.

¹³⁷ Příklady uvádí např. Magdalena Zubercová ve slovenské publikaci *Tisícročie módy*, s. 60

¹³⁸ Křížová, Alena. *Archaické součástky v lidovém oděvu*. In: Středověké a novověké zdroje tradiční kultury, s. 188

¹³⁹ Autorka zde odkazuje na dílo ZÍBRT, Čeněk. *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské*, Praha 1892. WINETR, Zikmund. *Dějiny kroje v zemích českých od konce XV. Století až po dobu bělohorské bitvy*, Praha 1893

¹⁴⁰ Křížová, Alena. *Archaické součástky v lidovém oděvu*. In: Středověké a novověké zdroje tradiční kultury, s. 188

¹⁴¹ Křížová, Alena. *Archaické součástky v lidovém oděvu*. In: Středověké a novověké zdroje tradiční kultury, s. 188

správně upozorňuje na problém stylizace, kdy ikonografické prameny znázorňují převážně biblické nebo historické scény, ale do nich se mnohdy promítá snaha autora o archaizaci, takže prostředí a vzhled postav pak přesně neodpovídá ani době zobrazovaného děje ani době svého vzniku. „Svatí, panovníci s příslušníky nejvyšších společenských vrstev nejsou odrazem reality, ale zavedeného kánonu, popřípadě malířovy fantazie. V důsledku toho jsou ještě v gotickém období oděny centrální osoby těchto příběhů do románských šatů. Navíc znakem určujícím konkrétní oděvní součástku je kromě materiálu také stříhové řešení, a to se bohužel z většiny vyobrazené nedá vyčíst.“¹⁴²

Na závěr autorka doplňuje významově vedlejší, ale ne nepodstatnou stafáž, tvoří sloužící, vojáci, biřici, honci, žebráci, jejichž oblečení může pravdivě reflektovat autorovu současnost. Přesto i tyto výjevy mohly být podle potřeby stylizovány, jako např. v cechovních statutech, privilegiích a pamětních knihách na přelomu gotiky a renesance, v nichž jsou řemeslníci prezentováni ve slavnostních cechovních oděvech, aby se tím zvýšila jejich důležitost a podpořilo jejich společenské postavení. V době vrcholného středověku nastala obliba tzv. hodinek,¹⁴³ tj. laických knih s modlitbami stanovenými na určitou hodinu, které byly rozšířeny o kalendář znázorňující proměny v průběhu roku. „Ty byly vyjádřeny jednotlivými měsíci s charakteristickými motivy metamorfóz přírody a typických činností: polních prací, lovů, řemesel apod. Ilustrace každodenního života přinášejí cenné poznání o bydlení, zemědělství, chovu dobytka, nástrojích a nářadí a o odívání venkovanů.“¹⁴⁴ Oblíbenost podobných vyobrazení přetrvávala až do renesance, kdy se objevovala např. na kachlových kamnech¹⁴⁵ nebo užitkových předmětech. Na realističtější zobrazení lze více spoléhat v ilustracích, většinou rytinách, doprovázejících odborné texty, příručky a návody.¹⁴⁶

¹⁴²Tamtéž.

¹⁴³ Mezi ty nejznámější a nejcitovanější patří Přebohaté hodinky vévody z Berry (kolem r. 1410)

¹⁴⁴ Křížová, Alena. *Archaické součástky v lidovém oděvu*. In: Středověké a novověké zdroje tradiční kultury, s. 188

¹⁴⁵ Tématu kachlů se pak věnuje příspěvek I., Loskotová: Ikonografie středověkých kachlů jako pramen lidové kultury. In: Středověké a novověké zdroje tradiční kultury, s. 188

s. 109 -120

¹⁴⁶ Křížová, Alena. *Archaické součástky v lidovém oděvu*. In: Středověké a novověké zdroje tradiční kultury, s. 188

Závěrem je, že k optimálnímu výsledku bychom měli dospět kombinací hmotných, písemných a obrazových pramenů, avšak ani touto metodou se nedaří vždy dojít k uspokojivému výsledku.¹⁴⁷

2.9.2. Zhodnocení odborných publikací

Sledování vývoje mužského a ženského oděvu ve všech dostupných publikacích a nových monografiích je náročná činnost vyžadující zvláštní metodologický přístup. Jedním z úskalí jsou rozdílné přístupy autorů k tématu a problematice. Někteří upřednostňují chronologický přístup, jiní tematický. Výpis a komparace všech materiálů by vydala na samostatnou publikaci. V této práci však jde o zmapování využitelnosti publikací pro případné využití ve výuce nebo jako samostudium pro vyučujícího. Proto je tato část pojata spíše jako rešerše zdrojů a jejich zhodnocení s návrhy, jak s nimi lze pracovat¹⁴⁸.

Jako první a jednu z nejstarších publikací jsem vybrala publikaci s názvem *Lidé a móda* (1962) od Odolena Zítka. Je to spíše přehledový typ publikace, zahrnující všeobecné informace a patří sice ke starším dílům, ale celkově je vhodná na využití úvodu do tématu módy. Autor tento fenomén definuje z různých úhlů, uvádí módní činitele (přírodní, psychické, náboženské, hospodářské a politické ad.), věnuje se i složce estetiky a samozřejmě vývoji oděvu a módy. Kniha je opatřena jmenným i věcným rejstříkem. V oblasti týkající se zdrojů, ze kterých čerpá, je uveden jen seznam literatury, nikoliv citace – bohužel i pro další autory, kteří jen přejímali jeho poznatky.¹⁴⁹ Z grafického a ikonografického hlediska bohužel ke středověkému odívání nejsou žádné materiály (ukázky iluminací, soch atp.), jen pár obrysových grafik účesů, siluet ženského oděvu, oděvu rolníka. Jediná zajímavější grafika porovnává gotický šat s gotickým sloupem.¹⁵⁰ Názvosloví a pojmy jsou uváděny jen občas a označeny kurzívou (např. *cotte*, *hennin*, *kukla*, *turtur*, *miparti*, *tappert*). O pojmech jako *surcot*, *karnáč*, *šuba*, *houppelande*, *kruseler* atd., zde

¹⁴⁷ Křížová, Alena. *Archaické součástky v lidovém oděvu*. In: Středověké a novověké zdroje tradiční kultury, s. 188

¹⁴⁸ Zaměřuji se na to, jak je v publikaci či zdroji popsán vývoj mužského a ženského oděvu, pokrývek hlavy a význam barev. Dále hodnotím ikonografickou úroveň a z jakých zdrojů autor čerpal.

¹⁴⁹ Například identická citace z Mohučské kroniky nebo informace o uznání krejčovského cechu v Praze roku 1318, a to bez uvedení citace je použita i v PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2.sv.* 1985. SKARLANTOVÁ, Jana. *Od fíkového listu k džínům*.

¹⁵⁰ ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*. Praha: Orbis 1962, s. 236

ještě není zmínka. Cituje sice kroniku (Hájkovu kroniku, Mohučskou kroniku, kázání Jana Husa a oděvní zákon francouzského krále), většinou ale bez konkrétní datace a odkazu. Na druhou stranu uvádí původ jména sukne¹⁵¹ a informaci o tom, že na vzniku módy ve 14. století se podílel vývoj střihu kopírující tělo, vznik cechů a touha po individualitě. Případně ještě stojí za zmínku postřeh o dochovaných součástkách středověkého oděvu ve venkovském prostředí na krojích.¹⁵² O významu barev píše jen stručně a ani u oděvu ve středověku těch zmínek není mnoho. Popisuje jen tmavou barvu venkovského oděvu,¹⁵³ kontrastní barvy u podšívек plášťů a také systém mi-parti objevující se v burgundské módě.¹⁵⁴ Ke spodnímu prádlu se vyjadřuje jen u mužů,¹⁵⁵ ženské spodní prádlo je zcela opominuto, z textu vyznívá, že měly jen spodní košile.

¹⁵¹ Odolen Zítek popisuje mužský oděv, který se nosil po celé 12. a 13. století: „Jako základní spodní oděv nosili muži košilovitý šat většinou neopásaný, který se nazýval *suckenie* či *suggenie*.“ Zde Odolen Zítek uvádí, že z etymologického hlediska je souvislost s novočeským „sukně“ nesporná. „Jiný, (oděv) zvaný *cotte*, byl téměř vždy opásaný, často tepaným opaskem, zdobený knoflíky a někdy také vyšíváním na obrubách. Hlavním svrchním oblečením byl charakteristický plášť polokruhovitěho střihu, kryjící obě ramena.“ ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*, s. 236

¹⁵² „Pracující vrstvy oblékaly pouze spodní šat vládnoucí třídy. Jen v zimě si prosté ženy přehazovaly přes košilovitý úbor plášť, podobný loktušce, která se dlouho zachovala i v lidovém kroji trenčínském. Do tohoto pláště si zahalovaly ženy často i hlavu a vytvářely tak kápi, oblíbenou v gotické módě u příslušníků obou pohlaví.“ ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*, s. 237

¹⁵³ K tomu píše, že „již kronika Karla Velikého nám dokládá, že sedláci měli nařízeno nosit tmavé barvy, aby se na první pohled odlišovali od urozených lidí. Nebyla jim vlastně určena pouze barva oblečení, ale hospodářským stavem věci i kvalita o tři století později výslovně také množství látky, jež směli spotřebovat.“ ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*, s. 231. Zde je třeba dodat, že chybí konkrétní citace a také, že tuto informaci přejali další autoři, viz poznámka č. 148.

¹⁵⁴ „Specialitou burgundské módy byly punčochovité kalhoty zvané *miparti*, mající každou nohavici jiné barvy. (...) Miparti se udržely ještě dlouho v 15. století a nakonec je nosily i děti.“ O. Zítek glosuje tento módní prvek upozorněním na to, že dnes se nám zdá taková nápadnost směšná. Pak však vtipně navazuje a naznačuje, že „co se tehdy dělo ve vertikální linii, nyní provádíme v horizontále“, čímž naráží na pruhovaná trička, svetry a další části oblečení. ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*, s. 242

¹⁵⁵ Popisuje, jak v 11. století začali muži nosit jako jediné osobní prádlo, jež pokrývaly bederní část těla, tvořily pevně sešitý celek a podobaly se naším plavkám. Což je skutečně zvláštní přírůstek, patrně za účelem přiblížení modernímu čtenáři. Dále popisuje délku: „Někdy sahaly až po kolena a skládaly se ze základní bederní části a dvou nohavic, z nichž se každá oblékala zvlášť.“ ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*, s. 232

Odolen Zítek čerpal z děl Čenka Zíbrta a Eduarda Wagnera,¹⁵⁶ ale také ze zahraniční literatury, ovšem opět spíše té přehledové.¹⁵⁷ Kniha je tedy vhodná, jak jsem již naznačila, jako přehledové shrnutí a úvod do módy a estetiky. Další takto zaměřenou publikací, kterou bych doporučila k úvodu do problematiky módy, je *Oděv jako znak* (2007) od Jany Skarlantové.¹⁵⁸ I zde autorka sleduje všechny možné faktory ovlivňující pohled na oděv a módu. *Dějiny hmotné kultury* (1985) už obsahují podrobnější popisy mužského, ženského a venkovského oděvu obou pohlaví, včetně pokrývek hlavy. Text okolo však působí trochu neuceleným dojem. Autoři sice hned na začátku vhodně komentují změny v oblékání v městském prostředí a vznik „oděvu módního“¹⁵⁹, přičítajíc to vzniku specializovaných řemesel, ale o střihu se zmiňují až po materiálech, barvách a jejich významu¹⁶⁰, podnětech změn v módě přejatých z ciziny a nařízeních proti přepychu. Na to navazují gotickými liniemi, pokračují rytířskými zásadami a opět se vrací k mravokárcům.¹⁶¹ Přes čepce a klobouky, přestože pokrývkám hlavy je pak věnována podkapitola, se dostávají k další citaci, tentokrát Beneše Krabice z Weitmile.¹⁶²

¹⁵⁶ WAGNER, Edvard. *Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské*. Praha 1956. ZÍBRT, Čeněk. *Dějiny kroje v zemích českých*. Praha 1892.

¹⁵⁷ THEIL, E. *Geschichte des Kostüms*. Leipzig 1960. BROOKS Picken, M.. *The Fashion Dictionary*, New York 1957. BRUHN, W.. *Kostüm und Mode*, Leipzig 1938

¹⁵⁸ SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*. 2007

¹⁵⁹ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2.sv.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 855

¹⁶⁰ Dozvídáme se o tom, že kromě ozdob bývala znakem přepychu i barva oblečení. A také o dalších souvislostech s barvením: „Do 13. století převažují u drahých látek karmín a šarlat, což souviselo s tehdejšími technikami barvířskými, s užíváním rostlinných nebo živočišných barviv (mořeny barvířské a červce). S rozvojem středoevropského pěstování borytu a šafránu byly od 13. století módní různé odstíny modře a zeleně a nákladné barvení na žluto (šafránem).“ In: PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2.sv.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 856 U oděvu pracujících vrstev zmiňují bílou, režnou (plátno), šedou (vlna) nebo černou. S. 855 U mi-parti je jako příklad uvedena kombinace červeno-zelené. Tamtéž: s. 868

¹⁶¹ Konkrétně k Petru Žitavskému a citují úryvek ze Zbraslavské kroniky. PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2.sv.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 857

¹⁶² PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2.sv.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 858. Citován je i v KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání; Díl 5. Středověk*. 2001, s. 166. Ludmila Kybalová zmiňuje, že tuto citaci použil ve svém kronice i Václav Hájek z Libočan.

Skloňuje se zde móda francouzská a burgundská (protože odtud vzory přicházely) a pak je zmíněna i móda česká (především ta za Václava IV.). Uherská je zmíněna jen okrajovou poznámkou o „po uhersku sepnutými kabáty“, polská dokonce ve dvou zmínkách¹⁶³.

U tématu spodního prádla si dovolím přehledovou vsuvku. Na rozdíl od Odolena Zítka, se už základna informací o spodním prádle pomalu rozšiřuje. Zmiňuji toto téma proto, že se zdá býti kontroverzním, rozdělovacím odborníky na dva tábory, zároveň je tématem opředěným mýty a tabu. Jak na něj tedy nahlíží autoři *Dějiny hmotné kultury* a ostatní autoři?

Autoři popisují souvislost s přijímáním určitých pravidel hygieny, tak že se začíná ve 13. – 14. století rozlišovat spodní prádlo a svrchní oděv.¹⁶⁴ Význam spodní sukně (roucho) spočíval v tom, že plnila též funkci spodního prádla. Vlastně i nočního prádla, pokud její nositel nespával nahý.¹⁶⁵ O bruchách („spodkách“)¹⁶⁶ zatím žádná zmínka. Pak ovšem přichází informace o ženském spodním prádle, u kterého se autoři domnívají, že spodní sukně nebyla oblečením intimním, i když intimní spodní prádlo zastupovala; zhotovovali ji z barevných látek, měla dlouhé rukávy, bývala i bohatě zdobena a mohla být nošena samostatně a viditelně. Hygienické bílé spodničky (košile) jako vysloveně spodní prádlo začaly ženy u nás nosit v průběhu 14. a 15. století, spodní kalhotky neznaly, o „sukni ložničné“ (tedy noční košili) se české prameny zmiňují poprvé v roce 1492.¹⁶⁷ Nové archeologické výzkumy (z roku 2012) a poznatky by s touto poslední interpretací o spodních kalhotkách nesouhlasily.¹⁶⁸ A to neřešíme ještě podpěru nader. Navíc je smutné, že i ta jediná žena v kolektivu autorů (dr. Lýdie Petráňová, která měla na

¹⁶³ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2.sv.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 858

¹⁶⁴ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2.sv.*, s. 856

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 855

¹⁶⁶ Stejně jako o dalších pojmech, jako cotte, surcot, houppelande.

¹⁶⁷ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2.sv.*, s. 866

¹⁶⁸ Archeologové z rakouského archeologického institutu v Innsbrucku našli ženské spodní prádlo z 15. století. Více na: *Článek o nálezech spodního prádla z 15. století (anglicky)*. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2174568/Austrian-dates-bras-15th-century-The-scraps-lace-castle-vault.html>>. Česky i zde: *Článek o nálezech spodního prádla z 15. století (česky)*. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.extrastory.cz/zeny-uz-ve-stredoveku-si-vylepsovaly-poprsi-pomoci-podprsenek-a-kalhotky-nosily-behem-menstruace.html>>

starosti právě kapitolu o odívání), zcela ignoruje biologické ženské procesy nutné k reprodukci. Jen proto, že v době vzniku této práce ještě nebyly takové nálezy, nemůžeme to přeci interpretovat tak, že to „prostě nebylo“. V současnosti je toto téma stále diskutované i v zahraničí.¹⁶⁹ K názoru, že spodní prádlo (spodní kalhotky a na části dělená podpěra ňader¹⁷⁰) nebylo, se přiklání například jak, Ludmila Kybalová,¹⁷¹ tak třeba i francouzský historik Florent Veniél.¹⁷² Další z následujících autorů se vyjadřují k tématu velmi stručně a opatrně, nebo vůbec. Magdalena Zubercová¹⁷³ se jen zmiňuje, že noční prádlo neexistovalo a „všeobecně i mezi vznešenější společností byl rozšířený zvyk spát nahý“.¹⁷⁴ Jana Skarlantová pro jistotu téma vynechala zcela. V jednom článku z roku 2014, kdy je citace bohužel zcela bez konkrétního zdroje (přesto alespoň jako nějaký doklad z literatury), je třeba zmínka ze spisů Henriho de

¹⁶⁹ Například na stránkách zabývajících se rekonstrukcí historických oděvů ve Velké Británii, dostupné na: <http://www.medievalsilkswork.com/2012/08/bra-shirts-in-written-sources.html>

¹⁷⁰ O pruhu látky omotaném okolo hrudníku se zmiňuje Ludmila Kybalová v KYBALOVÁ, Ludmila. *Starověk*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 220 s. Dějiny odívání. ISBN 80-7106-142-5, s. 72

¹⁷¹ Ludmila Kybalová se o prádlo zmiňuje dvakrát. Nejprve krátce o tom, že košile a kalhoty byly základním svrchním oděvem pro sociálně „slabé“ vrstvy, ale také oblečením jediným, svrchním i spodním. Pak se opírá o Petra Žitavského, který píše o mužských košilích (camisia), přičemž „je snad možné to považovat za doklad postupného rozlišování spodní a svrchní košili.“ Uvádí další označení v češtině (čelech, rub, ruby, rubáš, rubáč). A doplňuje to další citací z Jana Husa. (s. 107 – 108) O několik desítek stran dále píše, že s prádlem nemáme stále mnoho přesnějších informací. Košile zůstává univerzální spodním oblečením, prostým i vznešeným, a nabývá na významu společně se stupňující se nákladností svrchního oděvu a s jeho dekoltováním. O přesnějším střihu košile se lze jen dohadovat – ženská byla zejména zřejmě stále delší než mužská, nebývá vypasovaná, ale volná, a postupně se stává viditelnou součástí oděvu.“ KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání; Díl 5. Středověk*, s. 179 – 180

¹⁷² VÉNIÉL, Florent. *Le costume médiéval*. Heimdal, Bayeux, 2009 ISBN 2840483114, 9782840483113.

¹⁷³ Čerpající mimo jiné ze starších publikací Ludmily Kybalové, např. Kybalová L. – Herbenová, O. – Lamarová, M.: *Obrazová encyklopedie módy*. Praha, Artia 1973.

¹⁷⁴ ZUBERCOVÁ, Magdaléna M. *Tisícročí módy: z dějin odívání na Slovensku*. 1. vyd. Martin: Osveta, 1988, s. 49

Mondeville. chirurga francouzských králů Filipa IV. Sličného a jeho syna Ludvíka X. o „dvou kapsách na řadra“.¹⁷⁵

V tomto případě lze žáky seznámit s názory odborníků (obou táborů), ale také s archeologickými nálezy a nechat je utvořit si názor, stejně tak, jako to musíme učinit i my. Případný mezipředmětový vztah s angličtinou může být naplněn při překladu anglických článků a diskusí.¹⁷⁶ Téma patří k běžné součásti každodenního života lidí ve všech historických epochách, není důvod ho ignorovat a jistě by stálo za zvážení vytvoření samostatné práce na toto téma.

Nyní však zpět k dalším tématům a hodnocení publikace z hlediska využitelnosti. Je nutno ocenit, že se autoři publikace *Dějiny hmotné kultury* věnují i praktické (hmotné) části a publikace obsahuje samostatné kapitoly o oděvních oborech a textilních řemeslech. Autoři píší, že do 13. století převažují u drahých látek karmín a šarlat, což souviselo s tehdejšími technikami barvířskými, s užíváním rostlinných nebo živočišných barviv (mořeny barvířské a červce). S rozvojem středoevropského pěstování borytu a šafránu byly od 13. století módní různé odstíny modře a zeleně a nákladné bylo barvení na žluto (šafránem).¹⁷⁷ U prostých oděvů převažovaly všední barvy sukně, která bývala často jediným kusem oděvu: bílá a rezná (plátno), šedá (vlna) nebo černá. Móda 13. až 15. století se libovala v jasných barvách: červené, oranžové, žluté, žlutozelené, zelené, bronzové, tmavofialové, modré a černé.¹⁷⁸ Nesmí chybět zmínka o rytířských zásadách služby paním, které „ovlivnily nejprve barevnost oděvu (rytíř chodil v barvách své vyvolené, barevně půlený štít nejspíš inspiroval barevně oddělený oděv typu mi-

¹⁷⁵ Dostupné na: *Článek o nálezech spodního prádla z 15. století (česky)*. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://www.extrastory.cz/zeny-uz-ve-stredoveku-si-vylepsovaly-poprsi-pomoci-podprsenek-a-kalhotky-nosily-behem-menstruace.html>

¹⁷⁶ *Diskuse o spodním prádle, zejména o „podprsenkách“*. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://www.medievalsilkworm.com/2012/08/bra-shirts-in-written-sources.html>

¹⁷⁷ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury*. I. 2.sv., s. 856

¹⁷⁸ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury*. I. 2.sv., s. 698

*parti), ale projevily se též zženštlou marnivostí a zjemnělostí v mužském zevnějšku.*¹⁷⁹

V českých zemích husitství na čas otupilo výstřelky ve střihu i barevnosti.¹⁸⁰

V kapitole o oděvních řemeslech jsou nákresy tkalcovského stavu, zobrazení mykání a česání vlny a kolovraty z 15. století. Nákresy mohou žákům sloužit jako názorná pomůcka o výrobě oděvů v případě, že by nemohly absolvovat praktickou část v muzeu, ve kterém mají možnost si některé techniky ozkoušet. Nebo může sloužit právě jako doplnění k exkurzi (česání a mykání vlny v muzeu není).

Autoři upozorňují na fakt, že z ikonografických pramenů nejsou informace o barvách vždy spolehlivé, protože barva pořízená přírodními barvivy nedokáže vždy odolat vnějším vlivům a času. Proto je většina informací pořízena z literatury nebo inventářů pozůstalostí a kšaftů (závětí), případně ve výčtech kradených věcí ve smolných knihách. Oblečení z dražšího materiálu bylo totiž považováno za druh pokladu, který se dobře uchovával a odkazoval dalším generacím.¹⁸¹

Zajímavá a prvně (a naposledy) se objevující informace je o tom, že od sklonku 13. století se začali usazovat ve městech i barvíři, kteří se záhy rozdělili na černobarvíře a krásnobarvíře podle užívaných technologií při barvení (často šlo o rodinné tajemství). Černobarvíři barvili na černo, bronzovo (hnědá) a na modro. Krásnobarvíři na žluto, červenou (i oranžovo) a zeleno. Vedle barviv domácího původu z rostlinných extraktů (šafrán, duběnka, šicha černá, borůvky), se dovážely další středoevropské suroviny, například boryt ze Saska a Durynska, mořena, červec (druh hmyzu) z Polska a z Indie pocházející vzácné indigo (rozšířilo se především v 15. století).¹⁸²

Ikonografická a ilustrační část publikace se skládá bohužel pouze z černobílých fotografií, reprodukcí z iluminací, oltářních obrazů a obrysových nákresů. Takže barevnost středověku skutečně nemůže být zprostředkována.

¹⁷⁹ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2.sv.*, s. 857

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 872

¹⁸¹ Tamtéž, s. 699

¹⁸² Tamtéž.

Autoři čerpají z děl Čenka Zíbrta a Zikmunda Wintera,¹⁸³ dále z archeologických publikací,¹⁸⁴ využili i poznatky z dějin umění¹⁸⁵ a také ze zahraničních (převážně německých, polských a ruských) zdrojů.¹⁸⁶

Publikace jistě stojí za využití ve výuce, na referát či poster. Přestože má drobné nedostatky, je dobrým základem spojujícím archeologii, literaturu a ikonografii v hmotné složce.

Slovenská autorka Magdalena Zubercová v další přehledové publikaci *Tisícročie módy* (1988) je zajímavá kvůli (v Čechách) málo známému odívání z uhersko-slovenského kulturního okruhu, který měl ve středověku také vazby na české země.¹⁸⁷ Autorka uvádí zajímavé příklady z testamentů měšťanů a šlechty (bohužel opět bez citací). Celkové členění textu není moc přehledné, chybí členění či záchytné body. Informace o vývoji oděvu jsou rozvrstveny do textu po částech. Jediný přehled je na začátku, kde vyčleňuje vývoj oděvu ve středověku do třech etap: ve 12. a 13. století vznikaly nové základní oděvné typy, především na panovnických dvorech a mezi vysokou šlechtou, ve 14. století se rozšířily i vícere jejich variace, jejichž nositeli se stávali i měšťané, a v 15. století vrcholí gotická móda fantastickou nádherou burgundského dvora. V tom období se ale už v italských městech začal formovat oděv renesanční.¹⁸⁸ V oblasti pojmové je autorka informována o názvech jako je *tappert*, *houppelande*, a také je zvýrazňuje kurzívou. Základní části oděvu jsou označeny jako spodní roucho – košile, svrchní roucho –

¹⁸³ WINTER, Zikmund. *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po bělohorské bitvy*. Praha 1893. ZÍBRT, Čeněk. *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské*. Praha 1892.

¹⁸⁴ Např. SMETÁNKA, Zdeněk. *Současný stav archeologického výzkumu hmotné kultury zemědělských osad 10. – 15. století v Čechách*. In: *Československý časopis historický* 13. 1965, s. 239 – 268.

¹⁸⁵ BRANIŠ, Josef. *Dějiny středověkého umění v Čechách*. Praha 1893.

¹⁸⁶ Celkový přehled ve zdrojích každé publikace.

¹⁸⁷ Autorka sama píše, že oděvní kultura v Uhersku v tom období obsahuje hodně prvků společných pro odívání ve střední Evropě – v Polsku, Čechách a německých krajinách., s. 35

¹⁸⁸ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2. sv.*, s. 34

sukně. A zcela chybí systém mi-parti. U pokrývek hlavy uvádí kruseler, kulku, baret a jako zajímavost, kterou jiní autoři neuvádí, můžeme doplnit pokrývku hlavy s názvem fátel.¹⁸⁹

K barvám píše pouze, že oděv ve středověku, zejména ve šlechtické společnosti, hýřil barvami, které nabyly symbolický význam, který ovšem dále nerozvádí. Používání heraldických barev: červené, modré, zelené, černé v určitých kombinacích bylo charakteristické pro příslušníky jednotlivých šlechtických rodin a později se začalo zjevovat i na oděvech jejich vojsk a služebnictva.¹⁹⁰ A pokračuje: „*Právě bojová suknice umožňovala lepší identifikaci. S vývojem rodových šlechtických erbů, které byly symbolickým znakem určitého rodu, se na ní uplatňovaly rodové barvy.*“¹⁹¹

Magdalena Zubercová uvádí také zajímavý příklad z dochovaných pramenů, ve kterém je zaznamenáno i několik součástí garderoby s popisem barvy. Konkrétně je to soupis závěti z rodiny Kapušianskoviců z Kapušian z 15. století. Mimo jiné je tam uvedena šuba červené barvy, kabátec červené barvy i s nohavicemi, hnědý kabátec, zelený i červený klobouk, žlutá čepice, purpurový plášť a čepec červené barvy s kapucí.¹⁹²

Na konci je slovníček pojmů, čehož se dá využít například při srovnání se slovníčkem Ludmily Kybalové a z webových stránek www.kostym.cz.

Magdalena Zubercová čerpá také z publikací Čenka Zíbrta, Zikmunda Wintera a dále z Ludmily Kybalové,¹⁹³ soudobých slovenských archeologických příspěvků,¹⁹⁴ ale i z dějin umění a

¹⁸⁹ ZUBERCOVÁ, Magdaléna M. Tisícročie módy: z dejín odievania na Slovensku, s. 40.

¹⁹⁰ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2 .sv.*, s. 60

¹⁹¹ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2. sv.*, s. 43

¹⁹² Tamtéž, s. 60

¹⁹³ Z nepochopitelných důvodů v německé verzi: KYBALOVÁ, L. – HERBENOVÁ, O. – LAMAROVÁ, M.: *Das grose Bilderlexion der Mode- Artiaverlag*, Prag 1966.

¹⁹⁴ SEDLÁK, V. *Príspevok k stredovekému odevu a textilu na Slovensku*. Slovenský národopis, 16, 1968, č. 4, s. 506 – 518.

ikonografie.¹⁹⁵ Vizuální a ikonografické hledisko je stejné jako v předchozím případě – reprodukce jsou černobílé a pochází ze slovenských, českých a německých měst.¹⁹⁶

Doporučila bych tuto knihu k čerpání informací, například do referátu, o vlivu uherského prostředí na „českou a slovenskou módu“ ve středověku a na ukázkou práce se zdroji v podobě testamentů a pozůstalostí. Vazby na slovenskou kulturu přetrvávají i v současnosti, zásluhou společné historie. Jistě si toto prostředí zaslouží náš zájem i s ohledem na podíl slovenské menšiny na českých školách.¹⁹⁷

Dějiny odívání od Ludmily Kybalové jsou první publikací podrobně zaměřenou na jednotlivá období vývoje odívání, devizou je zde i hodně literárních ukázek, ikonografických materiálů a ukázky střihů. Avšak sledovat vývoj mužského a ženského oděvu pomocí pojmově řazené struktury, není tak snadné. Pojmy jsou však zpracovány i z hlediska jazykového (původy slov, pojmy až ve třech jazycích), nechybí žádný, naopak je jich tam spousta (oproti předchozím publikacím) nových.

Informace o pokrývkách hlavy a účesech jsou také rozmístěny mezi ostatní pojmy, ale označeny pro lepší orientaci poznámkami na okraji, stejně tak jako u ostatních pojmů.

Základní barvy (červenou, bílou, zelenou, modrou, žlutou a černou) má Ludmila Kybalová zpracovány sice stručně, ale nejpřehledněji a vždy je u nich uvedena vždy i literární ukázka.

¹⁹⁵ GÜNTHEROVÁ, A. – MIŠIANIK, J. *Stredoveká knižná malba na Slovensku*. Praha 1961. HOMOLKA, J. *Gotická plastika na Slovensku*. Bratislava 1972. KUČERA, M. *Ikonografia slovenského kalendára z roku 1432*. Zborník FFUK, Historica, XXVI, 1975, s. 97 – 134.

¹⁹⁶ Je škoda, že s těmi ikonografickými prameny ze slovenských měst nepracuje jiný autor.

¹⁹⁷ V třídě, kde jsem program aplikovala, jedna žákyně ze Slovenska byla a zájem projevila. Podle studie Českého statistického úřadu, uvedené na metodickém portálu www.rvp.cz, v období od školního roku 2003–2004 do roku 2010–2011, studovalo na českých středních školách 18,2% slovenských žáků z 8 458 cizinců, což je celkově 1539 žáků. Online: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/17457/SOUCASNY-STAV-INTERKULTURNIHO-VZDELAVANI-ZAKU-CIZINCU.html>>

Neopomíná ani fenomén typický pro gotiku – systém gest, dále fenomén kulturních společenských projevů jakými byly turnaje. K výrobě oděvu zařazuje i informace o materiálech a řemeslnících.

Opět však u některých literárních ukázek chybí podrobná citace z původního zdroje, což znesnadňuje případné zpětné dohledávání. Ikonografické materiály a obrazový doprovod jsou obsáhlé. Publikace obsahuje iluminace z českých, francouzských, německých a anglických rukopisů, ze stejných prostředí jsou i kresby z biblí, fresky, sochy a reprodukce dochovaných či rekonstruovaných textilií, vše s popisky a krátkým komentářem na vysvětlení, co je zobrazeno. Dále publikace obsahuje i obrysové nákresy postav a také již zmíněné střihy, například tuniky, wamsu, surcotu, garnachu, kalhot či houppelnade. Ludmila Kybalová má jednu z nejobsáhlejších zdrojových a pramenných základů, kde nechybí již tradičně díla Čenka Zírta a Zikmunda Wintera, dále Dějiny hmotné kultury, ale také monografie o panovnících,¹⁹⁸ publikace o dějinách umění¹⁹⁹, kroniky,²⁰⁰ též zahraniční literatura²⁰¹ a i něco k archeologii, konkrétně k pohřebním rouchům²⁰².

Dějiny odívání jsou (nejen) pro žáky na předním místě v čerpání informací do referátů, pokud je vyžadován knižní zdroj.²⁰³ Internetový prostor se hemží různými příspěvky, či referáty, kteréžto čerpají převážně z této publikace. Cenným a využitelným je i slovníček pojmů na konci. Do výuky bych doporučila k práci na posteru, případnému srovnání s jinou literaturou a ukázky

¹⁹⁸ SPĚVÁČEK, Jiří. Karel IV. *Život a dílo*. Svoboda, Praha 1979, SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV*. Svoboda, Praha 1986.

¹⁹⁹ PIJOAN, José. *Dějiny umění*, sv. 3 – 4. Odeon, Praha 1978 – 1979

²⁰⁰ Staré francouzské kroniky. Edice Živá díla minulosti sv. 31. SNKLHU, Praha 1962.

²⁰¹ Le GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. Odeon, Praha 1991, Le GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. Vyšehrad, Praha 1999, HUIZINGA, Johan. *Podzim středověku*. H. a H., Praha 1999, BAUR, V. *Kleiderornugen in Bayern vom 14. bis zum 19. Jahrhundert*. Neue Schriftreihe des Stadtarchivs, München 1975 (disertace), GUTOWSKA-RYCHLEWSKA, Marie. *Historie ubiorów*. Ossolineum, Wrocław, Warszawa 1968.

²⁰² BAŽANTOVÁ, Nina. *Pohřební roucha českých králů*. KP (Koniasch Latin Press), Praha 1993, BRAVERMANOVÁ, Milena. *Pohřební oděv Rudolfa I. Habsburského*, českého krále, zv. Kaše. Exkurs do módy začátku patnáctého století. In: *Život v archeologii středověku*, Praha 1997, s. 67 – 84.

²⁰³ Jinak jsou nejčastěji užívány stránky www.kostym.cz.

z dobové literatury mohou posloužit na práci v hodinách literatury jako prameny středověkého písemnictví.

Alena Křížová nabízí ve svém příspěvku etnografický pohled. Příspěvek je o pramenech poznání k oděvu ve středověku, o oděvu venkovanů – tzv. „lidový oděv“. Součásti oděvů, o kterých píše, jsou:

Pokrývka hlavy - Rouška (z antiky *krédemmon* – z jemné látky se zlatými výšivkami), česky pojmenovaná závoj – *zavítie*, *zavinutie*, *roucha*, *ručník*, *plínka*. Symbol vdané ženy, obřadní oděvní součástka (tzv. úvodnice – zde je zmíněna její magická funkce).

Plášť/říza – *pallium*, *sagum*, *lacerna*, *paenula*, *cullus* – plášť s kapucí, krzno – podšitý kožešinou, od 13. století plášť připnutý na prsou provázkem, stuhou, řetízkem nebo sponou.

Tunica, sukně (podle materiálu – *sukno*), *soscania*, *sukenie*, *souquenie*²⁰⁴ Původně byla svrchním šatem oblékaným na spodní košili (s rukávy i bez), výskyt od 11. století. V 15. století se proměnil na vytvarované ženské šaty s velkým výstřihem a těsný a krátký mužský kabátec.

Spodní oděv – *camisia*, další pojmy *rubáš* a *čechel*. Označení i pro košili odsouzených či zemřelých.

Rubáš (volná pracovní košile bez rukávů), podle D. Stránské není to samé jako spodní košile nazvaná *rubáč*. A popírá souvislost mezi vývojem lidového *rubáče* s *košílkami lazebnic*.

Nohavice, *hace*, *gatě* – podle V. Trkovské je považováno za nejstarší vyobrazení kalhot na postavách sokolníků a velmožích z nalezišť Velké Moravy. Samostatné nohavice jsou zobrazovány na malbách více až ve 14. a 15. století.

Alena Křížová shrnuje své poznatky do třech bodů. První se týká všeobecné platnosti některých principů v odívání a používání oděvních součástí, které jsou použitelné a rozšířené ve velkém geografickém prostoru a dlouhé časové linii. Jsou to především ty části oblečení, které se ovinují nebo aranžují na tělo a hlavu. Druhý poznatek je o udržování archaických typů oděvních součástí v pracovním oděvu. Tyto oděvní součástky si zachovaly svoji praktickou funkci a nebyl tedy důvod je měnit (košile). A posledním poznatkem je změna funkce oděvní součástky

²⁰⁴ Více v: STRÁNSKÁ, Drahomíra. *Sukně, sukmany, sarafány*. Příspěvek k srovnávacímu studiu slovanského národopisu. *Národopisný věstník československý* 32, 1951, s. 293-346.

z praktické na obřadní, např. plachta *úvodnice* od ochrany před nepřízní počasí získala ochranou magickou funkci.²⁰⁵

Autorka čerpá opět z děl Čenka Zíbrta a Zikmunda Wintera, ale kupodivu, místo díla Ludmily Kybalové, dodává i další zajímavé články a zdroje poznání. Sama doporučuje Drahomíru Stránskou.²⁰⁶ Hlubší badatelské úsilí o rekonstrukci podoby lidového oděvu spadá do období druhé poloviny 20. století. Studium se opíralo do velké míry o ikonografické prameny, zvláště o iluminace v rukopisech dochovaných na našem území nebo v bohemikách, která se ocitla v zahraničních fondech. Prvním zásadním příspěvkem tohoto charakteru byl článek Drahomíry Stránské *Český lid v miniaturách*, jenž byl uveřejněn v roce 1951 v *Českém lidu*. Využitím středověkých iluminací pro národopisné studium se dlouhodobě zabývala Věra Trkovská.²⁰⁷

Typologii oděvů, vytvářející představu o oděvu prostých lidí srovnáním znalostí z hmotných a obrazových dokladů a z písemných zpráv, se zabývala, kromě Lubora Niederleho, i Irena Štěpánová v *Příspěvku k typologii součástek středověkého oděvu*.²⁰⁸ Alena Křížová uvádí, že už L. Niederle konfrontoval etymologii jednotlivých termínů a na tomto základě vyvodil závěry o jejich původu a vývoji. I. Štěpánová si vybrala k rozboru sukně, košile a rubáše.

Pro další studium obrazového materiálu doporučuje Alena Křížová publikaci *Homo faber* od V. Husy, J. Petráně a A. Šubrtové, která obsahuje velké množství reprodukcí z iluminovaných rukopisů a grafik s pracovními motivy všech vrstev obyvatelstva a všech řemesel a profesí z 11. – 17. století.

²⁰⁵ Křížová, Alena. *Archaické součástky v lidovém oděvu*. In: *Středověké a novověké zdroje tradiční kultury*, s. 200

²⁰⁶ Drahomíra Stránská shledává původní archaické prvky venkovského oděvu zvláště v pracovním, zimním a spodním oděvu, který vyhovoval svou funkcí a účelností. Byl zhotoven z přírodních materiálů (plátna, sukna, kožešiny, kůže a dřeva) a sestavený z rovných dílů, někdy pouze naaranžovaný na postavu přehozením nebo ovinutím. Z tohoto důvodu považuje za nejstarší plachty, plachetky, nohavice, košile, houně, kožichy, beranice a krpce. *Tamtéž*, s. 201

²⁰⁷ TRKOVSKÁ, Věra. *Poznámky k vývoji oděvu na našem území v raném středověku*, In: *Český lid* 52.1965, s. 295 – 304, TRKOVSKÁ, Věra. *Příspěvek ke studiu lidového oděvu ve středověku*. In: *Český lid* 69, 1982, s. 105 – 114.

²⁰⁸ ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Příspěvek k typologii součástek středověkého oděvu*. In: *Acta Universitas Carolinae, Philosophica et historica* 2, *Studia ethnographica* III. Praha 1976, s. 9 – 22

Hodnocení: Příspěvek může být i doplněním k názvosloví Ludmily Kybalové, ale také dalším pohledem na jednotlivé součásti lidového oděvu. Navíc autorka čerpá i z dosud nepoužívaných zdrojů, které sama doporučuje.

Poslední publikací, na kterou bych ráda upozornila, je *Modrá – dějiny jedné barvy* od francouzského historika a experta na symboly Michela Pastoureaux.²⁰⁹ Autor popisuje, jak musí historik pracovat a postupovat při výzkumu tak abstraktního pojmu jakým je barva.²¹⁰ Analyzuje a srovnává pohledy na barvy v jednotlivých obdobích (nejen ve středověku) a na různých evropských územích. Dále srovnává, jak se měnil její symbolický význam (od jejího nedocení v raném středověku, po zvyšující se oblibu ve vrcholném středověku, kdy se stává „královskou“ barvou). Popisuje i výrobu a techniky při její výrobě. Kromě používání modré na užitých předmětech jako jsou šperky, keramika, nástěnné malby a sošky, se autor věnuje popisu a rozboru modré zobrazované na oděvech na dobových vyobrazeních. Osobně mě velmi zaujala informace o (ne)vnímání modré barvy některými národy a především, že v minulosti nebyla modrá součástí barevného spektra duhy, lidé vnímali jen čtyři barvy (červenou, zelenou, žlutou a fialovou).

²⁰⁹ Tento autor napsal ještě dějiny dalších barev – zelené a černé. Bohužel v češtině ještě vydané nebyly, ale jsou vydané ještě v angličtině. Pastoureaux, M.: *Green: The History of a Color* (Princeton 2014), ISBN 978-0-691-15936-2, Pastoureaux, M.: *Black: The History of a Color* (Princeton 2008), ISBN 978-0-691-13930-2. Případně k odívání je ještě kniha věnovaná dějinám pruhovaných tkanin: Pastoureaux, M.: *The Devil's Cloth: A History of Stripes* (Columbia 2001), ISBN 0-231-12366-3.

²¹⁰ Svoje postupy popsal i v rozhovoru s Martinem Nejedlým z periodika *Dějiny a současnost* (publikováno 13. 4. 2012) Na otázku týkající se metodiky odpověděl, že: „Pokud jde o barvy, které tradiční historiografie přenechávala kunsthistorikům, beru je jako výzvu. Badatel pracující s širokou škálou pramenů se totiž potýká s trojicí problémů. První je rázu dokumentačního: my dnes vnímáme barvy minulosti v podobě, již pozměnil čas, tedy nikoli v té původní. Navíc je vidíme jinak nasvětlené než lidé před staletími. Dále jsme konfrontováni s úskalím metodologickým: jakmile se zabýváte barvami, musíte řešit otázky materiální, technické, ale také ikonografické, ideologické, symbolické. A konečně před námi stojí problém epistemologický: na středověké obrazy a předměty nelze ahistoricky aplikovat naše definice a klasifikace barev ani naši sensibilitu a náš hodnotový systém. Každá historie barev, nemá-li zůstat anekdotická, musí být především historií sociální.“ Dostupné online na: <<http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2012/6/rad-prinasim-ctenarum-neco-noveho/>>

Ikonografické barevné materiály sice převážně z francouzských sbírek²¹¹, ale neubírá to na zajímavosti a hodnotě výzkumu. I v tomto případě by byla jistě přínosná podobná práce s aplikací na české kulturní prostředí.

Žáci se mohou učit také práci s textem, výběru podstatných informací a s touto publikací mohou pracovat při tvorbě referátů či posterů na téma význam barev, protože se autor dotýká i ostatních barev.

2.9.3. Nové dostupné možnosti a přístupy

Manžele Hřibovi (2019 – 2015) na svých stránkách www.kostym.cz vytvořili všeobecné přehledy po desetiletích vývoje oděvu s vlastními obrysovými ilustracemi.

Žáci při tvorbě referátů, právě díky přehlednosti čerpají nejčastěji z nich. Naneštěstí pro žáky, je slovníček pojmů v odkazu, který je na opačné straně stránek, takže se občas stane, že při referátu prezentují pojmy, se kterými se nesetkali a nedohledali si k nim vysvětlení. Proto tyto stránky mohu doporučit s ohledem na přehlednost, ale také s dalším doporučením, aby bylo žákům zdůrazněno, jak je třeba při přejímání informací postupovat – tedy dohledávat vysvětlení nových a neznámých pojmů. Jako zajímavý doplněk jsou i fotografie rekonstrukcí oděvů v sekci „galerie kostýmů“. Dalším zajímavým přínosem je i zařazení sekce o odívání ve světě. Žáci mají možnost zjistit, jak vypadalo odívání v asijských, severských, východních i tureckých oblastech.

Bohužel u zmíněných přehledů vývoje odívání opět chybí přesné odkazy a citace. Ale alespoň na konci tohoto přehledu je uveden seznam použité české i zahraniční literatury. Kromě tradičních děl Č. Zíbrta, Z. Wintera, J. Petráně (Dějiny hmotné kultury) a L. Kybalové, jsou tam i zahraniční přehledové tituly,²¹² ale i krejčovská kniha z 16. století.²¹³ Některé drobné nedostatky do jisté míry vyrovnává seznam dostupné literatury a zdrojů k dějinám odívání čítající 236 knih českých a i zahraničních, 9 periodik, 80 odborných článků, 9 knih o střizích a 131 manuskriptů a prvotisků. Domnívám se, že to je druhým největším přínosem tohoto portálu, následujícím za přehledem a sdružením zájemců, kteří prezentují ukázky svých rekonstrukcí.

²¹¹ Občas se objeví památky z Benátek, Anglie či Německa.

²¹² Např. 20 000 Years of Fashion; F. Boucher; New York; Harry N. Abrams Inc., History of costume; B. Payne; New York 1965;

²¹³ Tailor's pattern book 1589; J. de Alcega, reprint s překladem J. Pain a C. Bainton; New York 1999; Costume&Fashion Press

Na stránkách www.krea.wz.cz jsou uvedeny střihy a nové ikonografické prameny a zahraniční zdroje, které doplňují Dějiny odívání od Ludmily Kybalové. Jedná se spíše stručný přehled, který ale může žákům posloužit při tvorbě posteru.

Monografie Petra Vody jsou velmi podrobně zpracované, obsahově nabitě a s vlastním badatelským (teoretickým i praktickým) přínosem a dokumentarizací. Na stránkách www.posadow.webdone.cz jsou nejen informace o činnosti, ale i realizační zprávy od roku 2007 k realizovaným rekonstrukcím mužských i ženských oděvů, například bezbokého surcotu, poupoitu, cotehardie, kabátce – doubletu a mnoho dalších. Metodika dokumentace realizace historického oděvu obsahuje doporučení, jak dokumentovat realizaci historického oděvu pomocí tzv. Realizační zprávy, která popisuje strukturu zprávy, obsah a formu jednotlivých kapitol, doporučené parametry nákresů a fotografií.²¹⁴

Rešerše odborných článků a příspěvků:

Článek s názvem Středověké textilní památky na Pražském hradě, se vztahuje k příspěvku přednesenému na Semináři historie odívání 2009. Uvádí přehled středověkých textilních památek v depozitářích Pražského hradu, zejména tzv. textile ze staré královské hrobky. Přehled byl vytvořen na základě tehdy dostupné literatury a informací, některé již byly upřesněny. Obsahuje také seznam článků k dané problematice, které se jinak obtížně dohledávají.²¹⁵

Ze stejného ročníku Semináře odívání pochází i druhý článek - Ženské účesy a pokrývky hlavy ve 14. století. Článek se zabývá se jednotlivými typy ženského účesu a pokrývek hlavy ve 14. století a jejich vývojem, popisuje také metodiku zkoumání oděvní problematiky.²¹⁶

„Známé francouzské sochy jako zdroj informací o odívání“ z roku 2008 jsou prvním článkem týkající se oděvní problematiky. Popisuje několik známých francouzských soch z hlediska

²¹⁴ VODA, Petr. *Realizační zpráva. Metodika dokumentace realizace historického oděvu*. Elektronický dokument, Bohuslavice, 2012, 3s. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://posadow.webnode.cz/teorie/>>

²¹⁵ VODA, Petr. *Středověké textilní památky na Pražském hradě*. In: Sborník semináře historie odívání 2009. Hřibová, Zlín 2009. ISBN 978-80-254-4639-3

²¹⁶ VODA, Petr. *Ženské účesy a pokrývky hlavy ve 14. století*. In: Sborník semináře historie odívání 2009. Hřibová, Zlín, 2009. ISBN 978-80-254-4639-3

odívání, všímá si detailů důležitých pro poznání konstrukce oděvu. Důležité jsou detailní fotografie soch a jejich částí z různých úhlů.²¹⁷

Jak napovídá název „Vývoj těsného mužského oděvu ve 14. století“, tak se článek (přednesený na Semináři odívání v roce 2011) zabývá se vývojem kabátců a jejího typu v jednotlivých dekadách 14. století, uvádí přehled písemných pramenů.²¹⁸ Na jeho základě vznikla rozšířením kniha nesoucí stejný název. Text knížky je rozdělen na dvě hlavní části. První část obsahuje výpis dostupných písemných pramenů střední a západní Evropy, které kabátce zmiňují, druhá část pak na základě těchto písemných zmínek a analýzy množství ikonografických pramenů mapuje vývoj a jednotlivé varianty kabátců. Součástí je 11 barevných obrazových tabulí s 62 obrázky.²¹⁹

Ve svém posledním příspěvku se Petr Voda věnuje ženským účesům a pokrývkám hlavy ve 14. století. Je to upravená a doplněná verze příspěvku předneseným na Semináři historie odívání 2009. Zabývá se jednotlivými typy ženského účesu a pokrývek hlavy ve 14. století a jejich vývojem, dokládá je na 45 vyobrazeních. Popisuje také metodiku zkoumání oděvní problematiky.²²⁰

Autor čerpá z neuvěřitelného množství především zahraniční literatury a zdrojů²²¹. Je tedy dokonalou ukázkou odborné badatelské mravenčí práce.

Pro žáky nepovažuji delší odborné články za vhodné kvůli odborné náročnosti a délce textu, lepší je pro ně přednáška. Ale s realizačními zprávami lze, dle mého názoru, pracovat jako se zajímavým dokumentem k rekonstrukci, aby se žáci obeznámili s tím, jak se postupuje, z čeho se vychází a jak vypadá výsledek.

²¹⁷ VODA, Petr. Znamé francouzské sochy jako zdroj informací o odívání. Elektronický dokument. 2008.

²¹⁸ VODA, Petr. *Vývoj těsného mužského oděvu ve 14. století*. In: Sborník semináře historie odívání 2011. TIGRIS s.r.o, Zlín, 2011. ISBN 978-8086062365

²¹⁹ VODA, Petr. *Kabátce v pramenech 14. století*. Vlastním nákladem, Bohuslavice, 2011, 87s.

²²⁰ VODA, Petr. *Ženské účesy a pokrývky hlavy ve 14. století*. Vlastním nákladem, Bohuslavice, 2011, 27s.

²²¹ Seznamy k dosažení v článcích nebo přímo na stránkách Posadow. *Odívání ze 14. století*. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://posadow.webnode.cz/teorie/>

2.9.4. Zhodnocení populárně naučných publikací

Jako první jsem vybrala publikaci o německého autora Dietera Breuerse: *Na hradech, v kláštorech, podhradí. Středověk, jak ho neznáte* (1994), protože tato publikace je typickým příkladem populárně naučné literatury a název evokuje běžný život na třech nejtypičtějších místech pro středověk. Atraktivní podtitul láká na možnost dozvědět se něco nového. A skutečně, oproti učebnici jsou zde informace o životě lidí podané jednoduchou formou. Kapitola *O „neslušných“ šatech* napovídá, že se čtenář dozví něco pikantního. Začátek o módě k tomu sice hned nesměruje, nechává však čtenáře v napětí. I zde autor usoudil, že je třeba začít od začátku: „*Kdo si chce udělat skutečně pravdivý obrázek člověka ve středověku, nevyhne se pochopitelně tématu móda. (...) Slovo móda pochází ze stejně znějícího francouzského výrazu, který je zase z latinského modus, což může znamenat všechno možné: například způsob nebo i míru, cíl nebo pravidlo. Nuže, cíl je a byl ve všech dobách jasný, míra se oproti tomu dala občas vystupňovat v přemíru. Začněme tedy tím, co bylo po celá staletí pravidlem; šatem jako převážně užitečným kusem oděvu k zahalení nahoty a k ochraně před nepohodou.*“²²²

Pak je třeba vysvětlit symboliku a řeč barev. Zelená znamenala mladou lásku, černá pochopitelně smutek, bílá naproti tomu naději na vyslyšení, červená prudce planoucí vášně, modrá stálou věrnost.²²³ Pokud chtěl někdo vyjádřit víc věcí najednou – to se koneckonců stávalo – například lásku, naději a věrnost, musel na šatech uplatnit i tyto tři barvy, často i víc. Dále autor uvádí, že během let začaly být různobarevné nejdříve nohavice, pak přišly na řadu rukávy a nakonec vyhlížel celý oděv jako zaplátovaný koberec. Ne sice, zrovna krásně, ale velice pestře.²²⁴ Čímž asi myslí systém mi-parti.

U materiálů se vyjadřuje především drahému šarlach (vlněná látka, která nebyla k dostání jen v červené, ale i v jiných barvách). Poprvé se v našem bádání dozvídáme, že se otiskovalo nejdřív

²²² Breuers, Dieter. *Na hradech, v kláštorech, podhradí. Středověk, jak ho neznáte*. Praha: Brána. Knižní klub 1994. ISBN: 80-7243-048-3, s. 336

²²³ Zdá se, že autor nebo možná i překladatel si to trochu poupravil.

²²⁴ Breuers, Dieter. *Na hradech, v kláštorech, podhradí. Středověk, jak ho neznáte*, s. 338

jen plátno horší kvality. Tkané vzory byly neúnosně drahé, ale látky bylo možno vyšívat a vyšívání patřilo k všednímu zaměstnání i vznešených žen, stejně jako předení, které se nejdříve provádělo bez kolečka. A je to teprve druhý zdroj, kde někdo uvádí, že první zmínku o kolovratu najdeme až kolem roku 1280.²²⁵ Popisuje i části oděvu a jejich vývoj a nezapomíná na splývavý svrchní šat, který měl místo rukávů široké otvory, jimž se žertovně říkalo „čertova oka“, protože strany umožňovaly nahlížet pěkně hluboko. Informace o tom, že ještě později splynuly spodní a svrchní šaty v jediný šat, který byl stále přiléhavější a zdůrazňoval tvary, je trochu nekonkrétní a zavádějící. To, co patrně popuzovalo mravokárce, mohlo být to, jak se pas posunul výše a ňadra se díky zvětšujícím se výstřihům odhalovala čím dál tím víc. O pár řádků dále je pouhá zmínka o tom, že vdané ženy nosily hlavu takzvaně zavitou, měly totiž široký pruh lněné látky omotaný všelijak kolem hlavy.²²⁶ A na to hned naváže na radikální změnu oděvu u mužů. *„Suknice sahající až ke kotníkům se během krátké doby změnila v těsný přiléhavý kabátec, navíc ještě vycpaný, jako by obepínal ženská prsa. Kalhoty, které byly vlastně určeny jen k tomu, aby se se k nim připínaly nohavice, se teď nosily tak přiléhavé, že přesně opisovaly to, co měly skrývat.“*²²⁷ I tento autor se nevyhnul zmínce i Mohučské kronice o tom, že mladým mužům je vidět pod krátkými kabátcí všechno.

A konečně se dostáváme v pointě, na kterou lákal nadpis: *„Móda se stala dvojím způsobem „neslušná“. Sexuální nenucenost vůbec nebyla neznámá. Avšak i jiným způsobem „neslušná“, protože stavovsky „nepřiměřená“ byla skutečnost, že povýšenci byli na základě svého nově nabytého bohatství jedním rázem s to, žít, bydlet a jíst jako šlechta a přirozeně nosit i šaty, které si co do ceny a elegance v ničem nezadaly s oblečením vysoce urozených.“*²²⁸

²²⁵ Skutečně je první písemný doklad z roku 1280, z německého Špýru. Viz White, Lynn. *Medieval Religion and Technolog. Collected essays*, University of California press. 1978. ISBN 0-520-03566-6, s. 47 Jiný internetový zdroj uvádí, že první zmínka o kolovratu je z Flander z roku 1288. Bohužel bez odkazu na zdroj. A první zobrazení pochází z roku 1480. V Čechách se používá od 14. století.

²²⁶ Breuers, Dieter. Na hradech, v kláštrech, podhradí. Středověk, jak ho neznáte, s. 341

²²⁷ Tamtéž, s. 342

²²⁸ Tamtéž.

Šaty dělají člověka – toto úsloví platilo po celá staletí a mnohde platí dodnes. V publikaci bohužel chybí obrázky, takže bychom ji spíš mohli doporučit jen jako doplňující text do dějepisu.

Poměrně srozumitelnou formou shrnuje ty základní poznatky Jana Skarlatnová v publikaci *Od fíkového listu k džínům* (1999)²²⁹. V případě, že by byly Dějiny odívání – středověk nedostupné, nebo by vyučující chtěl/a doplnit informace, by tato shrnující publikace byla vhodná. Didaktickým přínosem jsou evokační a reflexní otázky „k zamyšlení“ na konci kapitoly.²³⁰ Občas se objeví i doprovodný obrázek ve formě reprodukce z kroniky nebo obrazu. Jana Skarlatnová nejprve popisuje význam gotické kultury a proměny ve společnosti, v kapitole s názvem *Ve jménu urozenosti* se věnuje dobovému ideálu krásy, vyzdvihuje funkci oděvu jako společenského znaku. V kapitole *S Mečem a loutnou* popisuje rytířskou kulturu a dvorskou módu. Čtenářům jednoduše přibližuje pojmy etiketa, význam poezie a rytířské ctnosti.

Mužský oděv tvořily přiléhavé nohavice podobné našim punčochovým kalhotám, které se původně navlékaly samostatně. Doplnovala je „sukně“ (nazývaná francouzsky *sousquenie*, německy *Sukenie*) - oděv mužů i žen z vlněného sukna, v délce ke kolenům. Z předcházejícího období přežil plášť různé délky, materiálu i výzdoby. V souvislosti s určováním společenského postavení pomocí oděvu, zmiňuje i královský hermelín, určený jen panovníkovi. Vzácnými kožešinami byl i sobol a kuna.

Neopomíná důležitou informaci o tom, že gotický oděv už byl tvarovaný na tělo a vyvinul se složitý střih vyžadujícího specializovaného řemeslníka - „kráječe“ - krejčího. Ocenění si zaslouží vysvětlení původu tohoto slova: „*Jak prozrazuje řada evropských jazyků, název této*

²²⁹ Mírně upravená a doplněná verze předchozí práce – učebnice *Základy oděvního výtvarnictví* (Skarlatnová, 1978). Zde není takový důraz na oděvní detaily, ale spíše na kulturní rámec. Oproti učebnici je zde už zahrnuto více pojmů a citace z literatury.

²³⁰ Čtenář se může zamyslet, jestli se mu líbí středověké ideály a móda. Je nabádán, aby si sám vyzkoušel zavnutí hlavy. A osobně oceňuji evokaci k barevné symbolice. „Znáte současnou symboliku barev?“ SKARLANTOVÁ, Jana. *Od fíkového listu k džínům*. Praha: Grada Publishing 1999. ISBN 80-7169-785-0, s. 77

*důležité profese vychází z krájení nebo z nástroje na krájení - nože. Základem dobře padnoucího oděvu bylo totiž v gotice - stejně jako dnes - umění látku dobře „nakrájet“ - stříhnout.*²³¹

„Zlatovlasé krásky“ a jejich štíhlou linii zahaloval gotický oděv od hlavy k patě. Ve 14. století se oděv zúžil a pasová linie sukně snížila až na boky a ženská postava tím dostala ještě stylizovanější podobu.²³² Zmiňuje i výrazně dlouhé, barevné a cípy ozdobené rukávy.

Plášť nosili sepnutý většinou na hrudi sponou. Čím jednodušší byla šaty, tím významnější úlohu měly drobné ozdoby a doplňky. Opasek patřil mezi cenné doplňky u žen i u mužů.²³³ Úpravě vlasů věnuje autorka velkou pozornost, stejně jako jí byla věnována pozornost ve středověku. Svobodné dívky chodily s volně rozpuštěnými či do copů zapletenými vlasy. Zajímavě působí výklad k „parádění a kadeření“, kde autorka popisuje výjevy z dřevorezů, které znázorňovaly d'ábla skrývajícího se za zrcadlem, držíce hřeben. Vdané ženy takovým svodům vystaveny nebyly, protože nosily vlasy zakryté a zavité třeba rouškou (doplněnou „podvínkem“) a od 14. století vzrostla obliba čepců a české kukly. Ženy feudálů nosily závoje, jež vzhledově a délkou odpovídaly hierarchii dvora.²³⁴

V podhradí zmiňuje autorka život měšťanů a význam cechů.²³⁵ (s. 70) „Rohaté čepce a šaty s rolničkami“ uvozují téma módy na burgundském dvoře od 15. století. Věnuje se zde luxusním materiálům, alabastrové pleti, vývoji a popisu henninů, důležitosti závoje (se zajímavostí o jejich parfémování) a vyholování vysokých čel.²³⁶

Neopomene pospat ženský oděv – *robe* a „zvonkovou módu“.²³⁷ Ani mužský barevný oděv podle dělené módy, tzv. *mi-parti* oděv nebyl ušetřen kritiky.²³⁸

²³¹ SKARLANTOVÁ, Jana. *Od fíkového listu k džínům*, s. 67

²³² Tamtéž, s. 68

²³³ SKARLANTOVÁ, Jana. *Od fíkového listu k džínům*, s. 68

²³⁴ Tamtéž, s. 69

²³⁵ Tamtéž, s. 70

²³⁶ Tamtéž, s. 73

²³⁷ Tamtéž, s. 74

²³⁸ Opět zmiňuje Mohučskou kroniku, kterou uvedl jako první Odolen Zítek (1962, s. 239).

Francouzská autorka Christine Sagnierová středověkou módu, v publikaci *Objevujeme středověk* (2006), shrnula velmi rychle a krátce a je patrné, že se jedná o publikaci určenou mladším čtenářům, čemuž napovídá obsah, formulace i ilustrace. Autorka píše, že oblečení patřilo mezi znaky společenské ho uznání. Některé doplňky jako například rukavice či klobouky, umožňovaly odhadnout postavení člověka, který je měl na sobě. Podobně tomu bylo i s kožešinami: sobolína patřila pánům a jejich dámám, chudí lidé nosili kočí kůži, což je zajímavá a nová informace. Každá sociální skupina své oblečení. Panstvo dávalo rádo najevo své bohatství prostřednictvím oděvů. „*Obchody s oblečením však tenkrát neexistovaly, a tak si nejbohatší lidé nechávali šít u krejčího.*“²³⁹ Podobně jako dnes, i ve středověku se móda měnila: šaty se zkracovaly, zužovaly nebo rozšiřovaly. Zmínka o tom, že módě podléhaly samozřejmě i barvy není bohužel rozvinutá. Stejně jako to, že na konci 13. století dokonce byly schváleny zákony upravující nošení oděvů. Opět bez příkladu. Podle nich měšťan neměl právo oblékat se jako princ, přestože na to měl dostatek peněz.

I informace o úpravě hlavy, která byla jistě komplikovaným uměním, kterému přikládali důležitost jak muži, tak ženy, je podobně jako ostatní velmi všeobecná. Muži nosili dlouhé nebo krátké vlasy podle ročních období a na hlavě klobouky různých tvarů. Ženy oproti tomu ukrývaly dlouhé vlasy pod závoji a jindy zase vytvářely důmyslně zapletené účesy. Pokud neměly dost husté a dlouhé vlastní vlasy, kupovaly si umělé.²⁴⁰

Publikaci jsem uvedla proto, že ji žáci sami našli při hledání literatury k tématu na referáty, přišlo mi tedy vhodné ji do výběru zařadit a ukázat na ní, že není vhodná k čerpání informací na střední škole jako základní zdroj k tématu.

Obsáhlá a všeobecně vývoj módy shrnující anglická publikace s přiléhavým názvem *Móda* (v originále *Fashion*, 2012)²⁴¹ se na první pohled může zdát jako desítky podobných publikací z takovýchto populárně naučných edic, tato má však něco, co jiné nemají – kapitoly s názvem *Rekonstrukce*. Na těchto stránkách jsou fotografie i s popisem rekonstrukčního postupu při

²³⁹ SAGNIEROVÁ, Christine. *Objevujeme středověk*. Ostrava: Matys 2006. ISBN 80 – 9147-84-4, s. 76

²⁴⁰ SAGNIEROVÁ, Christine: *Objevujeme středověk*. Ostrava: Matys 2006, ISBN 80 – 9147-84-4, s. 76 – 77

²⁴¹ *Móda: obrazové dějiny oblékání a stylu*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2013. 480 s. ISBN 978-80-242-4170-8.

tvorbě replik. V části o středovku se čtenář seznámí s rekonstrukcí cotehardie²⁴² a dubletu s nohavicemi.²⁴³ Cotehardie odpovídá stylu zachycenému na pamětních deskách z let 1375 – 1385,²⁴⁴ jež zobrazují manželky rytířů a baronů ve formálním či dvorském oděvu. Rekonstrukce je ušitá z vlněného kepru, v červenomodrém provedení, spolu s šedou spodní vlněnou kytlí podšitou modrý plátnem. Šaty jsou vyrobeny ručně a nechybí popsané a vyfocené detaily knoflíkové techniky, šněrování, oček, látkových knoflíků.

Přepychový kabátec z modrého hedvábí zdobený zlatými brokátovými lístky vychází z pourpointu (prošívaného dubletu) Karla z Blois z roku 1364, uloženého v lyonském Musée des Tissus Historiques. V detailech je nafocena krejčovská práce, ploché knoflíky, rozparky a uchycení nohavic.

Co se týče dalších kapitol, jsou členěny na časová období. V kapitole 1200 – 1300 popisují autoři krátce „Společenské rozdíly“, jak ve 13. století získaly oděvy na objemnosti a začaly se tvarovat, také jsou zde informace o úpravě vlasů a jak milostná poezie podněcovala ženy k ladné chůzi a „*rozevření pláště tak, aby byl vidět úzký pas*.“²⁴⁵ Popsány jsou zde svatební šaty, ale i německá, španělská a francouzská móda, to vše i s konkrétními vyobrazeními z kronik a nástěnných maleb.²⁴⁶ Vše doplňuje „box“ s fotografií dochovaného oděvu - Pelleote (surcot) patřící Fernandovi de la Cerda.²⁴⁷

V období 1300 – 1380, jak napovídá podnázev Přiléhavé oděvy, ve 14. století vyvinul složitější střih, aby šaty lépe přiléhaly a tím byly položeny základy krejčovství. Autoři dále popisují využití knoflíků, surcoty bez boků poutající pozornost k útlým pasům, vycpávají se hrudníky.

²⁴² *Móda: obrazové dějiny oblékání a stylu*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2013. 480 s. ISBN 978-80-242-4170-8, s. 62 – 63

²⁴³ *Móda: obrazové dějiny oblékání a stylu*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2013. 480 s. ISBN 978-80-242-4170-8, s. 70 – 71

²⁴⁴ Fotografie v příloze č. 8.2

²⁴⁵ *Móda: obrazové dějiny oblékání a stylu*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2013. 480 s. ISBN 978-80-242-4170-8, s. 60

²⁴⁶ Tamtéž, s. 60 – 61

²⁴⁷ Ferdinand de la Cerda (1253 – 1275) byl kastilský princ, vévoda z Cerdy a v době královny nepřítomnosti regent království.

Barevnost začala být více kontrastní. U jednotlivých zobrazení jsou popsány, účesy, šněrování, rukávy a příklady jihofrancouzského lovce a francouzského rytíře.²⁴⁸

Pak už přichází oddělení kapitol na mužské oblečení 1380 – 1450 Místní kolorit a na ženské 1380 – 1450 s názvem Novoty a přepych. Patnácté století bylo podle autorů kromě mísení regionálních stylů rovněž počátkem kalhot. Protože se samostatné nohavice začaly sešívát a spojnicí byl sed. Mužům se zkrátila kota²⁴⁹ (tunika), nosila se pod dlouhým svrchním oděvem zvaným houppelande. Je zde popisován i rozvoj barvířství (s důrazem na oblibu černé barvy u střední třídy) a tkalcovství (kvalitnější materiály), k vrcholu se dostalo i používání kožešin na lemy, čemuž se podrobněji věnuje „box“ s názvem „Poptávka po kožešinách“. Také pokrývky hlavy dosáhly nebyvalé rozmanitosti. U jednotlivých vyobrazeních, nyní už i z dobového malířství²⁵⁰, jsou popsány oděvy v anglickém stylu, kratší francouzský oděv, Španěl v krátkém dubletu, italský kupec ve vlámském oděvu, ale i houppelande zdobený popelkou, nohavice připevněné k dubletu, okrasné lemy a dokonce i plátěné spodní prádlo (volná košile a těsné spodní kalhoty *braies*).²⁵¹ U ženského oděvu je věnována velká pozornost pokrývkám hlavy nejrůznějších tvarů, bohužel však chybí odborné názvosloví.²⁵² Typické znaky módy druhé poloviny 15. století jako byly inovace, nepraktičnost²⁵³ a luxus. Kritici kritizovali marnivost a přehnanou troufalost. Zmíněny, i když jen krátce, jsou speciální zákony. Charakterizují pokrývky hlavy podle regionu nositelek, kdy Angličanky a Francouzsky nosily ty výstřední, Italky a Vlámky byly umírněnější. Důraz ve střihu byl na řadra, což se projevovalo i na různých typech výstřihů (rovné, kulaté, či hranaté). Na obrazové příloze jsou popsány kromě pokrývek hlavy

²⁴⁸ *Móda: obrazové dějiny oblékání a stylu*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2013. 480 s. ISBN 978-80-242-4170-8, s. 64 - 65

²⁴⁹ Myšleno patrně cotte. Překladatel nemusí být obeznámen s odbornou terminologií.

²⁵⁰ Klasicky nesmí chybět van Eyckův portrét manželského páru Arnolfiniů.

²⁵¹ *Móda: obrazové dějiny oblékání a stylu*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2013. 480 s. ISBN 978-80-242-4170-8, s. 72 – 73

²⁵² Např. na obraze manželky Arnolfia je místo názvu kruseler jen popis, že se jedná o vrstevmi řasený plátěný závoj.

²⁵³ Veblen (*Teorie zahálčivé třídy*, 1999) upozorňuje na záměr nepraktičnosti pro nepracující třídu.

francouzská cotehardie, italsko-španělský oděv, vlámská vrchní sukně, oděv piemontské šlechty.²⁵⁴

Polední kapitola věnující se tématu středověkého odívání je v časovém rozmezí 1450 – 1500. Podtitul Jak se móda rozdělila, popisuje změny stříhových a konstrukčních směrů, kdy se oděv začal dělit, přidávaly se i límce a šněrování.

Na vyobrazeních jsou „oblé tvary“ německého oděvu, anglické brokátové šaty, florentské volné šaty „giornea“, další italský prvek – rozdělené rukávy, široké francouzské rukávy, dělené svrchní šaty Isabely Kastilské a v popisu pokrývek hlavy patří vysoký klobouk „hennin“ i v dvourohé variantě. „Box“ je věnován vysokým čelům a válcovému klobouku se závojem.²⁵⁵

Publikace je, dle mého názoru zařaditelná do výuky jako vhodný doplněk s vedením vyučující/ho.

Poslední publikace nese název *Ve jménu módy* (2013)²⁵⁶ není rozdělena na rozdíl od předchozí na časové období, ale na jednotlivé oděvní a módní prvky.

Středověká mužská minisukně je poněkud záměrně zavádějící název kapitoly, která je zaměřená na zkracování tuniky.

Zatímco ženské oděvy ve středověku sahaly cudně ke kotníkům, délka mužských šatů se s překvapivou překotností zkracovala a zase prodlužovala. Krejčí začali pro zdůrazňování přirozených obrysů těla vytvářet oděvy se zakřivenými švy, do módy se dostala elegantnější, mladistvější silueta a volnější tuniku začala nahrazovat cotehardie, jež nositele obepínala jako druhá kůže. Dvořané se s klonem k otylosti, zapnutí a zašněrování v oděvu, si byli nuceni odepřít přídavek vepřové pečeně. Důležitá byla i pěkně tvarovaná noha, protože nová varianta tuniky dosahovala sotva ke kolenům.

²⁵⁴ *Móda: obrazové dějiny oblékání a stylu*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2013. 480 s. ISBN 978-80-242-4170-, s.. 74 - 75

²⁵⁵ Tamtéž, s. 80 – 81

²⁵⁶ COXOVÁ, Barbara (et al.). *Ve jménu módy. Ilustrované dějiny bizarnosti a krásy*. Praha: Mladá fronta 2012. ISBN 978-80-204-2928-5.

Podnadpis Nestoudné míry dává najevo, že zkracování dosáhlo vrcholu.

Tato „minidélka“ byla praktická pro vojenské účely v dobách, kdy by dlouhé roucho bránilo pohybu, zanícení příznivci módy ovšem oblékali sukničičky stále kratší a kratší! S tím, jak byla cotehardie čím dál spořejší a přiléhavější, vyvolávala její „nestoudnost“ uštěpačné poznámky ze strany kléru. Jistý kritický francouzský kronikář²⁵⁷ napsal, že „muži, zejména pak šlechtici, si oblíbili tuniku tak krátkou a upnutou, že odhalují to, co nám cudnost velí ukrývat.“ Záhy vstoupil v platnost zákon stanovující, že ti, kteří na sebe příliš upozorňují, musejí i několik klíčových centimetrů délku šatu prodloužit.²⁵⁸

V kapitole o Nohavicích nás autoři zavádí na procházku po mapě i čase, kde je nový pohled na vývoj této oděvní součástky. Křížáci vracející se do svých evropských vlastí se postarali o otevření obchodních tras na Blízký východ a přiváželi si s sebou nejen cizokrajné orientální látky, ale rovněž nový pohled na to, jak by se mělo oblečení nosit. Namísto dlouhých kalhot, často doplněných onucemi zavazovanými do kříže, se nyní oblíbenou volbou staly nohavice a spodky. Byly vystřižené z vlny nebo plátna, aby obtahovaly tvar nohy, sahaly až pod koleno a často mívaly pestré barvy a vzory. S příchodem dvanáctého století už nohavice sahaly výš a v horní části bývaly rozšířené, aby se daly přetáhnout přes krátké kalhoty, jež se překotně zmenšovaly, až nakonec vymizely úplně. V patnáctém století si muži do nohavic zastrkovali dlouhou košili a uvazovali si je k dubletu. Díky tomu zůstává poměrně významná partie mezi oběma nohavicemi nezakrytá, proto se do těchto míst nahonem přišíval látkový trojúhelník, jenž měl mezeru zakrýt – tak vznikl poklopec.²⁵⁹

O několik desítek stran dále doplňují, že později se v 16. století poklopce vydouvaly a vycpávaly, dokonce zdobily drahokamy.²⁶⁰

U křížáků zůstaneme ještě v další nečekané souvislosti - s Proměnlivými pasy a „těhotným“ vzhledem.²⁶¹

²⁵⁷ Bohužel se mi nepodařilo dohledat jméno toho kronikáře, text se shoduje s textem z Mohučské kroniky, viz Zítek, s. 239

²⁵⁸ COXOVÁ, Barbara (et al.). Ve jménu módy. Ilustrované dějiny bizarnosti a krásy, s. 40

²⁵⁹ COXOVÁ, Barbara (et al.). Ve jménu módy. Ilustrované dějiny bizarnosti a krásy, s. 44

²⁶⁰ Tamtéž, s. 186

Autoři píší o tom, že rytíři po návratu z křížových výprav toužili po smyslném a ladném vzezření žen, které viděli na Východě, a dámy jim vyhověly a začaly zdůrazňovat vysoko posazený pas. „Těhotný“ vzhled, oblíbený ve čtrnáctém století, jako by byl znamením plodnosti skládajícím poklonu mužným rytířům. Díky vzednutým břichům a rozšířeným bokům se ženy při chůzi kolébaly, jako by čekaly pomyslné dítě.²⁶²

Kožešiny aneb proč nosit kožešinu, je opět trochu jiným úhlem pohledu na téma.

Prvním oděvem, který kdy lidé nosili, byly kůže a kožešiny, ale nikdy nešlo pouze o to se zahřát – představa, že zvířecí kůže nositeli jako kouzlem propůjčí vlastnosti onoho zvířete, je velmi stará a hluboce zakořeněná. Ve středověku nosila aristokracie kožešiny coby luxusní ozdobu tunika, plášťů a pokrývek hlavy. Muži využívali skvělých izolačních schopností kožešiny a nosovali kožichy chlupem dovnitř.²⁶³

Tato publikace je tedy zajímavým, někdy ovšem nepodloženým, souhrnem trošku „senzačních“ informací o oděvních součástkách. Co se týče doporučení k používání, byla bych s tím opatrná.

2.9.5. Zhodnocení učebnic pro střední odborné školy

V případě zájmu o výuku historického tématu, jakým jsou i dějiny odívání a módy, jsou pro střední školy dostupné dva druhy učebnic. Prvními jsou učebnice dějepisu, ve kterých ale toto téma bývá zastoupeno pouze okrajově. Otázkou, kterou je třeba zodpovědět, je „Kolik informací a jaké informace jsou v učebnicích dějepisu zastoupeny? Dalším druhem jsou učebnice zaměřené přímo na dějiny oboru, v tomto případě historického vývoje oděvu a módy. Zde též je otázkou rozmezí množství obsažených informací (učiva), ale i jeho úroveň – faktografická správnost, hloubka učiva (množství pojmů), včetně didaktické stránky. Tuto problematiku hledám odpovědi v následující analýze obou druhů učebnic.

Vybírala jsem především učebnice pro střední odborné školy, ale pro srovnání jsem hledala zmínky o textilu, oděvech či módě i v učebnici pro 2. stupeň základní školy a nižší ročníky

²⁶¹ S důrazem u soch.

²⁶² COXOVÁ, Barbara (et al.). Ve jménu módy. Ilustrované dějiny bizarnosti a krásy, s. 52

²⁶³ Tamtéž, s. 104

víceletých gymnázií, abych měla srovnání případných prekonceptů, které by mohli žáci mít ze základní školy.

Učebnice pro střední odborné školy se zmiňují převážně jen o řemeslnících a textilní výrobě.

Učebnice dějepisu (nejen) pro střední odborné školy, se okrajově zmiňují o řemeslnících a textilní výrobě, např. Čapek (2001) píše jen o významu cechů: „Cechy a gildy: Některé cechy zaměstnávaly i ženy, zejména v textilní výrobě či při vaření piva.“²⁶⁴ „*Měšťané vykonávající určitou živnost se sdružovali v cechy (například řezníků, pekařů, krejčích, soukeníků, nožířů, zlatníků, ale také malířů). Nejčastěji se ve městech vyskytovaly cechy potravinářských a oděvních řemesel.*“²⁶⁵ Čornej (2010) píše o obchodnících se suknem a velmoci ve výrobě sukna Flandry: „*Anglické a fríské látky byly prodávány v celé Evropě již od 9. století. Textilními centry v novém tisíciletí se staly Flandry, případně severní Itálie. Kolem r. 1300 měla Florencie 200 dílen na zpracování vlny.*“²⁶⁶ „*Na území nynější Belgie byly nejdůležitějšími obchodními středisky města Gent a Brugy, kde se zpracovávala kvalitní sukna.*“²⁶⁷

V učebnicích se vyskytují informace o rytířské kultuře i o Židech, ale o tom, jak byly tyto vrstvy odlišovány pomocí oděvu či barev a jejich význam, informace chybí.

Pracovní sešit učebnice Dějepis pro základní školy a víceletá gymnázia (Fraus 2009) obsahuje pouze obrázek rytíře a úkolem žáka je popsat součásti jeho oděvu.²⁶⁸ Další oděvy jsou až v kapitole o počátcích novověku, kde je dobové vyobrazení renesančního páru s vypsány částmi oděvu, které má žák správně přiřadit.²⁶⁹

²⁶⁴ In: ČAPEK, Václav a PÁTEK, Josef. *Dějepis pro střední odborné školy*, Scientia, Praha 2001. ISBN 80-7183-237-5, s. 46

²⁶⁵ ČORNEJ, Petr a kol. *Dějepis pro střední odborné školy*, SPN, Praha 2010, S. 55 ISBN 978-80-7235-382-8

²⁶⁶ ČAPEK, Václav a PÁTEK, Josef. *Dějepis pro střední odborné školy*, Scientia, Praha 2001. ISBN 80-7183-237-5, s. 44

²⁶⁷ ČORNEJ, Petr a kol. *Dějepis pro střední odborné školy*, SPN, Praha 2010, S. 55 ISBN 978-80-7235-382-8, s. 56

²⁶⁸ KORCOVÁ, Václava a kol. *Dějepis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2009. 3 sv. ISBN 978-80-7238-558-4, s. 32

²⁶⁹ KORCOVÁ, Václava a kol. *Dějepis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2009. 3 sv. ISBN 978-80-7238-558-4, s. 50

Ostatní učebnice o oděvech ve středověku nepíší.

Analýza a hodnocení učebnic zaměřených na dějiny odívání:

Na trhu jsou pouze dvě dostupné učebnice k dějinám odívání. Jedna je česká a druhá slovenská. Rozhodla jsem se obě analyzovat z hlediska vhodnosti k výuce tématu středověkého odívání. Posuzovat na učebnici lze například míru obtížnosti textu (pojmová analýza), faktografickou správnost, způsob transformace vědeckého poznání, úroveň grafického zpracování.²⁷⁰

Průcha dělí modely učiva (vztahující se i na učebnice) do třech skupin:

- strukturně logické modely učiva (výklad, při němž je každý následující pojem logicky spojený s následujícím a logicky na něm založen)
- sémantické modely učiva (vztahy sémantických jednotek v didaktickém textu, koherence textu)
- informační modely učiva (vlastnosti obsahové informace didaktického textu).²⁷¹

Při analýze budou zohledněny všechny tyto modely.

První učebnicí, která je občas využívána spíše jen jako doplněk k výuce, jsou *Základy oděvního výtvarnictví*, pro 1. - 3. ročník SPŠO²⁷², od Jany Skarlantové z roku 1978.

Pro koho je určena (věk, obor): střední průmyslová škola, obor oděvní, věk 15 – 18 let.

Z jakých částí se skládá: úvod, chronologicky řazené kapitoly.

²⁷⁰ PRŮCHA, Jan. *Hodnocení obtížnosti učebnic: struktury a parametry učiva*. 1. vyd. Praha: SNTL, 1984. 95 s. Publikace Výzkum. ústavu odb. školství v Praze. T-Teoretické studie, s. 16. Pro srovnání: Autoři publikace *Hodnocení učebnic* nabízí hodnocení přes oblasti měření náročnosti textu, měření obtížnosti výkladového textu (měří se syntaktická obtížnost Ts a sémantická obtížnost Tp) a pojmovou analýzu. (Maňák: *Hodnocení učebnic*, s. 115, 121)

²⁷¹ PRŮCHA, Jan. *Hodnocení obtížnosti učebnic: struktury a parametry učiva*. 1. vyd. Praha: SNTL, 1984. 95 s. Publikace Výzkum. ústavu odb. školství v Praze. T-Teoretické studie, s. 15

²⁷² Střední průmyslové školy oděvní

Tato učebnice je bohužel už zastaralá, neobsahuje aktuální odborné pojmy, což potvrdila i pojmová analýza hodnotící obtížnost textu.

Pojmová analýza²⁷³:

Výpočet celkové obtížnosti (T) $T = T_s + T_p \rightarrow 6,36 + 6,58 = \underline{12,9}$

T_s je syntaktická obtížnost, počítána $T_s = 0,1 \times V \times U \rightarrow 0,1 \times 10,15 \times 6,27 = 6,36$

V je průměrná délka vět (počet slov/počtem vět $\rightarrow 1574/155 = 10,15$)

U je průměrná délka větných úseků (počet slov/počtem větných úseků $\rightarrow 1574/254 = 6,27$)

T_p je pojmová obtížnost $T_p = 100 \times \frac{\sum P}{\sum N} \times \frac{\sum P_1 + 2 \times \sum P_2 + 3 \times \sum P_3}{\sum N} \rightarrow$

$$100 \times \frac{388}{1574} \times \frac{354 + 2 \times 11 + 3 \times 23}{1574} = 6,58$$

$\sum P$ je součet všech pojmů (388), P₁ je počet běžných pojmů (354), P₂ je počet odborných pojmů (11), P₃ je počet faktografických pojmů (23)

Z této analýzy vyšlo číslo 12,9, což je podle Průchova hodnocení velmi nízká obtížnost.²⁷⁴

Faktografická analýza: Jana Skarlantová dělí středověké odívání na odívání byzantské, románské a gotické (to dále člení na rané a pozdní období²⁷⁵). Nenachází se zde žádná konkrétní datace jednotlivých období. Každá kapitola začíná všeobecným historickým úvodem. V kapitole *Období románské* popisuje politický význam Francké říše v čele s Karlem Velikým. Pokračuje uměleckým vyjádřením, kterým se stal a začátku nového tisíciletí románský sloh. Je zde popsán význam církve pro rozvoj umění - stavba církevních objektů (rotunda, bazilika), tvorba soch (a reliéfních symbolických postav) a nástěnných maleb, vše s biblickou tematikou. Zmíněny jsou i iluminované knihy (rukopisy), které mají nesmírnou uměleckou hodnotu. Dokonce je z hlediska

²⁷³ V textu jsou některé (nikoliv všechny důležité) pojmy zvýrazněny tučně.

²⁷⁴ Nejnižší hodnoty jsou mezi 20 a méně. Použito z PRŮCHA, Jan. *Hodnocení obtížnosti učebnic: struktury a parametry učiva*, s. 69 – 70

²⁷⁵ Vrcholné období není označeno, ale údaje o něm jsou obsaženy částečně v části o rané a část i v pozdní gotice.

„celostránkových vyobrazení“ oblečených lidí vyzdvihován Vyšehradský kodex. Bohužel s ním dále nepracuje. V podkapitole *Kultura odívání* se píše o rozdělení společnosti to třídního systému a dokonce o módě, která byla „věcí šlechty a duchovenstva.“²⁷⁶ Střih oděvu byl primitivní a ještě nerespektoval tvar těla. Materiál i výroba byly tvořeny podomácku. Šlechta měla jen jemnější a barevnější látky. Před vznikem krejčovských cechů (jejich počátky řadí do západní Evropy v 11. století) se na župních hradech věnovali výrobě oděvů ženy nevolnice.²⁷⁷

Mužský oděv se výrazně odlišil od toho ženského.²⁷⁸ Svrchním oděvem byla tunika různé délky, jejíž materiál se lišil podle společenského postavení. Pod tuniku se oblékala delší plátěná košile tvarově shodná s tunikou. Spodní i svrchní tuniku doplňovaly dlouhé kalhoty připomínající spíše punčochy sešité ze dvou částí. Krátký plášť nosili sepnutý na pravé straně po římském vzoru.²⁷⁹ *Ženský oděv* žen z vyšší společenské třídy zahaloval tvar těla a skládal se z několika částí oblékaných v přesném pořadí. Spodní částí byl bílý košilovitý oděv s úzkými rukávy. Přes něj se nosil svrchní oděv podobného tvaru s širokými lemovanými rukávy. Lemování byla z hlediska vývoje novinka, z praktického hlediska zpevňovalo tkaninu. Podle *úpravy hlavy* se odlišovala žena vdaná od svobodné. Vdaná nosila šátek (závoj, rouška) obepínající krk, zakrývající hrdlo a věnovala její úpravě hodně pozornosti.²⁸⁰

V úvodu kapitoly o *Odívání gotickém* autorka popisuje, jak změny ve společnosti měly vliv na jednotlivé složky společenských vrstev. Módu určovala vysoká šlechta, kterou se ostatní snažili kopírovat. Období 12. – 13. století bylo obdobím hromadění majetku i křížových výprav do Palestiny, odkud dovezli její účastníci nové materiály a zboží. Evropským kulturním centrem se stala Francie. Rozvinula se dvorská rytířská kultura založená na mravnosti a lásce k dámě. Ale také symbolika barev. Nošená barva vyjadřovala buď city k dámě podle její oblíbené barvy, nebo

²⁷⁶ SKARLANTOVÁ, Jana. Základy oděvního výtvarnictví pro 1. - 3. ročník středních průmyslových škol oděvních, Praha: SPN 1978, s. 64

²⁷⁷ PRŮCHA, Jan. *Hodnocení obtížnosti učebnic: struktury a parametry učiva*. 1. vyd. Praha: SNTL, 1984. 95 s. Publikace Výzkum. ústavu odb. školství v Praze. T-Teoretické studie.

²⁷⁸ Což je otázka interpretace. Jiní autoři vidí odlišení až ve 13. století. Viz kapitola Vznik a vývoj módy.

²⁷⁹ SKARLANTOVÁ, Jana. Základy oděvního výtvarnictví pro 1. - 3. ročník středních průmyslových škol oděvních, Praha: SPN 1978, s. 64

²⁸⁰ Tamtéž, s. 65

příslušnost k pánovi (souhlasná barva označovala přátelství). Umění vrcholného středověku se nazývalo gotickým.²⁸¹

Kultura odívání v rané gotice byla opět ovlivněna uměleckým slohem, především štíhlými a protáhlými tvary. Estetickým ideálem byla štíhlá postava prohnutá do typického S. Oděv této stylizaci pomáhal a byl už krejčovsky propracovaný.²⁸² Autorka zmiňuje i rozvoj krejčovských cechů počátkem 14. století.²⁸³ Cechovní zřízení rozdělilo řemeslníky do skupin odlišujících se typickým oděvem. Pro poznání středověkého oděvu autorka sice uvádí písemné památky (kroniky, dvorskou a městskou literaturu), ale vůbec s nimi nepracuje, ani nedává odkazy a tím možnost případným zájemcům pro samostudium.²⁸⁴

Základní *mužský oděv* byl tvořen svrchní košilovitou suknicí,²⁸⁵ byla doplňována přiléhavými nohavicemi punčochovitého tvaru. Později se svrchním oděvem stal těsný kabátec se zapínáním na knoflíčky. Změna střihu se projevila také na rukávech, byly podšívány barevnou tkaninou a lemovány kožešinou. Jejich okraje tvořily ozdobné a dlouhé cípy a špičky (tzv. pachy).²⁸⁶ Ve 14. století se délka kabátce výrazně zkrátila po pas, což vyvolalo vlnu kritiky.²⁸⁷

²⁸¹ Nechybí vysvětlení o původu názvu a popis uměleckého slohu. SKARLANTOVÁ, Jana. *Základy oděvního výtvarnictví pro 1. - 3. ročník středních průmyslových škol oděvních*, Praha: SPN 1978, s. 67

²⁸² SKARLANTOVÁ, Jana. *Základy oděvního výtvarnictví pro 1. - 3. ročník středních průmyslových škol oděvních*, Praha: SPN 1978, s. 67

²⁸³ Zcela zjevně čerpá z knihy O. Zítka (ZÍTEK, Odolen. *Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie*, 1962), uvádí tytéž informace.

²⁸⁴ S SKARLANTOVÁ, Jana. *Základy oděvního výtvarnictví pro 1. - 3. ročník středních průmyslových škol oděvních*, Praha: SPN 1978, s. 68

²⁸⁵ Autorka tím myslí patrně *cotte*.

²⁸⁶ V této části autorka zmiňuje tradovaný mýtus o původu označení takových rukávů – že se táhly jako pach. Není k tomu však žádný pramen, takže se lze domnívat, že je to jen subjektivní interpretace badatele v 19. století (od té doby se toto vysvětlení objevuje).

²⁸⁷ SKARLANTOVÁ, Jana. *Základy oděvního výtvarnictví pro 1. - 3. ročník středních průmyslových škol oděvních*, Praha: SPN 1978, s. 68. Autorka opět čerpá z knihy O. Zítka (1962). Ta samá citace o Mohučské kronice na straně 239.

Základem *ženského oděvu* je stále jednoduchý spodní oděv a přes něj jako svrchní část řasnatý dlouhý plášť. Ve 14. století se začaly více zdůrazňovat tělesné linie, objevovaly se výstřihy a živůtky. Úzký oděv se zapínal na knoflíčky nebo byl utahován šněrováním. Sukně se protahovala do dlouhé vlečky. Rukávy měly stejný střih, zdobení a délku jako ty mužské (pachy).²⁸⁸ *Úprava hlavy*: Muži nosili nakadeřené vlasy a působili zženštile. Na výtvarných památkách lze sledovat různá zavití ženskými pokrývkami hlavy. Koncem 14. století se začaly nosit čepce špičatých tvarů doplněnými u majetnějších dam o závoj. Svobodné dívky chodily stále prostovlasé se zapletenými copy nebo rozpuštěnými vlasy. Dívčí hlavy od 14. století zdobil vínek (z květin, papírových či voskových imitací, bohatší byly z perel a drahých kamenů). Kromě oblíbenosti nošení hermelínu zmiňuje autorka i oblibu nošení zvonkových zdob, které lemovaly opasky i výstřihy. Dalším módním doplňkem byl kapsář.²⁸⁹

Kultura odívání v pozdní gotice rozkvetla do pestrosti, okázalosti a výstřednosti v období 15. století na burgundském dvoře. Mezi používané a drahé materiály patřil brokát, damašek, samet a další. Barevná symbolika je popsána na několika málo příkladech (modrá věrnost, zelená zamilovanost). Tato móda se šířila po šlechtických dvorech, které si jí podle svého pak obměňovaly. Není opomenuta ani móda na dvoře Václava IV., která budila pohoršení kazatelů.²⁹⁰ *Mužský oděv* se stále skládal z těsného krátkého kabátce, který měl výrazné rukávy zvonovitě rozšířené a ozdobně prostřižené, s barevnými pruhy a rolničkami na hedvábných šňůrkách.²⁹¹ Nosily se barevně dělené nohavice, tzv. miparty.²⁹² Krátký plášť byl nahrazen delším a řasenějším.²⁹³ *Ženský oděv* se vyznačoval vysoko umístěným pasem, který zkracoval

²⁸⁸ SKARLANTOVÁ, Jana. Základy oděvního výtvarnictví pro 1. - 3. ročník středních průmyslových škol oděvních, Praha: SPN 1978, s. 69

²⁸⁹ SKARLANTOVÁ, Jana. Základy oděvního výtvarnictví pro 1. - 3. ročník středních průmyslových škol oděvních, Praha: SPN 1978, s. 69

²⁹⁰ Zde autorka opět čerpá z O. Zítka, (Zítek, s. 51)

²⁹¹ SKARLANTOVÁ, Jana. Základy oděvního výtvarnictví pro 1. - 3. ročník středních průmyslových škol oděvních, Praha: SPN 1978, s. 72

²⁹² Možná varianta, stejně jako používanější mi-parti a miparti.

²⁹³ SKARLANTOVÁ, Jana. Základy oděvního výtvarnictví pro 1. - 3. ročník středních průmyslových škol oděvních, Praha: SPN 1978, s. 73

živůtek a tvaroval výstřih do písmene V (občas zastíraný jemnou rouškou). Svrchní oblek (robe) prosazený burgundskou módou měl upnutý živůtek s kontrastující s mohutně řasenou sukní. Občas tato „róba“ nahrazovala plášť. Dlouhá vlečka („ohon“) byla terčem dobové kritiky. V *úpravě hlavy* se začala projevovat fantazie. Nejoblíbenějším čepcem se stal homolovitý „hennin“. Údajně tuto módní pokrývku zavedla Isabela Bavorská.²⁹⁴ Výška se lišila podle společenského postavení – šlechtičny nosily až 1 metr vysoký a měšťanky 60 centimetrů.²⁹⁵ Tím skončila informační část textu. Neobsahuje žádný poznámkový aparát, pomocné texty, procvičovací ani jiné otázky. Text je pouze informativního charakteru, tedy vhodný pouze k doplnění výkladu.

Grafické zpracování odpovídá technickým možnostem doby vzniku. Černobílé obrysové ilustrace pochází od ilustrátorů Milana Dismana²⁹⁶ a Magdaleny Janečkové,²⁹⁷ kteří se spíše volně inspirovali písemnými památkami (např. Velislavovou biblí).

Z didaktického hlediska je učebnice nevhodná, neobsahuje žádnou metodiku. Je škoda, že autorka nevydala v pozdějším období aktualizovanou verzi. Ve své další publikaci *Oděv jako znak* (2007) už pracuje s novými informacemi mnohem lépe.

Druhou učebnicí jsou *Dejiny odievania pre stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy*²⁹⁸:

²⁹⁴ Původ této informace se mi nepodařilo potvrdit ani vyvrátit. Zdroj k tomuto tvrzení bohužel autorka neuvádí. Isabela Bavorská (1371–1435) byla francouzskou královnou a manželkou Karla VI., takže jistý vliv na módu mít mohla. V dostupných zdrojích se však nic o tom, že by zavedla tuto módu, neuvádí. Na dobových vyobrazeních je s henninem pouze jednou, nějaké zmínky o vlastnictví henninu mohou pocházet z účtu Argenterie (královského výstrojního úřadu, který obstarával pro dvůr oděvy, výstroj a výzbroj stráží, úředníků atd.).

²⁹⁵ SKARLANTOVÁ, Jana. *Základy oděvního výtvarnictví pro 1. - 3. ročník středních průmyslových škol oděvních*, Praha: SPN 1978, s. 73

²⁹⁶ Syn Miloslava Dismana (1904 – 1981), rozhlasového režiséra, vedoucího dětského rozhlasového souboru, autora odborných prací o dramatické výchově a recitaci, dramatika a prozaika a metodika matematiky. Miloslav Disman ml. (nar. 1947) je výtvarníkem; působí jako ilustrátor a knižní grafik.

²⁹⁷ Magdalena Janečková (nar. 1943) je oděvní výtvarnice, kreslířka a ilustrátorka.

Pro koho je určena (věk, obor): střední průmyslová škola, obor oděvní, věk 15 – 18 let

Z jakých částí se skládá: úvod, chronologicky řazené kapitoly.

Téma středověkého odívání je zařazeno do kontextu lekce/tematického celku vhodně.

Podle Zdeňka Beneše je učebnice druh knižní publikace uzpůsobené obsahem a strukturou k didaktické komunikaci. Prezентuje výsek plánovaného vzdělávání (kurikula) a zároveň funguje jako didaktické médium (má informační, stimulační a řídicí funkce). Jaroslav Průcha se domnívá, že by měla být scénářem učebního a vyučovacího procesu. Obě definice tato učebnice naplňuje. Dokonce splňuje podmínku U. Mayera o kombinovaném učebním a pracovním textu v podobě otázek.²⁹⁹

Je však důležité si uvědomit, že učebnice zabývající se dějinami módy, nemusí (nemůže?) obsahovat některé části jako učebnice dějepisu - například mapy, grafy a časové přímky.

Další otázkou je, zda splňuje všechny didaktické funkce (podle Miloše Michlovského). Organizační splňuje, protože se využívá při práci učitele a žáka v hodině, případně slouží jako pomůcka při domácí přípravě žáka. Její struktura určuje pořadí probírané látky. Informativní splňuje také – podává systém historických informací o určitém úseku kulturních dějin a odpovídá charakteru historické kultury. Naplňuje i systémovou funkci, protože podává didakticko-historický obraz odívání ve středověku jako systém. Zároveň tento systém vztahuje k jeho okolí (evropská kultura), takže je zapojena i sociokulturní funkce. Co se týče metodologických funkcí, naplňuje i obecně a speciálně metodické funkce. Žáci získají obecné i historické znalosti o odívání, které se systematizují skrze vazby uvnitř systému didakticko-historického obrazu v učebnici (sledují vývoj a změny odívání). Integrační funkce je naplněna vazbami k současné kultuře odívání, která vychází právě i z té středověké, takže pomocí informací může být splněna i aplikační funkce. Výchovu k samostatnému studiu (projektivní funkce) učebnice moc nenabízí, spíše v případě zájmu. Ale formativní funkce, především skrze estetickou a etickou funkci, zastává velmi dobře.³⁰⁰

²⁹⁸ Mózsiová, O. a Bohatová, A.: *Dejiny odievania pre stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy*, Slovenské pedagogické nakladateľství, 2007 ISBN 978-80-10-01142-1

²⁹⁹ PRŮCHA, Jan. *Hodnocení obtížnosti učebnic: struktury a parametry učiva*, s. 9

³⁰⁰ PRŮCHA, Jan. *Hodnocení obtížnosti učebnic: struktury a parametry učiva*, s. 10

Hodnotím - li didaktickou vybavenost - strukturu učebnice, mohu postupovat podle hodnocení Denisy Labischové. Učebnice by měla obsahovat dva základní druhy:

1. text verbální (výkladový, text pramenného charakteru, doprovodný text k ikonickému textu). Tato učebnice obsahuje všechny složky.
2. text ikonický (dokumentární text – fotografie, reprodukce uměleckých maleb, kreseb...), symbolický text (mapy, grafy, kartogramy, diagramy, schémata, časové přímky...), orientační text.³⁰¹ V případě této učebnice je nenaplněn pouze symbolický text, a to z důvodu, že téma nevyžaduje přímo doplnění o tento druh textu.

Faktografický rozbor učebnice: Autorky v úvodu píší, že „obsahová náplň učebnice Dějiny odívání tvoří přehled o procesu a vývoji odívání od nejstarších dob po současnost. Text učebnice, kresby a fotografie jsou rozvrženy do pěti kapitol podle vývoje módy v chronologické postupnosti. Na začátku každé kapitoly je uvedený přehled nejdůležitějších událostí daného období a společenské a sociální podmínky příslušné oblasti.

Učebnice je určena studentům středních odborných škol, kteří mohou tyto poznatky aplikovat v podmínkách vlastní oděvní tvorby a zorientovat se v jednotlivých historických stylech odívání.

Oblečení a móda tvoří výraznou součást životního stylu a zároveň dokumentují jednotlivé historické epochy. Na oděvních stylech se v historii vždy odrážely kompoziční principy architektury a výtvarného umění vůbec.“³⁰² Co se týče popsání podrobnější metodologie a naplňování cílů Rámcového vzdělávacího programu, tak to bohužel chybí.

Autorky učebnice dělí středověkou gotickou módu klasicky na tři stádia:

- raná gotika (polovina 12. – 13. století) – vznikly nové základní typy jednoduchých oděvů, nejvíce v prostředí dvora a vysoké šlechty

³⁰¹ LABISCHOVÁ, Denisa. Didaktická média ve výuce dějepisu, s. 10

³⁰² MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 4

- vrcholná gotika 14. století) – základní typy oděvů se stylizovaly a rozšířily, vzniká jakési soutěž v nádheře a bohatství mezi měšťanstvem a šlechtou
- pozdní gotika (15. století) – na burgundském vévodském dvoře vnikly nejrozličnější obdivuhodné a fantastické typy pozdně gotických oděvů³⁰³

Obrazový materiál obsahuje fotografie soch, archeologických nálezů, ukázky z knižních vyobrazení, obrazů, gobelínů, doplňkové náčrty a kresby, stříhy. V mnoha případech se jedná o reprodukce známé z jiných publikací.³⁰⁴

Každá kapitola tedy obsahuje všeobecné shrnutí o projevech, o odívání celkově, pak zvlášť mužské a ženský oděv, oděv vojáka, oděv prostých lidí, pak doplňky, šperky a účesy a pokrývky hlavy, obuv.

Románská doba

Na začátku kapitoly o románské době je všeobecné shrnutí: Románské umění vzniklo ve Francii a Itálii a projevilo se v architektuře, sochařství a malířství.³⁰⁵

O odívání celkově autorky píše, že stále byl patrný doznívající byzantský vliv, střih byl pro všechny stejný, bohatí se odlišovali použitými materiály a formami zdobení a doplňky. Výroba byla domácí.³⁰⁶

Mužský šat: byl přímým obrazem majetku svého majitele. Skládal se ze spodní tuniky (z jemného tkaného plátna, oblékala se přímo na tělo, plnila i funkci oděvu na spaní) s možností přepásání. Svrchní oděv – vrchní reprezentativní tunika je zde nazvána dalmatikou, což ale v české terminologii označuje liturgické roucho. Popis střihu, tvaru a délky však odpovídá

³⁰³ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 57

³⁰⁴ Např. Jan van Eyck – Manželé Arnolfiniovi, Maliarova manželka Margareta; výjevy z Přenádherých hodin vévody z Berry; ilustrace z Velislavovy bible; Meissenský rukopis; Hugo van der Goes – Narození Krista.

³⁰⁵ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 48

³⁰⁶ Tamtéž.

surcote. Za základní spodní oděv jsou považovány plátěné nohavice³⁰⁷ pod kolena – tzv. *bruchy*, které se utahovaly v pase koženým nebo plátěným opaskem, nebo se také později připevňovali na podvazky. Autorky uvádějí i nálezy pletených punčoch z ruského prostředí ze 12. století a věnují se technikám výroby punčoch.³⁰⁸

Na ochranu před vlivy počasí se nosil čtvercový (*lacerna*), půlkruhový nebo tříčtvrteční plášť, zdobil a spínal se na levém rameni jehlicí či sponou (*agrafi, fibule, tassel*). Cíp pláště se upravoval postupně do podoby kapuce (*bardocucullus*). Románský a raně gotický kruhový plášť ve 12. a 13. století byl zdobený lemem a byl bez límce, dosedal přímo na krk. Vyšší vrstva měla plášť barevné, někdy podšité v kontrastní barvě z dražší látky (aksamit, hedvábí).

Zimní plášť už měl lemování i límec, někdy i podšívku z kožešiny (např. z vlka, lišky, medvěda, či dražšího hranostaje). V zimě se nosily také přímo kožichy, nejdostupnější byl z berana.³⁰⁹

Ženský oděv: od 11. století ve Francii svrchní tuniku nahradil *bliaudom*. Byl vypasovanější a měl volnější rozšiřující se rukávy, šil se z jednoho kusu látky a přidávaly se do něj klíny. Zdobení okrajů lemem mělo spíše praktickou funkci, zpevňoval totiž tkaninu ve švech. I ženy nosily bohatě řasený kruhový plášť.³¹⁰

Prostý lid: si oděv vyráběl doma. Tkaniny se buď nebarvily vůbec (zůstaly v barvě příze – šedé, černé, žluté), nebo se bílily či se barvily méně výraznými barvami. Za Karla Velikého měli nosit sedláci tmavé barvy, aby se dala poznat jejich příslušnost. Ve 12. století byl ve Francii zákon určující a povolující množství spotřeby látky na člověka.

Základ oděvu byl tvořen jednoduchou spodní tunikou (košile, rubáš) a vrchní tunikou (sukeň, sukně) přepásaná páskem, nařasená a sahající po kolena. Rukávy byly dlouhé, úzké ale byly tuniky i bez rukávů. V chladnějším počasí si ovazovali lidé nohy *ovinkami* či *onucemi*.

³⁰⁷ V překladu může být i výraz pro kalhoty, ale v tomto případě jde o nohavice, dále se totiž popisuje oblékání dvou oddělených nohavic.

³⁰⁸ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 50

³⁰⁹ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 51

³¹⁰ Tamtéž, s. 52

V zimě si oblékali vlněný *plášť* nebo *huňu*, ale i kožichy a kabátce.³¹¹

Voják - si oblékal vycpaný kabátec – *wams*, přes to kroužkovou košili a bojovou suknicí.³¹²

K doplňkům patřily různé druhy šperků od náramků, náušnic, záušnic, po prsteny, spony a čelenky. Dále kožené i tkané opasky, ženy nosily i vyšívání. Rukavice nebyly běžnou součástí oděvu, sloužily spíše u liturgických oděvů církevních hodnostářů.

Neměli našité kapsy, takže si připevňovali cennosti na opasek do váčku, který byl buď z kůže, nebo z dražší látky.

Ženský účes – nebyl složitý, obvykle ženy nosily vlasy zapletené do copů, které ovíjely kolem hlavy, případně je nechaly volně splývat. Vdané ženy nosily pokrývky hlavy - závojem nebo šátkem.

V 11. století se prosadila polokulatá čapka *coif* - čepec z kůže či plátna, která se nosila většinu středověku a sloužila jako ochrana pod helmu či korunu. Nosila se jednoduchá *kukla* a *úzké čelenky*.³¹³

Kontrolní otázky a úkoly:

Tyto otázky jsou koncipovány podle RVP z kategorie výsledky vzdělávání (podle cílů a kompetencí – tzv. aktivní slovesa). Žák bude *vědět, umět, porovnat, popsat, charakterizovat a předvést* (v případě samostatné práce při výrobě střihu pokrývek hlavy). Otázky by měly žáky podněcovat, protože, jak píše J. Průcha: „*učící se subjekt je schopen sám pro sebe objevovat „problémové textové situace,“ vyjadřovat je otázkami, předpoklady, hypotézami apod. a hledat na ně odpovědi,*“³¹⁴ což do určité míry tyto otázky naplňují, otázkou je, zda podněcují k dalšímu bádání.

³¹¹ Tamtéž, s. 52 -53

³¹² Tamtéž, 53

³¹³ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarnictva a stredné umelcké školy, s. 54

³¹⁴ PRŮCHA, Jan. Hodnocení obtížnosti učebnic: struktury a parametry učiva, s. 53

1. Kde a jak se organizovala v románském období výroba oděvů?
2. Uveďte druhy tkanin z domácí produkce a dovezené z Orientu. Jaké materiály se používaly tehdy a jaké se užívají dnes?
3. Porovnejte rozdíl střihu spodní a svrchní tuniky muže a ženy.
4. Jak vypadal nový druh střihu bliaud? Popište jeho střih a materiál.
5. Uveďte některé zdobící prvky charakteristické pro románský sloh.
6. Jakým vývojem prošel střih nohavic? Popište tvar a materiál, ze kterých se zhotovovaly. Vysvětlete, jakým způsobem je připevňovali.
7. Popište, jaké druhy pláště nosili, jejich střih, materiál, zdobení a způsob zapínání.
8. Charakterizujte pokrývky hlavy a šperky. Vysvětlete způsob připevňování osobních věcí na opasek.³¹⁵

Raná gotika:

V obecné charakteristice je uvedeno, že ve 12. století se zásluhou křížových výprav rozvinul obchod s východní částí světa a následoval tak i rozvoj řemesel. Ve 13. století se dále vyvíjelo rytířství a rytířstvo, které uctívalo mravnost a krásu. Žena se stala středobodem společnosti, ideálem se stal zženštilý typ muže podobný vzhledem ženě (nakadeřené dlouhé vlasy, oblečený do dlouhých sukní). Gotické oděvy hýřily pestrými barvami a každá měla nějaký symbolický význam. Služebnictvo se také přizpůsobovalo, aby byla jasná příslušnost k určitému pánovi.

Gotická architektura dala svojí štíhlou linií základ nové módní siluety. Estetický ideál představuje jemná, štíhlá žena s tvarem těla do písmene S. Pojem móda získal ve společnosti plné uplatnění.³¹⁶ Základem oděvu se stal střih, a proto vznikli i specializovaní mistři – krejčí se svými dílnami ve městech.

Došlo k velké diferenciaci člověka ve společnosti na základě jeho oděvu. Oděv vyjadřoval jeho postavení ve společnosti, rozdíly se naznačovaly materiálem, barvou i doplňky.

³¹⁵ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 55

³¹⁶Tuto informaci považuji z hlediska cílů za zásadní a jsem ráda, že je zde uvedena.

U obrázků (Mistr Heinrich Frauenlab, ilustrace z meissenského rukopisu, okolo r. 1325) je však nepřesná informace o tom, že z různobarevného oblečení zobrazených hudebníků vzniklo „mi-parti“. Toto oblečení dělené na barevné části je samotné „mi-parti“.³¹⁷

Mužský oděv: Novým typem oděvu byl *cotte* (kot), košilovitého střihu přepásaný tepaným či tkaným opaskem, který nosily všechny společenské vrstvy. Od poloviny 12. století se přes něj oblékal *surcote* (syrkot, súkenie, sukni) delší, volnější a řasenější než spodní vrstva. Nejdříve se nosil s rukávy, později bez nich, na boku měl rozparky. Koncem 12. století muži nosili *pelicon* (něm. Pelisse – oblečený do kůže), rozměrný a bohatě řasený plášť ve tvaru elipsy s otvorem na hlavu a ruce. Měl přišíitou kapuci a byl lemovaný nebo podšíty kožešinou. Na bocích měl průstřihy, aby se majitel snáze dostal k věcem, které měl zavěšené na opasku.

Herigaud (hergot, Reisekappe) byl cestovním pláštěm, který se oblékal přes hlavu s úzkými ale prakticky nastříženými rukávy. Dalším typem se od 13. století stal *garnach* (karnáč), široký plášť ve tvaru peleríny s kapucí s rukávy.

Protože byly obě horní vrstvy dlouhé, nohavice se pod nimi snáze skryly. Nosily se jako spodní oděv v podobě bílých plátěných pohodlných spodků sahajících po kolena. Později punčochy a nohavice splynuly do jednoho celku a vznikly tzv. *miparti* (šachovnicově barevně rozdělená pole), šily se z barevného sukna, postupně se uplatňovaly jako svrchní oděv.³¹⁸

Bohužel je na této stránce uveden obraz z roku 1473, ilustrující burgundskou módu a tím časově neodpovídá textu o odívání 12. století.³¹⁹

Ženský oděv:

Stejně jako muži nosily *cotte*, po bocích měly vsazené klíny, těsné rukávy se směrem dolů rozšiřovaly a vnitřní strana měla barevnou podšívku. *Surcote* rukávy zpravidla neměl, byly vidět ty spodní z *cotte*. Průramky se postupem času prohloubily, což se nelíbilo mravokárcům. Někdy

³¹⁷ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 56

³¹⁸ Tamtéž, s. 58

³¹⁹ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 57 – 58

byl podšitý kožešinou a měl knoflíčky na zapínání vpředu nebo vzadu. Kolem 12. století se objevily prodloužené volně visící rukávy, tzv. *pachy* (údajně podle toho, že se vlekly jako pach³²⁰), někdy měly zapínání na knoflíky na předloktí. Ženské pláště se od mužských moc nelišily.³²¹ Autorky zmiňují i používání přivazovaných rukávů, což je ale předčasné zařazení, protože ty se začaly používat až o století později.³²²

Oděv nižšího stavu:

Rolníci neměli svrchní oděv, jen tuniku, přes něj plášť, nohavice, onuce a nízké boty. V chladném počasí plášť s kapucí či kuklu. Pracující ženy měly spodní košilku a svrchní volný oděv z hrubé látky přepásaný a kratší, aby jim nepřekážel při práci.

Je zde obrázek ilustrující venkovanky hrabající seno a opět nekoresponduje časově s textem. Píše se zde o volných oděvech ve 14. století, ale obrázek je ze století 15. a ženy mají už úzké šaty.

Oděv rytířů zůstává stejný, skládá se z vypasovaného kabátce (*wams* - p.p.č. z kterého se později vyvinulo *sako*), brnění a svrchní suknice *wappenrock* (z něm. *Wappe* – erb, *Rock* – sukně).³²³

Účesy a pokrývky hlavy:

Ve 12. století ještě neplatilo, že musí mít vdaná žena zakryté vlasy. Ženy nosily rozličné typy závojů a roušek s kovovými obroučkami především do kostela. Nezapletené vlasy si dávaly do síťky *crispine* (*crespinette*), převzatých z Orientu zásluhou křížových výprav. Později si také zaplétaly copy do spirál po stranách – *ramshorn* (tzv. beranní rohy). Nosily i *barbette*, pruh látky obtočený kolem hlavy a pod bradou, doplněný kónickým vždy bílým kloboučkem. Nebo se nosily závoje upevněné korunkou. Nařasená látka okolo krku a zasunutá vzadu za výstřih se nazývala *gorget*. (p.p. Na vyobrazeních je i kruseler, ale bez popisu.)

³²⁰ Zde je uveden opět stejný mýtus. Viz poznámka č. (zatím!!!! 84)

³²¹ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy s. 59 – 60

³²² PAYNE, B.: History of costume. Harper and Row, New York 1965

³²³ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 60

Někteří muži si natáčeli své dlouhé vlasy rozpálenými želízky nebo si je nechávali alespoň stupňovitě sestříhat a holili si tváře na hladko. Prostý lid nosil čapky, urození klobouky. I nadále se nosila *kukla* a *coif*.

Jednotlivé nákresy pokrývek hlavy bez popisu časového zařazení působí matoucím dojmem s ohledem na fakt, že je mezi nimi rozestup sto padesát let, a jsou u textu zaměřující se na 12. – 13. století.³²⁴

Doplňky, šperky, ozdoby

Mezi doplňky se už zařadily nebo prstové rukavice z kůže či z hedvábí podšité kožešinou. Osobité byly také zvonečky, ale v textu chybí vysvětlení, proč se nosily. Na předměty osobní a peníze stále sloužil perlami či výšivkami zdobený měšec připevněný na opasku. Dámy měly taštičku *aumeniere* (omonier), novým prvkem byla *kapsa*, která se v průběhu několika století let proměnila na kabelku.

Opasky byly zdobené a tenké, dvakrát omotané kolem pasu. Muži nosili ještě jeden silnější na zbraně.³²⁵

Otázky:

1. Jaký význam získal v rané gotice střih? Popište linii oděvu gotické krásky. Jaké postavení získala žena ve společnosti?
2. Porovnejte nové střihy oděvů s předchozím obdobím. Přemýšlejte, kterému dnešnímu oděvu se podobá cotte a surcot.
3. Porovnejte mužský a ženský surcot. Jaké materiály se používaly? Jak se oblíkali muži a rytíři?
4. Popište mužské pokrývky hlavy a zkuste vyrobit střih kukly.
5. Popište tvar a způsob úpravy vlasů na „beraní rohy“.

³²⁴MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 61

³²⁵ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 62

Je zařazena i charakteristika dějinných událostí, které ovlivnily („narušily středověký společenský systém“) období tzv. vrcholné gotiky (14. století) – morová epidemie (polovina 14. století), stoletá válka mezi Anglií a Francií (1337 – 1453), husitské a sedlácké povstání.³²⁶

Rytířská kultura ustoupila formující se společenské třídě měšťanstva. Měšťané se chtěli podobat šlechtě i v oblečení, vypadalo to jako soutěž ve velkoleposti oděvů s doplňky fantastických tvarů, které byly náročné i pro krejčí. Móda se rychle měnila, rychle se střídaly její výstřelky. Byla i snaha odlišit jednotlivé vrstvy pomocí detailů, ale bez větších úspěchů. Tyto výstřednosti se odráželi i v privilegiích a zákazech, vznikaly tzv. „oděvní pořádky“. Určovaly, kdo a co smí nosit, co se mohlo a nemohlo nosit, kolik materiálu, barev a výšivek se mohlo spotřebovat.

Mužský oděv

Mužský oděv prošel změnou v podobě zkrácení *cotte* na *kabátec*, který byl vypasovaný (někdy i vycpávaný pro lepší proporce), těsný, s kapsovitými a směrem dolů rozšiřujícími se rukávy. Sestával se ze čtyř dílů, barevně rozdělenými podle systému *miparti*. Oblíbená byla kombinace žluté s modrou, červené se zelenou, bílé s modrou. Kvůli těsnosti už nešlo kabátec přetahovat přes hlavu, a tak se začaly více užívat *knoflíky s dírkami*. Právě dlouhé řady knoflíků se mohly stát i ozdobou kabátce. I rukávy byly tak těsné, že se musely od loktů směrem dolů zapínat na knoflíčky. Na úzkých oděvech se prostřihávaly rozparky a na rubovou stranu se dávala podšívka odlišné barvy.

Později, v 15. století, se rukávy rozšířily, nosily se dlouhé, křídlové, často s otvorem na lokti, takže část oděvu volně visela. Okraje rukávů se ukončovaly obloučky, cípy, přestřiháváním a bývaly podšité kontrastní podšívkou nebo lemované kožešinami. Součástí kabátce byl *límeč* a na bocích *opasek* z drahých materiálů. Na opasku visely *zvonečky*, dýka a měšec, taštička zavěšená na dlouhé šňůrce. Nosily se velmi úzké *nohavice* z nepružného sukna, což autorky považují za mistrovskou práci. Proto byly tedy šity na každého zákazníka zvlášť. Často byla každá noha odlišné barvy podle vzoru *miparti*. Objevovaly se červenozelené, modrožluté, červenobílé, se šachovnicovými nebo pruhovanými vzory. Nohavice se přivazovaly na opasek, stejně jako

³²⁶ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 62

měsíc, protože nebyly kapsy. Později se musely vyrábět na těsné nohavice na bocích rozparky a šněrování, aby se to dalo vůbec obléct. Terčem posměchu se stal rozparek tzv. *příklopka* (něm. *Schampkapsel*, fr. *Braquette*), který byl považován za necudný.

Stále se nosily pláště jako *pelicon*, *garnach* (karnáč), *hergot a džubech* (šuba). Na konci 14. století se na francouzském dvoře začal nosit dlouhý plášť s vlečkou *houppelande* (úpland), pravděpodobně španělského původu (podle *hope* – volný oděv s rukávy). Měl zvonový střih, stojatý límec, široké rukávy, na nich do oblouků rozstříhané okraje. Rozparky vpředu, vzadu a na bocích byly lemované kožešinou. Byl ušit ze vzácných vzorovaných látek (hedvábného sametu, zlatem protkávaného damašku). Mužská móda hýřila barvami. Pláště byly různé délky – dlouhé, do půl lýtek, jezdecké s rozparky. Plášť *tappert* (ně, *Waffenrock*, *tabart*) s přestříženými rukávy či bez nich, šněroval se nebo zapínal na knoflíky. Sahal po kolena nebo na zem a nosili ho muži i ženy. Z blízkého východu pocházel i vlněný plášť s rukávy (i ve variantě bez nich, někdy s rozparky) zvaný *hoike* (*heuke*), který se přetahoval přes hlavu.³²⁷

Ženský oděv

Na *surcotu* se stále rozšiřovaly průramky, často lemované kožešinou, (duchovní je často označovaly jako „dávlova okénka“), přes které bylo vidět vypasovaný spodní oděv. Kromě toho nosily ještě krátký vypasovaný *kabátek* podobný tomu mužskému. Rukávy byly lemovány kožešinou a zdobené i knoflíky. Měšťané kopírovali dvorský oděv, ale byl vyráběn z jiného materiálu. Novinkou byla zástěra, o které se bohužel autorky dále nerozepisují a není nikde ani popsána na obrázku. Univerzálním spodním oděvem se stala volná a postupně čím dál více viditelná *košile*.

Oděv byl podřízený systému gest (kurtoazie), takže záleželo na kultivovanosti projevu. Žena měla tak možnost esovitým držením těla a přidržováním oděvu pravou rukou vytvářet soustavu miskovitých záhybů a odhalovat tak některé části oděvu (např. podšívku jiné barvy).

Stavovský oděv

Navzdory módním trendům se někteří měšťané – řemeslníci rozhodli nosit něco jako stejnokroj v barvách jednotlivých řemesel. Cechovní mistři nosili při slavnostních příležitostech *kitle*, což

³²⁷ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 64

byly přepásané kabáty ke kolenům s barevnými rukávy (barvy podle řemesel). Profesori se oblékali do talárů lemovanými kožešinami, s hermelínovým límce a baretem. Mistrům a doktorům byl určen talár, baret nebo klobouk v barvách fakulty. Bakaláři nosili tzv. *bakalářskou kuklu*.

Účesy, pokrývky hlavy a doplňky

Mužské účesy byly velmi zženštilé (zdobili si vlasy stužkami a věnci, nakrucovali je, barvili si je vaječným bílkem). Sedláci si splétali vlasy do copů. Pozornost byla věnována úpravě vousů pomocí rozžhavených železek, ale nosili i oholenou tvář. Tím se rozvinulo holičské řemeslo. Na hlavě nosili čapku, *baret* (šlechtici) a *biret* (duchovní), který byl plochý, většinou z černého sametu. *Točenka* (kroucenka, capucio, chaperón, sendelbinde, schapperon) byla turbanovitá pokrývka, vyvinutá z orientálního barevného turbanu.

Rozšířená byla kukla, která se nosila i samostatně, někdy byla zdobená podle systému miparti. Prostí lidé ji nosili i s dlouhým cípem. Klobouk, nošený především jako ochrana při práci nebo lovu, měl vzadu zdvihnutou a vzadu sklopenou stříšku (typ Robin Hood). Šlechta si zdobila klobouky pavími pery nebo liščími ohony. Později nošení klobouků ustoupilo.

Mladé ženy si barvily vlasy a nosily čelenky a věnce. Vdané ženy si vlasy zakrývaly a dokonce si vyholovaly čelo. Dále je zde zmíněn vysoký špičatý homolovitý čepec *hennin* (jednoduchý i dvojrohý), pro šlechtičnu ve výšce až 1 metr, pro měšťanku do 60 centimetrů. Ale tento typ pokrývky hlavy byl nošen (podle dochovaných záznamů a vyobrazení) až na konci 14. století, zájem o něj vzrostl od poloviny 15. století. Doprovodné obrázky jsou opět o století napřed.³²⁸

Častou pokrývkou hlavy byla rouška – gepent (barban, vitta, peplum, barbette), tvořená pruhem látky ovinutým kolem hlavy. Další pokrývkou byl kruseler (něm. Krus), skládající se z hustě našitých volánů lemujících tvář. Na spletené vlasy se využívaly různé sítky a náušky (krytky na uši). Hojně se začaly používat také knoflíky (původ v Orientu) všech možných tvarů a materiálů.

³²⁸ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 65

Rozšířilo se nošení růžence. Oděvním doplňkem byly rukavice z kůže nebo hedvábí, podšité kožešinou. Zvonečky se zdobila šlechta, údajně proto, aby na sebe tím zvukem upozornili.³²⁹

Kontrolní otázky a úlohy:

1. Popište kabátec wams a porovnejte ho s vycpaným wamsem vojáků a rytířů.
2. Řekněte, jak vypadal ve 14. století mužský kabátec, plášť a nohavice. Vysvětlete střih rukávů, podšívání oděvů a zakončení okrajů.
3. Charakterizujte ženský oděv v období vrcholné gotiky, jeho tvar a části, např. výstřih, rukávy, barevnost a materiál.
4. Popište tvar a způsob nošení henninu. Zkuste vytvořit podobný klobouk. Kde můžeme dnes vidět takový papírový klobouk?
5. Popište některé mužské pokrývky hlavy. Zkuste zhotovit střih některé pokrývky hlavy ze 14. století.
6. Co tvořilo základ ženského účesu?
7. Vyhledejte v knihovně nebo na internetu informace o gotickém oděvu.³³⁰

Pozdní gotika (15. století)

V Itálii už skoro sto let vládla renesance, zbytek Evropy si musel ještě počkat do dalšího století. Bohatá šlechta z hradů přesídlila do městských paláců. Města začala vydávat příkazy, jak se oblékat, protože bohatí měšťané doháněli šlechtu ve výstřednostech a luxusu. Neuposlechnutí se trestalo finanční pokutou. Ožil rytířský kult a barevnost nadále symbolizovala postavení ve společnosti. Oblíbenou (pro církevní hodnostáře) se stala červená, šarlatová, které se vyráběla z mořských živočichů, ale i z črvce žijícího v dubech. Bílá znamenala čistotu a nevinnost (pro svobodné dívky), zelená stálost a naději, modrá věrnost, ale i žalu a trpělivosti. Žlutá byla

³²⁹ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 66

³³⁰ Tamtéž, s. 67

obtížně získatelná, protože bylo třeba velkého množství květů šafránu, což zvyšovalo její cenu. Černá zůstala barvou smutku, hladu a neštěstí.³³¹

Móda na burgundském vévodském dvoře

Na přelomu 14. a 15. století se zásluhou hospodářské prosperity za vlády Filipa Smělého, na burgundském dvoře rozvinula charakteristická móda. Udržela esovitou siluetu, navázala na rytířskou tradici a současně přebrala prvky i z florentské renesance.

Objevovala se zde pestrá škála pastelových barev. Novinkou byla černá barva, která přestala být barvou smutku. Oděv nazývaný *róba*, měl hluboký výstřih do V, vysoko klenutá prsa a zvýšený pas, opticky prodlužující řasenou sukni s vlečkou (*chvost*).³³²

Mužský oděv

Základem mužského oděvu byl krátký *kabátec* s dlouhými rukávy. V ostatních částech Evropy se nosily nohavice s necudným překrytím *příklopkou*, na burgundském dvoře zůstaly přiléhavé. Svrchním oděvem zůstal *houpelande*, jen byl nákladnější. Na hlavách nosili turbanovité čapky, *točenky*.

Ženský oděv

Ženy nosily *róbu* podobnou *houpelande*. K živůtku ve tvaru V se přidala rozšířená sukně s opaskem. Sukně byly bohatě řasené, v několika vrstvách, a tak si je ženy musely přidržovat rukama, aby se v nich mohly pohybovat. Módní byly malé šátky, kapesníčky, jež dávaly svým milencům na důkaz lásky. Hlavy jim zdobily tvarované čepce – *henniny*. Tento čepce byl charakteristickým pro burgundskou módu. Vyztužoval se pergamenem nebo naškrobenou látkou, dosahoval výšky 1 metru. Nižší, tupý čepce byl zakončený závojem. Dominantním však byl dvojrohý *hennin* a součástí byly *náušky*. Čepce *turban* měl tvar helmy a mohl být rozložený i do

³³¹ Což ale o stránku dál autorky popírají. MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 67

³³² MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 68

šířky. Součástí čepce byly pevně stočené nebo na podložky navinuté vlasy vsunuté do *sáčků* nebo *sítěk*.³³³

Kontrolní otázky a úlohy:

1. Popište oblečení osob na obrázku „Jean Vauquelin odevzdává...“³³⁴
2. Charakterizujte odívání na burgundském dvoře.
3. Jaké prvky vstoupily do ženského oděvu?
4. Vyjmenujte charakteristické prvky románského a gotického oděvu.
5. Vyhledejte v literatuře nebo na internetu (!) informace o gotickém oděvu na burgundském dvoře a seznamte s nimi své spolužáky.
6. Nakreslete druhy pokrývek hlavy a zkuste zhotovit jejich stříh.

Pojmová analýza³³⁵:

Výpočet celkové obtížnosti (T) $T = T_s + T_p \rightarrow 16,03 + 3,22 = \underline{19,25}$

T_s je syntaktická obtížnost, počítána $T_s = 0,1 \times V \times U \rightarrow 0,1 \times 17,39 \times 9,22 = 16,03$

V je průměrná délka vět (počet slov/počtem vět $\rightarrow 7586/436 = 17,39$)

U je průměrná délka větných úseků (počet slov/počtem větných úseků $\rightarrow 7586/822 = 9,22$)

T_p je pojmová obtížnost

³³³ MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy, s. 69

³³⁴ Viz s. 68

³³⁵ V textu jsou některé (nikoliv všechny důležité) pojmy zvýrazněny tučně.

$$T_p = 100 \times \frac{\sum P}{\sum N} \times \frac{\sum P_1 + 2 \times \sum P_2 + 3 \times \sum P_3}{7586} \rightarrow 100 \times \frac{1118}{7586} \times \frac{775 + 2 \times 141 + 3 \times 202}{7586} = 3,22$$

$\sum P$ je součet všech pojmů (1118), P_1 je počet běžných pojmů (775), P_2 je počet odborných pojmů (141), P_3 je počet faktografických pojmů (202).

Podle kritérií hodnocení Jaroslava Průchy se nachází učebnice těsně po základními hodnotami (20), ale je nutno přihlédnout i k tomu, že se jedná o učebnici pro střední odborné školy.

Podle dalších srovnávacích studií³³⁶ je výše odborných pojmů v učebnici v průměrném počtu 140 pojmů, čemuž odpovídá i tato učebnice. Z toho vyplývá, že učebnice je přiměřená oboru.

Celkové zhodnocení učebnice:

Průcha rozlišuje tři základní strukturní komponenty učebnice:

- I. Aparát prezentace učiva (výkladový text, nauková ilustrace apod.)
- II. Aparát řídicí osvojování učiva (předmluva, metodické návody, otázky a úkoly, výběr základních dat, bibliografie, rejstřík, slovník apod.)
- III. Aparát orientace v učebnici (piktogramy, značky, druh písma, barevné podtisky, rámečky apod.) s. 11

Učebnice obsahuje všechny tři komponenty – výkladový text spolu s doplňujícími ilustracemi, resp. reprodukcemi děl; předmluvu, otázky a úkoly sloužící k procvičení učiva a rozvíjení kompetencí (bohužel bibliografii, rejstřík ani slovník neobsahuje); k orientaci slouží odlišení pomocí druhů a velikosti písma.

Učebnice tedy slouží i k přípravě na prezentaci nového učiva, v části s otázkami je prostor věnovaný opakování probrané látky. Ovšem jako příručka a doplňující médium při práci s dalšími audiovizuálními médii může sloužit pouze v případě, že s ní bude pracovat schopný pedagog, který bude chtít s žáky dál téma rozvíjet.

³³⁶ Pojmy v učebnicích zeměpisu. In: Pedagogická orientace. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<https://journals.muni.cz/pedor/article/view/882>>. Zdravá výživa v učebnicích přírodovědy – pojmová analýza. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.theses.cz/id/fqv2kd/?furl=%2Fid%2Ffqv2kd%2F;lang=en>>

Učebnici jsem poskytla pedagožce Aleně Kobylkové i odborníkovi (Petr Voda) a domnívám se, že panovala shoda na její využitelnosti i pro výuku na českých školách, s doporučením přeložení do českého jazyka (a drobnými úpravami neshod v oblasti doprovodné obrazové přílohy). A to ze dvou důvodů. Prvním je absence učebnice zaměřené na dějiny odívání na českých textilně zaměřených odborných školách, což je jistě smutný nedostatek. Druhým je i dostačující kvalita zpracování (zpracování faktografické, pojmové, ikonografické).

2.9.6. Dostupné muzejní programy a krátkodobé výstavy

Muzea:

Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze nabízí stálou expozici „*Příběhy materiálů*“ a také sbírky historického textilu, ze středověku jsou zde zastoupeny především liturgické oděvy.³³⁷ S ohledem na velkou sbírku materiálů, by se dala vymyslet aktivita i na seznámení se a poznávání materiálů (např. damašku či atlasu), s těmi žáci v běžném životě nepřichází do styku až tak často s ohledem na nákladnost takových materiálů. Bohužel je muzeum v současnosti z důvodu rekonstrukce zavřené, takže podobné aktivity lze aplikovat až po jeho otevření (v roce 2017).

Muzeum hl. města Prahy má ve své stálé nabídce archeologický program „*Oděvy našich předků*“, kde seznamuje návštěvníky s tím, jak si lidé vyráběly oděv v minulosti.³³⁸ Program je koncipován jako kombinace přednášky s ikonografickými materiály a praktické části, kdy mají žáci možnost si některé výrobní techniky a nástroje ozkoušet. Výroba oděvu je popisována od pravěku, od prvních nálezů až do středověku. Žáci mohou sledovat vývoj výroby oděvu i nástrojů. Program je vhodný jako praktická součást na doplnění výuky do dějepisu pro základní i střední školy (ideálně textilní), v případě možnosti realizace i do didaktického programu.

Krátkodobé výstavy:

³³⁷ Uměleckoprůmyslové muzeum. *Expozice „Příběhy materiálů.“* [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://www.upm.cz/index.php?page=200&language=cz>

³³⁸ Archeologický program *Oděvy našich předků*. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://www.muzeumprahy.cz/odev-nasich-predku/>

V poslední době zásluhou nadšených lidí do rekonstrukce historie, včetně oděvů, se častěji objevují i krátkodobé výstavy, nejčastěji ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, na hradech. Hrady bývají vhodným prostředím pro prezentaci, protože budí dojem autenticity, zároveň jim takto atraktivní téma zvýší návštěvnost. Zařadila jsem na ukázkou výstavy, které proběhly v posledních několika letech. Optimistickým výhledem je možnost, že takovéto tematické výstavy se budou objevovat i nadále a budou další možností pro žáky (i vyučující), aby získali více informací skrze dojmy a vizuální dojmy při návštěvě takové výstavy v mimoškolním prostředí. Navíc takové exkurze vedou také k celkové kulturní kultivaci.

Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě vystavovalo repliky historických kostýmů na výstavě s názvem „*Tržiště světa*“ (22. 5. – 6. 9. 2015).³³⁹ V roce 2009 (13. 5. – 17. 10. 2009) Moravské zemské muzeum v Brně nabídlo také několik ukázek replik středověkého odívání v rámci výstavy „*Expedice středověk*“.³⁴⁰ Tato výstava je prezentována jako interaktivní, kdy návštěvníci mohli „*na vlastní kůži si mohou vyzkoušet, jak se asi žilo na hradě i na bitevním poli. Pro malé, ale i velké jsou zde k dispozici repliky dobových oděvů.*“³⁴¹ Nezbyvá než doufat, že se podobná výstava bude opakovat, protože interaktivní zapojení je pro žáky, ve většině případů, nejzajímavější.

Krátkodobé výstavy replik a kostýmů se objevují také na hradech. Mezi ty nedávné patří hrad Sovinec s výstavou *Oděvy pěti století* (1. 5. – 30. 5. 2015)³⁴² a hrad Veveří prezentující „*Šaty k tanci i pohledu*“ s podtitulem *taneční kostýmy inspirované historickou módou* (1. 5. – 30. 9. 2015).³⁴³

Pro nadšené badatele se také konají od roku 2009 Semináře historického odívání ve Zlíně,³⁴⁴ pod vedením odborníků³⁴⁵, kteří se podíleli v roce 2010 (6. 6. – 29. 8. 2010) na unikátní módní

³³⁹ Muzeum J.A.K. v Uherském Brodě. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.mjakub.cz/?idc=1210>>

³⁴⁰ Moravské zemské muzeum v Brně. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.mzm.cz/expedice-stredovek/>>

³⁴¹ Tamtéž.

³⁴² Hrad Sovinec. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.hradsovinec.cz/2015/program2015.pdf>>

³⁴³ Hrad Veveří. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.veveri.cz/aktualne/?more=36>>

³⁴⁴ Seminář historie. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://seminarhistorie.wz.cz/index.htm>>

přehledce rekonstrukcí historických oděvů od 13. do 18. století, s názvem „Z truhel nejnádherější šat,“ na hradě Malenovice pod záštitou Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně.³⁴⁶ S ohledem na omezené prostorové možnosti a zájem ze strany zájemců z veřejnosti, by nebylo možné žáky na přednášku vzít. Ale vždy je vydáván sborník s prezentovanými příspěvky, a s těmi pak pracovat ve výuce lze.

2.9.6.1. Metodická analýza

Analýza dostupných učebnic dějepisu a prozkoumání Rámcového vzdělávacího programu a Školního vzdělávacího plánu ukázala, že pro potřeby ověření hypotézy je třeba vypracovat vlastní návrh různých typů úkolů (včetně domácích), které by byly v souladu s teoretickými i metodologickými principy, ale které by žáky motivovaly a podněcovaly k samostatnosti.

Metodické základy poskytuje plánovací metoda, resp. třífázový model E-U-R (Evokace, Uvědomění, Reflexe). Je tedy třeba položit si základní otázky:

CO? Význam odívání ve středověku a jeho význam pro dnešní společnost

KOHO? Žák 1. třída SOŠ (cca 15 – 17 let)

PROČ? (Cíle)

Žáci mohou poznávat svět i skrze minulost, vše si osahat a vyzkoušet. Uvědomí si, že i v současné módě čerpáme a inspirujeme se minulostí. Šaty dělají člověka a právě ve středověku se toto rčení začalo naplňovat v plném významu. Oblečení hrálo důležitou roli v životě člověka a jeho místě ve společnosti, stejně jako v životě současného člověka. Interaktivní výuka v terénu, resp. na jiném místě, žáky zaujme více než jen memorování a hotové předložené informace ve škole. Žáci zjistí, že při poznávání a pochopení středověké společnosti a minulosti, lze propojit téma skrze archeologii - archeologické nálezy a poznatky (interpretaci); dějiny umění - vyobrazení na uměleckých památkách (obrazy); sociologii a psychologii (mezipředmětový vztah

³⁴⁵ Hana Polášková Wincorová a manželé Martina a Martin Hřibovi, kteří jsou i autory serveru www.kostym.cz

³⁴⁶ Video a informace k výstavě dispozici [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=HGR0ZHeYDPc>

se společenskými vědami) - význam odívání pro člověka a společnost; nebo také význam současné módy a umění, případně i inspiraci minulostí.

KOMPETENCE: Žák zná pojmy, ví kde hledat informace, vyzkouší si, jak se vyráběly oděvy, umí členit podle časové osy etapy středověku a přiřadit pojmy, umí popsat život lidí v jednotlivých etapách středověku. Chápe význam oblečení pro středověkého i současného člověka a umí pojmenovat souvislosti mezi oběma historickými etapami s ohledem na sociologické a psychologické vlivy.

POJMY: Oděv, oblečení, význam barev, střihy, společenské postavení, výroba oděvů (tkání, předení, barvení, šití), společenské postavení, každodennost...

Použita bude i aplikace Bloomovovy taxonomie³⁴⁷, konkrétně tyto složky:

Znalost

Na této úrovni se od žáka požaduje znovupoznání nebo znovu vybavení poznatků. K formulování cílů této kategorie je vhodné použít následující aktivní slovesa (slovesné vazby): *definovat, doplnit, napsat, nazvat, určit, znázornit, pojmenovat, seřadit apod.* Příkladem může být: seřadit a popsat historické etapy středověku a společenské postavení lidí podle profese, dokáže určit součásti oděvu a pojmenovat jejich funkci

Porozumění

V této kategorii žák prokazuje pochopení osvojených poznatků. Žák dokáže poznatky vyjádřit vlastními slovy, dokáže přejít od symboliky k informaci slovní, chápe hlavní myšlenku studovaného textu. K formulaci cílů používáme typická slovesa: *dokázat, jinak formulovat, objasnit, vyhledat, zdůvodnit, vysvětlit, interpretovat, vypočítat, shrnout apod.* Například: vyhledat šlechtické rody a jejich znaky (barvy), odvodit vztah barev na oděvech šlechtických rodů, vysvětlit důvod barevné diferenciaci rodů.

Aplikace

³⁴⁷ Bloomova taxonomie výukových cílů. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://wiki.ped.muni.cz/index.php?title=Bloomova_taxonomie_v%C3%BDukov%C3%BDch_c%C3%ADl%C5%AF>

Při aplikaci si žák nejen vybaví informaci, ale dochází také k transferu učení do situací pro jedince nových (problémových). Tyto situace vyžaduje od žáka vybavení poznatků, jejich zobecnění a následné použití k řešení úkolu. Typická slovesa vhodná k formulaci cílů jsou: *aplikovat, demonstrovat, diskutovat, použít, prokázat, navrhnout, spořádat, roztrždit, vyzkoušet apod.* Například: diskutovat o důvodech napodobování šlechty měšťany v podobě chování a odívání, aplikovat současný význam oděvu na význam oděvu pro středověkého člověka.

Analýza

Na této úrovni již žák provádí složitější myšlenkové operace - rozdělí sdělení (objekt) na dílčí prvky a objasní vztahy mezi nimi. Tímto postupem vystihne strukturu celku, a tak najde požadované řešení. Žák již je schopen rozlišit fakta od hypotéz, významné údaje od nevýznamných. Využíváme typických sloves: *analyzovat, najít princip uspořádání, rozhodnout, rozdělit, rozlišit, specifikovat, porovnat, provést rozbor apod.* Jako příklad můžeme uvést: vysvětlit, proč je oděv součástí kultury a kulturního dědictví, porovnat současnou honbu za společenským uznáním přes módu se středověkou potřebou společenské sounáležitosti.

Syntéza

Tato kategorie již požaduje komplexní, náročný způsob zpracování poznatků (informací). Dochází k propojení jednotlivých prvků, které tak vytvoří nový celek (subjektivně). Je potřeba vyvinout značné úsilí pro sestavení takového celku, který v žakově zkušenosti nebyl. K vymezování cílů této kategorie používáme slovesa: *klasifikovat, kategorizovat, kombinovat, modifikovat, organizovat, shrnout, vyvodit, reorganizovat apod.* Příkladem může být: shrnout důležitost oděvu pro člověka ve společnosti a vyvodit základní historicko-společenské vlivy na utváření módy.

Hodnotící posouzení (hodnocení):

Na této úrovni žák posuzuje hodnotu myšlenek, dokumentů, metod, materiálů či technik na základě vhodnosti k danému účelu (kritéria, normy). Posuzuje tedy adekvátnost, hospodárnost, efektivnost, přesnost, atd. Kritéria, podle kterých posuzuje, mohou být udána, nebo je určí sám žák. Typická aktivní slovesa jsou: *argumentovat, diskutovat, kritizovat, obhájit, ocenit, vyvrátit, zhodnotit, zdůvodnit, oponovat, porovnat apod.* Například: uvést klady a zápory vývoje módy na společnost, zhodnotit vliv módy na středověkého a současného člověka.

Důležité jsou i vazby v rámci *mezipředmětových vztahů*. Zde uvádím stručný přehled možností:

Český jazyk

- práce s textem - příprava referátu na vybrané téma týkající se středověkého odívání
- sloh – popis středověkého oděvu

Základy společenských věd

- sociologie – význam odívání ve společnosti, vliv společnosti na člověka
- psychologie – psychologie barev, potřeba estetiky, zařazení a sounáležitosti

Chemie

- možnosti chemických procesů při barvení látek ve středověku

Informatika a grafika

- příprava materiálů (hledání na internetu), prezentací v PW

Program obsahuje kombinovanou výuku s aktivizačními metodami (evokace v podobě pracovního listu s otázkami zaměřenými na dosavadní znalosti), exkurzi do muzea: přednáška s praktickou částí – ozkoušení si technik výroby oděvů (evokace a uvědomění – zpracování nových informací), dále přednášku odborníka s ukázkami (uvědomění – nové informace a jejich zařazení do struktury informací), práce na posteru a referátu ve škole a samostatná práce doma (uvědomění a reflexe – zužitkování nových informací pro vlastní tvůrčí proces). Průběžná a závěrečná prezentace s diskuzí (reflexe – zhodnocení procesu, nově získaných informací a zkušeností).

Možné další použitelné metody: Induktivní výuka, skupinová práce na projektu, diskuse, brainstorming, pracovní listy, myšlenková mapa, Schumanova hodina ad.

2.9.6.2. Návrh didaktického programu „Odívání a móda ve středověku“

Tento didaktický program je založen na propojení teoretické a praktické složky - frontální výuky s praktickými ukázkami. Dílčími cíli programu je i naplnění a rozvoj kompetencí k učení³⁴⁸ (teoretické i praktické dovednosti získané na přednášce a muzejním programu, samostatné práci na tvorbě referátu či posteru), k řešení problémů³⁴⁹ (vyplňování úkolů v pracovních listech, tvorba referátu a posteru), komunikativní kompetence³⁵⁰ (diskuse po přednášce, vyplnění

³⁴⁸ Vybrané konkrétní kompetence, které pasují na tento program. Převzato z *Rámcový vzdělávací plán MŠMT – střední odborné školy, obor textilnictví* [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: : <<http://zpd.nuov.cz/RVP/ML/RVP%203141M01%20Textilnictvi.pdf>>

-Žák bude: ovládat různé techniky učení, umět si vytvořit vhodný studijní režim a podmínky;

– uplatňovat různé způsoby práce s textem (zvl. studijní a analytické čtení), umět efektivně vyhledávat a zpracovávat informace; být čtenářsky gramotný;

– s porozuměním poslouchat mluvené projevy (např. výklad, přednášku, proslov aj.), pořizovat si poznámky;

– využívat ke svému učení různé informační zdroje, včetně zkušeností svých i jiných lidí;

– sledovat a hodnotit pokrok při dosahování cílů svého učení, přijímat hodnocení výsledků svého učení od jiných lidí;

³⁴⁹ Žák bude umět: porozumět zadání úkolu nebo určit jádro problému, získat informace potřebné k řešení problému, navrhnout způsob řešení, popř. varianty řešení, a zdůvodnit jej, vyhodnotit a ověřit správnost zvoleného postupu a dosažené výsledky;

– uplatňovat při řešení problémů různé metody myšlení (logické, matematické, empirické) a myšlenkové operace;

– volit prostředky a způsoby (pomůcky, studijní literaturu, metody a techniky) vhodné pro splnění jednotlivých aktivit, využívat zkušeností a vědomostí nabytých dříve;

– spolupracovat při řešení problémů s jinými lidmi (týmové řešení).

³⁵⁰ Žák bude umět: vyjadřovat se přiměřeně účelu jednání a komunikační situaci v projevech mluvených i psaných a vhodně se prezentovat;

– formulovat své myšlenky srozumitelně a souvisle, v písemné podobě přehledně a jazykově správně;

– účastnit se aktivně diskusí, formulovat a obhajovat své názory a postoje;

– zpracovávat administrativní písemnosti, pracovní dokumenty i souvislé texty na běžná i odborná témata;

– dodržovat jazykové a stylistické normy i odbornou terminologii;

pracovních listů – formulace myšlenek v reflexní části, tvorba referátu a posteru), personální a sociální kompetence³⁵¹ (spolupráce při společné tvorbě referátu či posteru), občanské kompetence a kulturní povědomí³⁵² (účast na aktivitách a uvědomění si významu historie pro současnost – vyslechnutí přednášky, vyplnění pracovních listů, zapojení se do manuálních aktivit, vyhledávání informací) a v neposlední řadě kompetence k dovednosti využívat prostředky informačních a komunikačních technologií a pracovat s informacemi³⁵³ (dohledávání si informací a obrazového materiálu v knihách a na internetu při tvorbě referátu a posteru).

- zaznamenávat písemně podstatné myšlenky a údaje z textů a projevů jiných lidí (přednášek, diskusí, porad apod.);

- vyjadřovat se a vystupovat v souladu se zásadami kultury projevu a chování;

³⁵¹ Žák bude umět: reagovat adekvátně na hodnocení svého vystupování a způsobu jednání ze strany jiných lidí, přijímat radu i kritiku;

- ověřovat si získané poznatky, kriticky zvažovat názory, postoje a jednání jiných lidí; pracovat v týmu a podílet se na realizaci společných pracovních a jiných činností;

- přijímat a odpovědně plnit svěřené úkoly;

- podněcovat práci týmu vlastními návrhy na zlepšení práce a řešení úkolů, nezaújatě zvažovat návrhy druhých;

- přispívat k vytváření vstřícných mezilidských vztahů a k předcházení osobním konfliktům, nepodléhat předsudkům a stereotypům v přístupu k druhým.

³⁵² Žák bude umět: uznávat tradice a hodnoty svého národa, chápat jeho minulost i současnost v evropském a světovém kontextu;

- podporovat hodnoty místní, národní, evropské i světové kultury a mít k nim vytvořen pozitivní vztah.

³⁵³ Žák bude umět: pracovat s osobním počítačem a dalšími prostředky informačních a komunikačních technologií;

- pracovat s běžným základním a aplikačním programovým vybavením; získávat informace z otevřených zdrojů, zejména pak s využitím celosvětové sítě Internet;

- pracovat s informacemi z různých zdrojů nesenými na různých médiích (tištěných, elektronických, audiovizuálních), a to i s využitím prostředků informačních a komunikačních technologií;

- uvědomovat si nutnost posuzovat rozdílnou věrohodnost různých informačních zdrojů a kriticky přistupovat k získaným informacím, být mediálně gramotní.

3. Praktická část

3.1. Popis didaktického programu „Odívání a móda ve středověku

Program je rozdělen na sedm částí s výstupem v podobě testu ověřujícího účinnost programu.

1. Evokační list - práce na doma (1 hodina práce doma)

Otázky v evokačním listu mají žáky motivovat k dalšímu poznávání tématu odívání, uvědomění si významu oděvu a módy v životě člověka a především toho svého. Učí se formulovat své myšlenky. Také už budou sami aktivně vyhledávat informace, například o materiálech a významu barev. (Pomůcky: papíry, tužky)

2. Návštěva programu Oděvy našich předků v Muzeu hlavního města Prahy (2 hodiny mimotřídní výuky)

Tato část propojuje frontální výuku s aktivním zapojením žáků. Žáci mohou poznat práci archeologů a historiků, naučí se kromě teoretických znalostí (pojmy, informace o životě lidí ve středověké společnosti) i manuální dovednostem potřebným k výrobě textilií (předení, tkaní). Na začátku programu je krátká přednáška s prezentací a interpretací nálezů, v které žáci získají základní informace o vývoji výroby oděvu od pravěku do středověku. V druhé části programu se zapojuje i zážitkové učení s taktilní složkou, kdy mají možnost si některé techniky výroby oděvu ozkoušet. Zároveň po skončení programu vyplní pracovní list, ve kterém shrnou získané poznatky o materiálech, výrobě barev a textilních technikách. Týden po návštěvě muzea dostanou další pracovní list, ve kterém si připomenou předměty, se kterými na programu v praktické části pracovali, a tímto opakováním si upevní získané poznatky. (Pomůcky: papíry, tužky. Vše ostatní zapůjčuje muzeum – vřeteno, karetky, vlnu, tkalcovský stav)

3. Tvorba a prezentace referátu ve škole (2 hodiny práce doma, 2 vyučovací hodiny práce ve škole + prezentace)

Žáci si vyberou téma referátu, na kterém budou pracovat ve dvojici. Učí se rozvrhnout si časový plán práce, dále spolupracovat, vyhledávat a ověřovat informace, pracovat s různými zdroji (knihy, internet), pracovat s informačními technologiemi a rozvíjí své komunikační (a rétorické) dovednosti. Na závěr společně prezentují výsledek své společné práce před třídou (přednáška s powerpointovou prezentací). (Pomůcky: papíry, tužky, odborná a populárně naučná literatura, přístup na internet, počítač, promítací plátno)

4. Přednáška odborníka ve škole (2 vyučovací hodiny ve škole)

Přednáška odborníka je formou odborného výkladu s prezentací a s praktickými ukázkami oděvů vyrobených v rámci rekonstrukčního experimentu. Žáci mají možnost se aktivně zapojit, když si mohou ozkoušet některé z mužských i ženských oděvů a jejich součástí. Opět je zapojeno zážitkové učení s vizuální a taktilní složkou. Po dobu přednášky vyplňují pracovní list, který kopíruje osnovu přednášky a žáci tak aplikují prezentované informace.

Na závěr je prostor na dotazy a diskusi. Mělo by dojít i pochopení a uvědomění si významu historie odívání pro současnost. (Pomůcky: papíry, tužky)

5. Úkoly a opakování se slovníčkem pojmů. (1 hodina práce doma)

Další složkou programu na posílení poznatků a jejich zopakování je pracovní list. Ten obsahuje slovníček pojmů a úkoly na práci s textem – rozřídění pojmů na ženský a mužský oděv, na pokrývky hlavy; a přiřazení pojmů k obrázkům. Tyto aktivity odpovídají, podle Bloomovy taxonomie, cílům zaměřeným na rozvoj analytických a aplikačních dovedností. (Papíry, tužky, literatura, internet)

6. Tvorba posteru ve škole (2 vyučovací hodiny ve škole)

Při tvorbě posteru se žáci učí vybírat z informací (především ty podstatné), které jim byly předloženy v jednotlivých částech programu a pracovat s nimi tak, aby mohli sami vytvořit přehled pro sebe a své spolužáky v grafické podobě. Žáci se učí pracovat i s topografií posteru. Sami připravují materiály - třídí a vybírají informace, hledají obrazové materiály, učí se vybírat vhodné písmo (grafická podoba, velikost písma³⁵⁴), rozmístění a členění textu a obrázků. (Pomůcky: Papíry, pravítka, tužky, pastelky, nůžky, nakopírované obrázky z internetu či knih, lepidlo, lepenka)

7. Výstupní test ve škole (1 vyučovací hodina ve škole)

³⁵⁴ V případě oboru Grafický design využili poznatky z předmětu s názvem Písmo, který se věnuje právě topografii.

Výstupní závěrečný test má ověřit, na kolik byl program úspěšný, zda žáci získali předem stanovené poznatky o významu odívání ve středověku. Otázky a úkoly (podle schématu Petera Gavory³⁵⁵) jsou jak reproduktivní (př. *Co vyráběl šlojířník?*), aplikační (př. *Vyberte a označte přírodní materiály.*), produktivní (př. *Proč měšťané napodobovali šlechtu?*) i hodnotící (př. *Zhodnoťte vliv módy na člověka ve středověku a v současnosti. Jaké jsou rozdíly v tomto vlivu?*). Je zde důraz i na paměťovou složku, například u přiřazování pojmů. Otázky jsou uzavřené³⁵⁶ i otevřené³⁵⁷. (Pomůcky: papíry, tužky)

V závěrečném vyhodnocení praktické části jsou pak zaznamenány i reakce a zpětná vazba k programu od některých žáků, což také přispívá k ověření výsledků.

Způsoby a strategie hodnocení:

Průběžné hodnocení by mělo být po jednotlivých částech, nabízí se možnost diskuse a na závěr bude shrnující test. Dalšími způsoby hodnocení je kontrola vyplněných pracovních listů a aktivita v hodině. Na závěr bude hodnocení projektu a aktivního zapojení do reflexe a diskuse.

Žák na základě svého výkonu v porovnání výkonu ostatních a po diskuzi bude sám schopen zhodnotit svůj výkon v hodinách a na projektu.

Pokud budou žáci v testu úspěšní a jejich projekty budou odpovídat kvalitě, která byla v požadavcích, bude můj úkol splněn. Pokud se najdou nějaké nejasnosti či rezervy, budu s nimi dále pracovat a vytvářet žákům lepší podmínky pro učení a práci. Budu se snažit jim poskytnout materiály, rady a podporu. V případě, že žáci nebudou úspěšní a nebude je práce v hodinách bavit, budu se snažit najít jinou metodu a způsob výuky.

3.2. Obsah a průběh programu

Popis přednášky Oděvy našich předků

³⁵⁵ GAVORA, P. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000

³⁵⁶ Př. otázky: Jak kombinovali lidé ve středověku barvy?

a) Snažili se, aby k sobě ladily stejné odstíny

b) Snažili se o barevný kontrast

³⁵⁷ Př. otázky: Kdo a proč určoval módu ve středověku?

Archeologie je vědní obor zkoumající pozůstatky lidské činnosti a poznávání této kultury skrze předměty a nálezy hmotné povahy. Jednou ze zkoumaných oblastí jsou i oděvy. Lektorka s pomocí PW prezentace (s obrázky) ve dvaceti minutách seznamuje žáky se způsoby práce archeologů, kteří se zabývají zkoumáním oděvů lidí v minulosti. Žáci dostali pracovní listy (pracovní list muzeum č. 1), které měli vyplňovat během přednášky.

Na začátku se lektorka věnuje druhům nálezů, jejichž zásluhou odborníci čerpají informace a poznatky o tom, co naši předci nosili a používali při výrobě oděvů. Kombinací přednášky a evokačních otázek směřovaných na zapojení žáků, uvádí přehled používaných materiálů už od pravěku (od homo sapiens sapiens). Mezi materiály na výrobu textilií, které běžné lidé znají, se vyskytují i materiály, jež nejsou s textilem spojované ve všeobecném povědomí (konopí, kopřivy), zařazuje i exoticky znějící pojmy jako např. esparto. Protože textilní látky existují i v různých barevných provedeních, seznámí lektorka žáky i se způsoby barvení pomocí přírodních látek z rostlin a živočichů. Dalším důležitým bodem je poznání, kterak se pozůstatky a fragmenty látek mohou zachovat, abychom z nich mohli získat informace o životě našich předků. Organické látky se mohou zachovat v několika prostředích a podmínkách. Mezi tato prostředí patří sucho, např. poušť (ukázky z hrobů, kde se na lebce zachoval zbytek pokrývky hlavy), mráz a led (povídání o ledovém muži Ötzi), vlhko v bažinách a rašeliništích (obrázek nalezeného klubka nití) a sůl, např. solné doly (ukázka kožených vaků na těžební nástroje).

V neposlední řadě je třeba znát i techniky výroby textilií. Lektorka představí žákům techniky, jakými jsou předení a tkaní. Archeologové mohou kromě přímých důkazů (keramické závaží tkalcovského stavu, část přeslenu, cívky na nitě, šídlo, škrabadlo na kůži, jehly), nalézt i důkazy nepřímé. Mezi takové důkazy patří i otisky látek na keramice či malby na stěnách a keramice.

Součástí oděvů byly a jsou i oděvní doplňky a šperky se dvěma funkcemi – praktickou a estetickou. Zásluhou odolnosti některých materiálů (např. kovu a kostí), získávají archeologové právě tyto součásti oděvu, např. přezky, knoflíky, pásky, jehlice, spony, náramky, ale i další nástroje potřebné k výrobě – ovčácké nůžky.

Popis jednotlivých částí oděvu retrospektivně a nejvýznamnější nálezy (z archeologických lokalit)³⁵⁸, mají za úkol ukázat, že se jednotlivé části oblečení po staletí příliš nezměnily, jediné, co se neustále mění, je móda.

Právě na tento závěrečný poznatek navazuje přednáška odborníka (pan Mgr. P. Voda) na středověké odívání, totiž že pojem móda, jak ho známe a vnímáme my v současnosti 21. století, má kořeny ve vrcholném středověku (přibližně ve 14. století).

V přednášce lektorky v muzeu se žáci poprvé setkají s pojmem rekonstrukční experiment, avšak zde není tento pojem přímo a explicitně zmíněn. Lektorka se věnuje rekonstrukci Ötziho bot, kterou provedli vědci ve Zlínském muzeu. Pojem rekonstrukční experiment používá přednášející odborník ve své přednášce, takže by mělo dojít k propojení informací.

Popis aktivit v rámci programu³⁵⁹

Na každém stanovišti je lektorka, která nejprve žákům vysvětlí, na kterou aktivitu je stanoviště zaměřené, co bude cílem, jak ho žáci mohou dosáhnout a vždy předvede ukázkou s návodem, jak postupovat. Lektorka je připravena pomoci a znovu techniku vysvětlit.

První stanoviště nabízí žákům možnost ozkoušet si, jak se spřádá nit pomocí vřetena. Zde je třeba získat cvik, trénuje se pozornost, soustředění, vytrvalost a manuální dovednosti v oblasti jemné motoriky.

Na druhém stanovišti žáci si mohou ozkoušet své dovednosti při tkaní na karetkách (dřevěné nebo kostěné destičky, na kterých lze utkat z vlny či bavlnek pásek, náramek, lem, či šálu). Seznámí se tak s méně známou technikou na tkaní drobnějších předmětů. Opět je třeba trénovat pozornost, soustředění, vytrvalost a jemnou motoriku.

Třetí stanoviště poskytuje možnost tkaní na dřevěném svislém tkalcovském stavu. Zde se žáci seznamují s jednotlivými částmi stavu (brdo, útek) a mohou se prostřídat v ozkoušení techniky tkaní. Nácvik dovedností a posilování manuální zručnosti je shodný jako u předchozích stanovišť.

³⁵⁸ Podrobnější informace lze nalézt v příloze. Viz Syllabus přednášky z Muzea hl. m. Prahy (příloha č. 6.1.2.)

³⁵⁹ Popis stanovišť ze syllabu se nachází v příloze č. 6.1.2.

Čtvrté stanoviště je věnováno dochovaným a originálním nálezům, jež souvisí s výrobou oděvu či sloužilo jako doplněk (ovčácké nůžky, gombíky, kovové opasky, jehlice na spínání šatů) a žáci mají možnost si na tyto předměty sáhnout. Toto stanoviště je zaměřeno na zopakování a upevnění znalostí o nálezech/předmětech spjatých s výrobou textilu a využívá se možnosti názorné (a haptilní) výuky.

Přestože je program koncipován především na pravěké odívání, po dohodě bylo možné ho rozšířit i o raný středověk. S ohledem na vývoj odívání i jeho technik, je žádoucí, aby se žáci seznámili právě s časovou posloupností toho, jak oděv vznikl a jak se techniky zdokonalovaly.

Tvorba a prezentace referátu

Při tvorbě referátu žáci pracují ve dvojicích, aby se naučili spolupracovat, rozdělit si práci, vyhledávat a zpracovávat informace. Při prezentaci se zlepšují v komunikačních dovednostech a rétorice. Každá dvojice měla přiděleno jedno téma, které pak prezentovala před zbytkem třídy.

Délka referátu byla s ohledem na téma a počet žáků omezena na pět až deset minut.

Témata referátů:

Románský oděv na královských dvorech ve střední Evropě v 11. – 12. století

Románský oděv na královských dvorech v západní Evropě v 11. – 12. století

Románský oděv na venkově ve střední Evropě v 11. – 12. století

Románský oděv na venkově v západní Evropě v 11. – 12. století

Gotický oděv na královském dvoře ve střední Evropě ve 13. – 14. století

Gotický oděv na královských dvorech v západní Evropě ve 13. – 14. století

Gotický oděv na venkově ve střední Evropě ve 13. – 14. století

Gotický oděv ve městech ve střední Evropě ve 13. – 14. století

Gotický oděv na venkově v západní Evropě ve 13. – 14. století

Gotický oděv ve městech v západní Evropě ve 13. – 14. století

Gotický oděv na královském dvoře ve střední Evropě ve 14. – 15. století

Gotický oděv na královských dvorech v západní Evropě ve 14. – 15. století

Gotický oděv na venkově ve střední Evropě ve 14. – 15. století

Gotický oděv na venkově v západní Evropě ve 14. – 15. století

Gotický oděv ve městech ve střední Evropě ve 14. – 15. století

Gotický oděv ve městech v západní Evropě ve 14. – 15. století

Kritéria referátu:

Délka referátu má být na 5 – 10 minut, v podobě powerpointové prezentace a přednesu před třídou. V prezentaci mají být krátké zachytne body (poznámky), o kterých budou žáci souvisle hovořit. Součástí budou i obrázky či fotografie. Na konci prezentace bude uveden seznam zdrojů (i u obrázků), který bude obsahovat minimálně jeden knižní zdroj.

Přednáška odborníka na středověké odívání v období vrcholného středověku:

Pan magistr Petr Voda seznámil žáky s časovým zařazením vrcholného středověku (konec 13. až druhá polovina 14. století), aby věděli, v jakém časovém rozmezí se bude v přednášce pohybovat. Pro názornost využil přiřazení panovníků v českém království (Václava II. – Karla IV.)³⁶⁰ právě v tomto období přesně jednoho století. Žáci měli po celou dobu pracovní listy (Pracovní list přednáška)³⁶¹, aby je mohli v průběhu přednášky vyplňovat.

Už na začátku vyslovil onu zásadní informaci, jež patří k mým hlavním cílům celého programu, tedy že móda v oblasti odívání a ve významu (upraveno podle slovníku cizích slov) „způsob chování nebo úpravy oděvů“ má počátky právě v období na přelomu 13. a 14. století. Móda se stala odznakem nositele a ještě výrazněji diferencovala společenské vrstvy. Především ti nejmajetnější se mohli věnovat módě a začalo platit, že čím vyšší postavení, tím barevnější oblečení. Módě se podřídilo i oblečení dětí, dalo se tedy poznat podle znaků (případně i barevných kombinací), kdo jsou jeho rodiče. Kosmopolitní se móda stávala především na území střední Evropy a šířila se v časovém horizontu dvou let.

³⁶⁰ Vláda Václava II. trvala v rozmezí 1278 – 1305, vláda Karla IV. trvala v rozmezí 1346 – 1378.

³⁶¹ Viz příloha č. 6.1.3.1.

Po tomto úvodu se přednášející věnoval pramenům, které jsou důležitým zdrojem poznání pro historiky a další odborníky v oblastech historických věd. Prameny rozdělil do několika kategorií. V písemných a obrazových pramenech se věnoval především rukopisům (kroniky, bible – např. Velislavova bible, účetní záznamy) a jejich záznamům a obrazovým materiálům, které se využívají nejčastěji. Mezi hmotné a obrazové zařadil sochy a sochařská díla. Neopomněl ani archeologické nálezy užitých předmětů, uvedl jako zajímavost např. londýnský soubor slonovinových zrcátek s oděnými postavičkami.

Za podstatnou informaci považuji zmínku o zrychlení a usnadnění výzkumu (nejen) v této oblasti, a to zásluhou digitalizace písemných a obrazových materiálů, především ze zahraničí.

V následující části přednášky se věnoval konkrétnímu vývoji mužského a ženského odívání ve třech časových rozmezích. V těchto částech byly využity i praktické ukázky a žáci měli možnost stát se figuranty a některé oděvy či doplňky si ozkoušet.³⁶²

Mužský oděv v rozmezí let 1280 – 1300 se vyznačoval nošením převážně volného oděvu, např. řasených „spodků“ – bruch, ke kterým byly přivazovány nohavice. Postupně se začaly odlišovat mužské a ženské oděvy. V oblasti ochrany před zimou a nepřízní počasí sloužila kapuce, užívaná místo límce. Ženský oděv v tomto období byl také ještě volný ve formě šatů. Odlišujícím prvkem byla pokrývka hlavy v podobě čepečku, tzv. gepentu. V období 1300 -1320 se ženský oděv vrstvit na dvě části – na cote (spodní vrstva) a surcot (svrchní vrstva, tříčtvrťové rukávy). Dámy začínají používat umělé vlasy k vytvoření složitých účesů. Vzory na látkách se s ohledem na dovoz ze zahraničí začínají odlišovat a jsou velmi rozmanité. Ze španělských zemí se dováží geometrické vzory, italské látky se vyznačují zoomorfními motivy. Změny nastávají i v barevném členění jak u dam, tak i pánů. Muži v období 1300 – 1320 začínají preferovat barevné půlení svrchní části, jež se přizpůsobuje nositeli i délkou (zkracuje se), tak i střihem (rozparek kvůli jízdě na koni). Vnímání barev u oblečení vyšší vrstvy se vyvíjí a začíná se preferovat barevný kontrast a pestrost. Období 1340 – 1360 je obdobím zužování u obou pohlaví. Mužský oděv se dále zkracuje, už se nenavléká přes hlavu, ale zapínání na kabátci se přesouvá na záda, aby byl zdůrazněn hrudník, čemuž pomáhá i vycpávání hrudníku. Nohavice se šněrují ke kabátci. Dámám se oděv nezkracuje, ale také zužuje a je zde patrná snaha o kopírování siluety, zdůrazňují se boky. Buď opaskem, který upře pozornost na štíhlý pas, nebo tu samou

³⁶² Viz fotodokumentaci v příloze č. 6.1.5.2

službu prokáže tzv. bezboký surcot s vystřižením právě v oblasti boků. Dalším novým oděvem je cotehardie. Jedná se o šaty, které jsou sešněrované vzadu (aby stejně jako kabátec zúžily a zdůraznily siluetu) a na rukávech se objevují drobné látkové kulaté knoflíčky. Pokrývka hlavy, jež je podle přednášejícího náročná na rekonstrukci, je kruseler. Jde o našasené a na sebe skládané závoje rámuující obličej. Další téma, zajímavější i žáky, bylo spodní prádlo. Přednášející upozornil na názorovou neshodu několika odborníků³⁶³ a téma tolik diskutované ohledně podoby a nošení spodního prádla. Podle dosavadních výzkumů z nálezů a písemných záznamů (např. z účetních knih), měly hypoteticky bruchy i ženy. Místo podprsenek jsou doloženy látky omotané kolem hrudníku, či výztuže v šatech. A v neposlední řadě jsou známy nálezy i obrázky lazebnic s košílkami na ramínka. Zajímavou spodní oděvní součástí jsou punčochy s podvazky. Přednášející měl i praktickou ukázkou a žáci se dozvěděli, kromě způsobu výroby (byly ručně šité, nikoliv pletené), zajímavý příběh o vzniku podvazkového řádu.³⁶⁴

Proti zimě chránil i plášť. Tento oděvní prvek měl však dvě funkce. Byl nejen praktický, ale i mohl sloužit i k ceremoniálním účelům. Na jednotlivých obrázcích bylo žákům ukázáno a vysvětleno, jak takový ceremoniální plášť vypadal, podle jakých znaků lze poznat jeho i jeho majitele. Poté se přednášející vrátil k praktické funkci pláště a přešel k oděvům určeným ochránit člověka před nepřízní počasí, čímž propojil i dosavadní poznatky žáků například o kožešinách a jejich využití, které získali z předcházejícího muzejního programu. Přednášející poskytl i ukázkou

³⁶³ Viz kapitola srovnání odborné literatury.

³⁶⁴ Převyprávěno Petrem Vodou: „To jednou konal se v Londýně bál (řádově kolem roku 1340-1350). A na bále tančil spolu s ostatními pány a dámami také anglický král. A tu spatřil na zemi podvazek. Zvedl ho a bez váhání vrátil ho hraběnce ze Salisbury. Ostatní pánové významně pokašlávali a pomrkávali na hraběnku, neboť jak asi mohl král vědět, jaké nosí podvazky. (Snad leda že by byla milenkou krále) Král v tu chvíli zvolal „Honi soit qui mal y pense!“ (hanba tomu, kdo tím co zlého myslí), čímž myslel, pánové, nevádí, že se pošklebujete králi, ale ve společnosti kompromitujete dámu! Pánové si to uvědomili a zastyděli se. A na paměť toho, aby se to už nikdy nestalo, dohodli se, že ve výroční den budou pokaždé konat tento ples a na paměť nosit na tomto plese na oděvu (dámský) podvazek - krátký páseček se sponou, kterým se pod kolenem upevňovala dámská punčocha. A dohodli se, že založí rytířský řád (což tehdy bylo módní) a ten ples bude řádová slavnost. A řádovým oděvem bude plášť s podvazkem (nebo vícero) našitým na tom plášti. Z 50. let pak už dokonce máme účty, kde si král nechává tento plášť vyrábět, takže víme, že to není jen legenda. A na tom podvazku na tom plášti bude napsáno „Honi soit qui mal y pense!“

půlkruhového pláště podšitého kožešinou z bobra. Plášť proti dešti s názvem „karnáč“ přirovnal k „ponču podšitému kožešinou“, tento přírůbek žáky zaujal a jeho zásluhou si lépe představili střih. Přednášející také předvedl na praktické ukázce plášť s kapucí a praktické rukávy (gardecorps), jež sloužily jako ochrana pro celé ruce.

S rozmanitostí pokrývek hlavy byli žáci průběžně seznamováni v průběhu popisu vývoje oděvů podle pohlaví a časových rozmezích. Takže v části zaměřené přímo na toto téma poznatky především shrnul a doplnil o pojmy jako henin (homolovitý čepce se závojem), vínek a ramhörn (beraní rohy). Neméně zajímavý byl i vývoj mužských pokrývek hlavy (čepce, kukly), který přednášející představil opět na vlastnoručně šitých ukázkách.

Právě zásluhou vlastní tvorby si přednášející sám ozkoušel nejrůznější techniky výroby oděvů. Mezi nimi je i karetkování, které už žáci znají z vlastní zkušenosti z muzejního programu, což dle reakcí pomohlo zvýšení zájmu o tuto problematiku. Takže přednášející navázal na rekonstrukce oděvů a rozvinul pojem rekonstrukční experiment. Žáci se tak dozvěděli, proč se vůbec badatelé pokouší oděvy na základě zjištěných informací z pramenů rekonstruovat a kde je další možné využití výsledků jejich práce. Mezi těmi hlavními důvody uvedl touhu a potřebu ověřit hypotézy a znalosti o způsobu výroby (ozkoušení technologií výrobních postupů), o funkčnosti a využitelnosti v praxi (interpretace nálezů).

Závěr byl věnován profesím spojeným s výrobou oděvů. Žáci tak zjistili, že krejčí je „kráječ“ látky a látku stříhá, aby ji švadlena mohla sešít. Dále se seznámili s novým pojmem šlojířník, který vyráběl šlojíře, tedy závoje a další pokrývky hlavy. Jednou z otázek v pracovním listě byl i rozdíl mezi pláštěm a kabátníkem nebo co zpracovává pasiér,³⁶⁵ což se přednášející snažil vysvětlit na příkladech.

Po skončení přednášky byl prostor pro dotazy a diskuzi.

Domnívám se, že přednáška byla pro žáky velmi přínosná a pan magistr Voda (i zásluhou pedagogických zkušeností) dokázal velmi poutavou a zajímavou formou s praktickými ukázkami názorně a efektivně využít svých znalostí získaných vlastním studiem a výzkumem.

Slovníček

³⁶⁵ Při vyhodnocování pracovního listu jsem zjistila, že došlo k zajímavé a nezáměrné interpretaci. Viz vyhodnocení pracovního listu z přednášky.

Následující týden dostali žáci slovníček³⁶⁶ s pojmy a několika úkoly, aby upevnili své dosavadní poznatky, a zároveň měl posloužit k procvičování práce s textem (čtenářská gramotnost, vyhledávání informací v textu a jejich roztřídění).

Poster

Poster má spojit samostatnou práci žáků, ve dvojicích, s důrazem na kreativní stránku. Žáci si sami vybrali téma, které chtěli graficky zpracovat. Propojuje se zde prvek motivační s opakovacím – žáci mohou shrnout, co už o tématu vědí a kreativně to zpracovat.

Závěrečný test

Závěrečný test má za cíl ověření účinku programu, který využívá kombinace různých výukových metod a ověřuje, jestli byly tyto metody účinné. Jsou v něm zahrnuty otázky ověřující, zda si žáci zapamatovali podstatná fakta z jednotlivých částí programu (např. otázka č. 9 zaměřená na pojmy), která jim byla předložena nebo je museli sami vyhledat. Zároveň kontroluje rozšíření znalostí v oblasti historie i současnosti odívání a bádání. Test má také pomoci k ucelení pochopení významu tohoto tématu pro společnost a kulturní prostředí, ve kterém žáci žijí.

3.3. Mapování kulturně historických znalostí a prekonceptů v oblasti středověkého odívání

Evokační listy³⁶⁷

Evokační list má za úkol zjistit, jaké jsou prekoncepty žáků v oblasti odívání ve středověku i v současnosti. Měl by je i motivovat k zájmu o toto téma, uvést je do problematiky a navodit uvědomění si, že současná společnost vychází z minulosti a historických zkušeností.

První otázka má vést k uvědomění si funkcí a důležitosti oblečení pro člověka, tedy „*Proč je oblečení pro člověka důležité? Jaké má oblečení funkce?*“

³⁶⁶ Viz příloha 6.4.1.

³⁶⁷ Konkrétní podoba otázek, viz příloha č. 6.1.1.

Všichni žáci uváděli ochranou funkci oděvu před nepříznivými okolními vlivy a počasí (především před zimou), v jednom případě byla zmíněna i hygienická funkce a také ochrana při práci. Zakrytí nahoty a intimních částí bylo důležité pro osm žáků. Druhou nejčastější odpovědí (v osmi případech) byla funkce estetická -vzhledová („aby to dobře vypadlo, člověk se rád líbí, oblečení jej zdobí, je pro okrasu“). Ale je zmíněna i funkce kulturní (třikrát), společenská („příslušnost k dané skupině“, ukazuje vliv a bohatství), psychologická („vyjadřuje náladu člověka“) a náboženská (vyznání se objevilo dvakrát). V jednom případě žákyně uvedla zajímavý postřeh o tom, že se člověk oblečením odlišuje od zvířat.

V druhé otázce měli žáci *vyjmenovat co nejvíce součástí oděvu současného muže a ženy, včetně vypsání používaných materiálů*. Otázka směřovala k uvědomění si, kolik různých možností současní lidé mají, a v dalších částech programu měla navázat na to, jak se součásti změnily od dob středověku. Vyhledání a vypsání současně používaných materiálů směřovala k sumarizaci dosavadních znalostí materiálů, dalšímu rozšíření nových znalostí v této oblasti a v dalších otázkách na to navazuje roztřídění na přírodní a umělé.

Ve třetí otázce měli zjistit, *které z těch materiálů mají na sobě v době odpovídání na otázky*, a tím propojit nově získané teoretické názvy s praktickou ukázkou na vlastním oblečení. Ve čtyřech případech žáci uváděli pouze materiály a dva žáci materiály neuvedli vůbec. Třikrát se žáci při hledání setkali s materiály (kanafas, barchet, tyl, organtýn a další různé umělé materiály se složitými chemickými názvy – viz odpověď žák č. 16), které se nevyskytují tak často a byly pro ně zcela nové. V případě zájmu by se daly tyto otázky propojit mezipředmětově s chemií, kde se mohou žáci dozvědět, jak takové umělé materiály na textil vznikají. Nejčastějším materiálem byla bavlna s polyestrem.

Čtvrtá otázka měla připravit „půdu“ pro muzejní program, při něm se žáci dozvědí, *jaké materiály jsou přírodní* a jak je od pravěku lidé využívali. Zatím v odpovědích figurovala bavlna³⁶⁸ a vlna (obojí bylo v patnácti odpovědích), len (jedenáct odpovědí), hedvábí (dvanáct odpovědí), kožešiny a kůže se objevily pětkrát, kašmír (dvakrát) a méně známé materiály jako konopí, lýko, juta, bambus, kapok, semiš ojediněle.

³⁶⁸ S informací o tom, kdy se začala používat bavlna (tedy od 15. století), se žáci setkali jak v muzeu, tak při hledání informací do referátu, ale i v přednášce odborníka.

Otázka číslo pět (*Víte, jak se vyrábí látka? Pokud ano, popište proces výroby.*) se taktéž vztahovala k evokaci k muzejnímu programu, protože se týkala výroby látek (textilie). Sprádání a „dělání“ nití znalo sedm žáků. O pletení se zmínili čtyři žáci a proces tkaní (jednou i na stavu) dokázalo pojmenovat osm žáků. Pět žáků zmínilo strojovou výrobu (v jednom případě dokonce kolovrátek) a jedna žákyně neopomenula dětskou práci z rozvojových zemí. Jednou bylo zmíněno i barvení, a že se látka musí ještě sešít, si uvědomili dva žáci. A v jedné odpovědi se objevily i techniky jako plstění, vpichování, lisování a lepení. Z odpovědí na tuto otázku vyplývá, že téměř jedna třetina z dvaceti žáků (35 %) ví, že je třeba nejdříve získat nitě, aby se mohla textilie utkat. Techniku tkaní zná téměř polovina žáků (40 %). Obě tyto techniky měli možnost si ozkoušet v muzeu.

Šestá až desátá otázka jsou zacíleny na barvy a jejich význam. Barvám lidé přisuzovali vlastnosti a význam už odedávna (viz kapitola v teoretické části). A následující otázky mají zacílit na uvědomění si významu pro současného člověka, i na to, že symbolika barev ho obklopuje každý den (ve škole, v práci, ve volném čase), následně navázat a ukázat proměnu v čase od dob středověku. V šesté otázce (*Jaká je vaše oblíbená barva a víte proč ji rád/a nosíte? Jaké s ní máte spojené pocity?*) se snažím žáky motivovat k zájmu o téma symboliky barev přes osobní pocity a zážitky, proto se ptám na jejich oblíbenou barvu. Zjistila jsem, že nejoblíbenější je modrá (pro šest žáků) spolu s černou (taktéž šest žáků), dále bílá (pět žáků) a pak zelená (tři žáci), červená, fialová a růžová se vyskytly jen jednou. Odůvodnění se občas shodují s všeobecnou představou (modrá uklidňuje, bílá je symbolem čistoty atd.) a příjemností barev z pohledu psychologie, na které navazuje další otázka.

Sedmá otázka (*Najděte si v barevné typologii svou oblíbenou barvu a zjistí, co o Tobě vypovídá z hlediska psychologie.*) je spíše zábavního charakteru, protože nalezené informace se většinou různí, jsou všeobecné a na internetu se nevyskytují většinou vědecky zcela podložené informace vztahující se k této problematice, takže záleží tedy opět na lidech, jaký význam dají té či oné barvě oni sami, případně, jak je ovlivní okolí a kulturní prostředí.

Osmá otázka se týká sportu (používaných barev na dresech českého reprezentačního týmu) a má vazbu i na otázku devátou (*Jaké jsou barvy na české vlajce? Víte, co znamenají?*), která má podpořit výchovně vzdělávací cíl k podpoře vlastenectví. V osmnácti odpovědích se u barevných kombinací na dresech sportovců, objevily barvy trikolory. Že jde o barvu vlajky, si uvědomilo

pět žáků. Jen dva uváděli jiné barvy s odvoláním na konkrétní ročníky a značky oblečení pro reprezentanty.

První část otázka č. 9 týkající se vyjmenování barev na české vlajce je sama o sobě jen opakovací, avšak její pokračování, má přesný cíl, kterým je buď připomenutí, nebo v některých případech i objevení významu barev na státní vlajce. Jak se ukázalo v odpovědích, znalost tohoto tématu není bohužel tak hluboká a ani možnost ověření si informace v knižním či elektronickém zdroji neznamenal správnost odpovědi. Ve dvou odpovědích mě zarazila interpretace červené barvy jako pekla a modrá jako voda. Jinak všechny ostatní odpovědi byly správné (bílá – mír, modrá - nebe, červená – krev), někteří žáci odpovědi pak ještě rozváděli a popisovali i územní vztahy se Slovenskem, Moravě také přisuzovali modrou barvu (hned dvakrát). Je tedy třeba klást větší důraz na výchovu k vlastenectví, aby žáci znali alespoň základní státní znaky. Lze se k tomuto tématu dostat právě ve výuce dějepisu přes heraldiku a její vývoj a význam ve středověku.

Jedenáctá otázka (*Podle čeho se rozhodujete, co si vezmete na sebe do školy, do divadla, do přírody nebo na koncert?*) je opět spíše evokační, aby se žáci zamysleli nad okolnostmi (společenské, psychické ad.), které ovlivňují výběr jejich oblečení. Uváděny byly různé vlivy. Psychický činitel – nálada – byla uvedena pětkrát. Materiál a barva (čtyřikrát) se často vázal i na prostředí (šestkrát), v jednom případě na počasí. S tím související pohodlnost byla důležitá pro čtyři žáky. Společnost ovlivňuje výběr oblečení u pěti žáků, u jednoho dokonce i etiketa. Vzhled je důležitý pro dva žáky (spíše žačky). Třikrát se objevila odpověď ve smyslu „co najdu, to si vezmu“, takže patrně ne všichni žáci výběr oblečení řeší více, než je nezbytně nutné.

Dvanáctá otázka (*Jak poznáme na první pohled, jaké má člověk zaměstnání? Jsou zaměstnání, kde mají všichni stejné nebo podobné oblečení?*) má vést k uvědomění, že oblečení funguje jako znak pro určité společenské vrstvy a profese. Třikrát žáci přímo uvedli uniformy, jednou stejnokroje, jinak „stejně oblečení“ podle profese. Ve čtyřech případech přidali srovnání mezi úředníkem s oblekem a dělníkem (příp. automechanikem) s montérkami. Elegantní oblečení pro jednoho znamená reprezentativní „post“. Další žák rozdělil oblečení na formální a pracovní, jiný dodal civilní a pracovní. Jeden žák se domnívá, že se podle oblečení nedá zcela přesně určit povolání. A k zajímavějšímu postřehu lze přiřadit myšlenku, že je důležitá i úprava vlasů a obličeje. Podle odpovědí k uvědomění došlo.

Další otázky (č. 13 a 14) se zaměřuje na oblečení jako znak majetku (Podle čeho poznáte, že je člověk bohatý? Jaké nosí oblečení? Jak poznáte, že je drahé? Popište, jak může podle dnešních „trendů“ vypadat bohatý člověk.). Na ní pak navazuje otázka (Jak ve středověku odlišili boháče od chudáka? Popište oděv šlechtice a srovnejte ho s oblečením rolníka.) s kulturně časovým přesahem. Zásluhou otázek by si žáci měli uvědomit, že funkce oděvu jako ukazatele majetku a společenského postavení, se nemění. V případě otázky č. 13 a č. 14 žáci odpovídali podle svých zkušeností, jmenovali drahé a luxusní značky a doplňky („rolexky“, kabelky), někteří i další části majetku (domy, auta). Dva žáci uvedli i kvalitní materiál. V jednom případě žák uvedl i ceny jednotlivých kusů a doplňků. Někteří mají s draze oblečenými lidmi spojené i projevy negativního (arogantního) chování. Z toho vyplývá, že žáci podléhají stereotypům, které je obklopují v médiích, ve škole, doma i svém okolí. Zdá se, že platí oblek = bohatství.

V otázce patnácté žáci vyjmenovávali opět drahé doplňky, dokonce jsou zmíněny třikrát i drahé materiály, ornamenty a vzory. Rolníka si představovali jako chudáka v hadrech, a to v šesti odpovědích. Osmkrát je uveden popis jednotlivých částí oděvů, jak šlechtice, tak rolníka. Objevují se už termíny jako „varkoč a tunika“, ačkoliv zatím o jejich podobě žáci nemají moc jasnou představu. Na těchto odpovědích je důležité to, že můžeme sledovat (především u podoby oděvu rolníka), jak se tento prekoncept v průběhu programu změní a rozšíří.

Otázkou s číslem šestnáct se snažím propojit chápání společenských vrstev v minulosti a v současnosti. *Kdo v současném světě zastupuje šlechtu? Kdo se snaží je napodobit a jak?* Předpokládanou odpovědí mají být bohatí lidé, např. slavní umělci, případně politici. Politici se skutečně v odpovědích objevili, hned osmkrát. Jednou byla uvedena i církev. Na současné královské rody si vzpomněli tři žáci. Sedm žáků uvedlo celebrity a popsali i jejich vliv na módu.

Což je i pěknou spojnici pro další otázku (č. 17), které se týká právě módy (*Co to je móda? Co podle vás móda znamená pro lidi? Co znamená pro vás?*). Touto otázkou chci opět podpořit jejich motivaci a zájem prostřednictvím dotazu na jejich názor. Módu lze chápat, jak jsem již naznačila v úvodu, z různých hledisek. Co tedy znamená pro vybrané žáky? Jeden žák zapátral na internetu a do odpovědi napsal původ slova móda (z latinského *modus*), ale svůj názor nepřipojil. Devět žáků chápe, že móda podléhá změnám a jsou určité skupiny lidí, které tuto změnu určují. Ale také uváděli, že k ní má každý jiný přístup a je spousta lidí (včetně některých z nich), kteří se o módu nezajímají. Jedna žačka vyjmenovala i současné módní trendy s dodatkem, že jí to ovšem nezajímá. Pro tři žáky je móda životní styl a způsob, jak se projevit,

což odpovídá výše zmíněným poznatkům o období dospívání a prioritách dospívajících s potřebou začlenit se do společnosti. Tato myšlenka byla zařazena i v odpovědi na následující otázku. Všeobecným závěrem je, že platí větší zájem o módu u dívek, kterým na vzhledu záleží více.

Mezi odpověďmi na otázku č. 18 (*Kdo se módou řídí? Kdo určuje, co je v módě, tedy „in“? – Jak to mohlo být ve středověku?*), uváděli žáci, že se jí řídí většina lidí. V další části byly nejčastěji jako zdroje určující módu v současnosti, uváděny opět celebrity (8x), dále módní časopisy (3) a módní návrháři (8). Ve středověku jednoznačně vedla šlechta s panovníkem (8x), bohatí lidé (3x) a „vyšší vrstva“ (1x). Ve třech odpovědích jsem zaznamenala propojení středověku se současností, tedy, že ve středověku se „*bohatí oblékali módně a chudší je chtěli napodobit*“ a že „*středověk se se v tomto o moc neliší, to bylo stejné, jako dnes*.“ Třetí odpověď to shrnuje celkem výstižně: „*Ve středověku to bylo úplně stejné jako teď. Bohatí vždy určovali co je IN*.“ Tento prekoncept bylo třeba potvrdit a rozšířit v programu.

Další tři otázky směřují na pochopení souvislostí a proměn ve společnosti a šíření informací. Devatenáctá otázka (*Jak se móda šíří v současném světě?*) má pomoci k pochopení spojitosti rozvoji moderních technologií, jejichž prostřednictvím se šíří informací s rychlostí, kterou se toho dosahuje. Onu rychlost si uvědomují dva žáci. Internet byl podle předpokladů nejčastěji uváděným médiem, a to šestnáctkrát. Periodika jako časopisy a „bulvár“ uvedlo jedenáct žáků, televizi sedm žáků. Význam reklamy pro módu si uvědomuje osm žáků. Okrajově byl zmíněn modeling a opět módní návrháři. Když už žáci shrnuli způsoby šíření módy v současnosti, měli možnost porovnat, „*Jak se móda mohla šířit v době bez moderních technologií?*“ (otázka č. 20). Žáci se tedy zamysleli a v šest jich uvedlo, že nejčastěji lidé měli možnost módu vidět u panovníků, na dvorech, tři konkretizovali, že to bylo na různých společenských akcích. Čtyři žáci buď nepochopili, že otázka je zaměřená na středověk, nebo se domnívali, že tam takový druh médií jako časopisy, noviny a plakáty měli, protože věřili ve vyšší gramotnost společnosti. Dva žáci uvedli umělecká díla a obrazy. Další dva zmínili návštěvy na dvorech, a dokonce jeden uvedl, že to byla Francie, která udávala směr v módě. Poslední dva vsadili na prostou komunikaci a okoukávání na ulicích. Většina odpovědí byla správných a byly i rozmanité. Když se poskládají dohromady, vytvoří tu správnou mozaiku.

Předposlední otázka (č. 21: *Jak můžeme získat informace o oblečení lidí ve středověku?*) mapuje opět povědomí o dostupných zdrojích. Kupodivu žáci uváděli kromě internetu (jen 8x), časopisy,

televizi, filmy a dokumenty (vždy 1x) i nálezy (6x), z toho dvakrát vykopávky. Sochy a obrazy jako zdroj informací se vyskytly čtyřikrát. Muzea za zdroj informací považují čtyři žáci. Odborné knihy, či písemné zdroje a spisy uvedli vždy dva žáci. Internet sice vede, zásluhou své rychlosti a dostupnosti, nicméně žáci vědí, že jsou i další zdroje jako knihy, muzea a nálezy.

Poslední otázka (*Kde všude se můžeme setkat se středověkým odíváním v současné kultuře?*) má evokovat zjištění, že se středověkem setkáváme v různých podobách i dnes. A kromě jednoho žáka to všichni vnímají. Deset žáků uvedlo divadelní představení, sedm filmy (z toho třikrát historické). Muzeum bylo uvedeno šesti žáky. Čtyři žáci se zmínili o šermířských akcích a oslavách k historickým výročím, dva psali o prohlídkách na hradech. Jednou byly zmíněny skanzeny, knihy, pohádky a dokonce přednášky. Trošku kontroverzní odpovědí bylo „*v chudých zemích*“. Ale osobně mne velmi potěšily tři odpovědi, které krásně navazují na připravený didaktický program. První (žák č. 10) v odpovědi píše, že i v současnosti je inspirací módních návrhářů. Další (žák č. 13) si uvědomuje, že „*je možné, že i některé oblečení muže být odvozeno od oblečení v té době.*“ A konečně třetí (žák č. 5) dodává, že existují nadšenci, kteří se snaží replikovat dobové středověké oblečení.

Závěrem mohu říci, že v případě prekonceptů je na co navazovat, občas i co osvětlovat. Všichni žáci vyplnili všechny otázky a podle odpovědí se lze domnívat, že motivační a evokační funkci list splnil.

3.3.1. Příprava a realizace didaktického programu pro žáky prvního ročníku středné odborné školy, obor Grafický design

Časový scénář programu:

Leden:³⁶⁹

- 1. týden rozdání a vybrání evokačních listů
- 2. týden návštěva muzea, zpětná vazba (pracovní list, diskuse)

³⁶⁹ S ohledem na uzavírání prvního pololetí se jedná o 2. kalendářní týden v lednu. Uvádím týdny v chronologickém sledu, ukazující časovou dotaci na program.

Únor:

- 3. týden tvorba a prezentace referátů
- 4. týden přednáška odborníka, zpětná vazba (pracovní list, diskuse)
- 5. týden tvorba posteru
- 6. týden rozdání a vybrání slovníčků s úkoly na zopakování

Březen:

- 7. týden závěrečný test
- 8. týden závěrečná reflexe a vyhodnocení programu s projektovými aktivitami

Postup přípravy:

Nejdříve jsem objednala program v muzeu, protože je prezentován jen dvakrát ve školním roce, teda časově limitován. Dále jsem kontaktovala odborníka, badatele pana magistra Petra Vodu, protože i on je časově vázán na svou práci. Pak jsem připravila evokační listy podle témat, která jsem chtěla do programu zařadit. Pracovní listy do muzea jsem nejdříve musela upravit podle sylabu přednášky.³⁷⁰ Pracovní listy k přednášce jsem též musela konzultovat s přednášejícím odborníkem.³⁷¹ Připravila jsem také slovníček a doplnila ho úkoly, které mají shrnout dosavadní poznatky. Dále jsem postupovala podle časového scénáře, dělala si poznámky a dokumentovala. Po každém vybrání pracovních listů a testu jsem je vyhodnotila a na konci tak získala obraz o tom, jak se vyvíjely získané poznatky žáků. Na závěr jsem je požádala o zpětnou vazbu, abych mohla vyhodnotit účinnost programu.

3.3.2. Analýza a vyhodnocení dat získaných z didaktických programů

³⁷⁰ Zde bych ráda poděkovala paní magistře Veronice Hujarčíkové (vedoucí lektorka programu) za jeho poskytnutí a spolupráci. Dále i za poskytnutí pracovních listů k programu vytvořenými muzeem.

³⁷¹ Sylabus v příloze č. 6.1.2.

Muzejní program Oděvy našich předků:

Zhodnocení pracovního listu muzeum č.1

Účelem tohoto pracovního listu je ověření, zda si žák zapamatoval nové informace postavené na základech už známých poznatků (prekoncepty).

Na začátku přednášky se lektorka věnovala práci archeologů (s jakými prostředky a věcmi pracují) a prostředím, ve kterých nejčastěji archeologové nachází zbytky látek, ze kterých čerpají informace o oblečení lidí z minulosti. První položená otázka (*Jak/jakými způsoby archeologové získávají informace o oděvech našich předků?*) měla ověřit pochopení a zapamatování si právě těchto poznatků. K pochopení informace o způsobech práce archeologů, podle odpovědí, dospělo přímo jen osm žáků z dvaceti. Nejvíce si žáci zapamatovali podmínky, ve kterých se uchovávají pozůstatky látek, se kterými pak archeologové (případně další odborníci) pracují. Led/mráz uvedlo osmnáct žáků, sucho/poušť šestnáct žáků a vlhko v bažině/rašeliništi bylo uvedeno ve třinácti odpovědích. Sůl jakožto dobrý konzervující prostředek si zapamatovalo jen šest žáků. Otisky na kovových předmětech, patině a rzi utkvěly sedmi žákům a otisky na keramice pěti. Jedna odpověď nezapadala do očekávaných odpovědí. Žák uvádí, že archeologové získávají poznatky „podle vzorů, ornamentů a barev.“ Tento fakt lektorka nezmiňovala, ale odpověď lze považovat za správnou, protože archeologové ve spolupráci s historiky získávají informace i podle vzorů a ornamentů (zjištění vyspělosti výtvarné a řemeslné kultury) a barev (techniky barvení a význam barev ve společnosti). Dva žáci na otázku neodpověděli vůbec, což může být způsobeno buď nepochopením otázky, nebo nesoustředěností při přednášce.

Druhý úkol pracuje s prekoncepty, tedy má za cíl zopakování dosavadních znalostí materiálů na výrobu látek/textilií (vlnu, len a bavlnu by žáci měli znát z každodenního života). Dále si žáci mohli rozšířit povědomí o dalších materiálech, které znají a lze je využít na výrobu látek. Na paměťové úrovni dokázali (dvacetkrát) reprodukovat většinu z devíti v přednášce uváděných materiálů. Ve dvou případech uvedli jen polovinu z nich. Po vlně a lnu nejčastěji uváděli kopřivu a konopí (sedmkrát). Domnívám se, že důvody, proč to byly dvě další nejčastější odpovědi, jsou dva. Prvním je zajímavé a netradiční spojení dvou materiálů používaných i k jiným účelům (kopřiva na revma či do vaření, konopí spíše jako droga nebo léčivo). Druhým důvodem je i lingvistická rovina spojená se zapamatováním podobného – slova KOpřiva a KOnopí začínají na stejnou slabiku, což vede ke snadnějšímu vybavení.

Čtrnáct žáků zaujalo exotický pojem - esparto.

Na tuto otázku odpověděli všichni žáci, ovšem dvě odpovědi vybočily z etalonu, a to stejným způsobem odpovědi (možnost opisování). Přičítám to nepřesně položené otázce a možné nepřesné interpretaci při odpovídání. Pokud se nad tím zamyslím, tak na otázku „Jaké materiály sloužily k výrobě látek?“, lze odpovědět i vyjmenováním nástrojů používaných právě k jejich výrobě. Nelze tady hodnotit tyto odpovědi jako špatné, jen jako neodpovídající očekáváním.

Za částečné nepochopení otázky považuji ve vysoké míře se opakující (ve třinácti případech) součást odpovědi „kůže a kožešiny“. Obzvlášť, když další otázka je zamýšlena jako návodná a měla za cíl uvědomění si rozdílu mezi materiály na výrobu látek/textilií a dalších materiálů užívaných k zakrývání těla. Po podrobnějším zkoumání jsem zjistila, že technicky lze vyrobit látku/textilii i z kůže (a velmi složitým způsobem) i z kožešiny. Otázkou zůstává, jestli by to takto mohli domýšlet i žáci, když v přednášce o tom nebyla v této souvislosti zmínka. Kůže a kožešiny byly uváděny, jak již bylo zmíněno, pouze jako další materiál na zakrytí těla.

Odpovědi na další úkol (týkající se dalších používaných materiálů při výrobě oděvů) odrážejí i zaujetí příběhem o ledovém muži Ötzi, jehož oděv byl v přednášce podrobně rozebrán. Pětkrát se objevují boty z medvědí kůže, dvakrát i seno a sláma (tím měl vycpané boty). V patnácti odpovědích byly uvedeny původně očekávané kůže a kožešiny. Ve dvou případech byly použity i v předchozí odpovědi. Šestkrát se v předchozí otázce tato odpověď neobjevila a zde ano. Rostliny a názvy látek/textilií se opakují v pěti případech. Dva žáci, kteří uvedli kůže a kožešiny už v předchozí odpovědi, nechali tuto otázku už nezodpovězenou. Opět se objevuje esparto (čtyřikrát), bavlna, hedvábí a vlna (dvakrát). A také patrně opsaná odpověď - lidské vlasy uvedené u esparta.

I třetí úkol pracuje částečně s prekoncepty žáků, ovšem kontroluje i osvojení si nových poznatků a především nových (cizích) pojmů. Lektorka se ptá, zda někdy žáci barvili na Velikonoce vajíčka pomocí rostlin. Někteří většinou odpovídají, že to zkoušeli s cibulovými slupkami nebo zelenými rostlinami. Takže dojde uvědomění si, že se látky barvily pomocí rostlin. Lektorka v přednášce doplní i názvy drobných korýšovitých zvířat, plžů a hmyzu. Na tuto otázku odpověděli všichni žáci.

Cibulové slupky žáci, s ohledem na předešlou znalost, uváděli kupodivu jen třikrát. Rostliny a jejich části vyjmenovalo patnáct z nich. Konkrétní (často i složité názvy) zvládlo vyjmenovat šest z nich. Plže, drobné korýšovce a hmyz si zapamatovalo osm žáků. Nejlépe si zapamatovali

červce nepálového a ostranku. Podle odpovědí lze usoudit, že si žáci zapamatovali rostliny i hmyz a plže a tudíž byl cíl poznání a zapamatování splněn.

Posledním úkolem bylo popsání součástí oděvů lidí v minulosti s cílem, aby si žáci uvědomili, že se části oděvů příliš za staletí neproměnily. Cílem otázky bylo, aby si žáci uvědomili, že oděv se skládal ze stejných nebo podobných částí od pravěku do současnosti. Přestože v přednášce byl podrobně rozebrán oděv mužů i žen od období paleolitu po Kelty, žáci se soustředili především na kovové komponenty oděvů, které se zachovaly s ohledem na trvanlivější materiál. Bohužel žákům neutkvěl poznatek o ženských tříčtvrtečních kalhotách, což lze s ohledem na dosavadní poznatky o oděvech v průběhu dalších století, považovat za zajímavost. Cílem otázky bylo, aby si žáci uvědomili, že oděv se skládal ze stejných nebo podobných částí od pravěku do současnosti. V přednášce odborníka na téma odívání ve 14. století se žáci dozvědí, že muži nenosili kalhoty, ale nohavice připevněné nejdříve k bruchám (spodky) a o něco později ke kabátci, což by jim mohlo rozšířit jejich prekoncepty.

Následující vyučovací hodinu dostali žáci druhý pracovní list, který měl ověřit, kolik si toho z muzejního programu zapamatovali. (viz příloha „Pracovní list muzeum č.2“)

Zhodnocení pracovního listu muzeum č.2³⁷²

Patnáctkrát žáci přiřadili názvy nástrojů, jejich obrázky i využití bezchybně.

Třináct žáků nakreslilo obrys ovčáckých nůžek.

Čtrnáct žáků odpovědělo správně na otázku, jak se nazývá proces výroby nití - předení a nástroj, který se na to používá - vřeteno. Což je při celkovém počtu dvaceti zúčastněných nadpoloviční většina.

Správnou odpověď na název nástroje, který zrychlil ve středověku výrobu nití (kolovrat), napsalo deset žáků, tedy polovina. Sponu jako spínadlo oděvu od doby železné, uvedlo devatenáct žáků.

Čtyřikrát odpověděli žáci správně, že nepřímé doklady o struktuře látky můžeme najít na keramice. Taktéž správně bylo sedmkrát uvedeno, že se dochovaly otisky na nádobách a třikrát

³⁷² Podoba listu v příloze č. 6.1.2.3.1.

na vázách a jednou na váze. Dva žáci neodpověděli vůbec. Odpověď bažiny a pyramidy mohou znamenat nepochopení otázky a nápovědy v podobě obrázku.

V posledním úkolu jsem se snažila dát prostor kreativitě žáků spolu s propojením dosavadních poznatků o tom, co nachází z minulosti archeologové. Výsledkem je uvedení předmětů z dob minulých, jež byly v přednášce lektorky v muzeu (především jehlice, které se v současnosti už moc nepoužívají), ale i logické vyvození a použití poznatku o lepších možnostech zachování kovových částí oděvu (opasky, řetízky, cvočky, zip, sponky, piercing ad.). V nadpoloviční většině si pojmy pamatovali a dokázali je správně přiřadit či doplnit.

Zhodnocení referátů:

Úroveň jednotlivých referátů se lišila. Přestože byla zadána přesná kritéria, ne vždy byla splněna. Na druhou stranu žáci dostali i zpětnou vazbu od spolužáků, což by jim mělo pomoci se příště zlepšit. Nejčastěji čerpali z internetu (www.kostym.cz) a z publikace Dějiny odívání od Ludmily Kybalové. Dále i z publikace Od fíkového listu k džínům od Jana Skarlantové. V příloze uvádím ukázkou jednoho referátu.

Následující hodinu měli žáci možnost porovnání vlastních poznatků a nalezených informací s informacemi od odborníka.

Zhodnocení pracovního listu přednáška:

Pracovní list k přednášce má sloužit k průběžnému zaznamenávání si nových informací a poznatků z přednášky odborníka. Tímto způsobem se propojuje audiovizuální vnímání, ale i kognitivní a motorické (psaní) funkce. Žák se učí aplikovat informace a poznatky v průběhu akce, na základě vyslechnutého a předvedeného.

Protože jedním z prvních témat, o kterých přednášející hovořil, byly prameny a zdroje poznání, tak i první otázka směřovala k jejich přehledu. Žáci měli *vypsát zdroje (prameny), ze kterých lze čerpat při pátrání po oděvech ve středověku*. Nadstavbou otázky bylo ještě uvedení dvou historicko-vědních profesí zabývajících se středověkem, ke kterým měli žáci přiřazovat prameny, se kterými tito odborníci pracují, aby tak získali přehled o různých přístupech historické práce. První profesí je archeolog. V pěti případech nebyla uvedena žádná odpověď,

což lze interpretovat tak, že žáci nevěnovali otázce pozornost, případně si nepamatovali z muzea, co se dozvěděli o práci archeologa.

Ve třech případech uvedli pouze písemné památky, které řadíme spíše k pramenům, ze kterých čerpá historik. Písemné památky se objevovaly ještě čtyřikrát mezi výčtem dalších možností. To si lze vysvětlit tím, že se žáci snažili vyjmenovat všechny vyslechnuté možnosti už v první odpovědi nebo nerozlišují práci archeologa od historika (přestože jim to bylo v přednášce vysvětleno.)

Sochy a nástěnné malby lze uznat v obou odpovědích, protože jsou zdrojem informací pro obě vědecká odvětví. Nálezy v podobě fragmentů (kousků) textilií a zrcátek ze slonoviny (uvedeno v přednášce) se objevily pouze v pěti případech. Z dvaceti odpovědí bylo šest zcela vyhovujících a odpovídajících podle kritérií. Jedenáct odpovědí obsahovalo správné i nesprávné možnosti. Pět žáků neodpovědělo.

Druhou uvedenou profesí je historik. Žáci z druhé skupiny odpovídali častěji užité předměty, dokázali i uvést konkrétní příklad (kryty zrcátek – vyryté obrázky). Písemné památky se neobjevují v žádné odpovědi, což si lze vysvětlit lepší znalostí a chápáním rozdílů mezi archeologem a historikem a také větší měrou soustředění a vnímání přednášejícího.

Z devíti žáků nedopověděl jen jeden žák. Zcela vyhovujících odpovědí bylo sedm. Jedna byla správně částečně.

Druhá otázka se týkala vlivu sociálních složek na módu (*Která společenská vrstva se věnovala módě a proč?*). Pouze jeden žák neodpověděl. Podle očekávání se v odpovědích objevovala konkrétně šlechta (desetkrát), panovníci (král a královna) čtyřikrát, vyšší/vysoká/vysoce postavená vrstva sedmkrát, bohatá/nejbohatší společenská vrstva pětkrát. Logicky bylo interpretováno, že vysoce postavení lidé byli bohatí, tudíž měli na módní oblečení peníze (třikrát). Jednou bylo uvedeno, že se podle vyšších vrstev řídil zbytek společnosti a dále také, že chudší lidé ty bohatší napodobovali. Kromě jednoho případu, odpověděli všichni ostatní žáci velmi podobně a podle očekávání a požadavku a ve třech případech si správně odvodili vliv peněz na módu.

Třetí úkol byl zaměřený na vysvětlení pojmů označující názvy částí oblečení a doplňků, které přednášející v přednášce použil. Prvním pojmem jsou *bruchy*. Byly jen tři žáci, kteří na tuto otázku neodpověděli. Patrně byli příliš zaujati ukázkou, protože přednášející demonstroval přímo

konkrétní vlastnoručně ušité bruchy. Deset odpovědělo, že se jedná o spodky, čtyři uvedli spodní prádlo, dva z nich specifikovali na pánské. Třikrát, v různých obměnách a doplňujících komentářích, to byly „spodky“ a jednou dvě spodní samostatné nohavice, což je mylná interpretace. Druhý pojem je *gepent*. Patnáct žáků správně vyplnilo, že se jedná o pokrývku hlavy (3x), konkrétně o čepec/čepeček (12x). Dva žáci zaměnili *gepent* s *cotte*. Tři neodpověděli vůbec. Třetí pojem *cotte*, dělal spolu se čtvrtým pojmem *surcote*, žákům problém. Protože bylo těžší si zapamatovat, kdy jde o spodní a kdy o svrchní oděv. Dva žáci zaměnili *cotte* za *surcote* a uvedli, že *cotte* je svrchní oděv. Deset žáků uvedlo, že *cotte* je „základní oděv“, čtyřikrát uvedli nový pojem „spodník“. Pak měli trochu rozpor, zda to označit za sukni (3x) nebo za košili (5x). U *surcote* bylo ve dvou případech uvedeno „spodník“, šestnáctkrát uvedli, že je to svrchní část, která se obléká přes *cotte*. Dva žáci neodpověděli vůbec. *Cotehardie*, jak napovídá název - zúžený *cotte*, dal zabrat asi i díky nesnadné vyslovitelnosti, čtyřem žákům. Tři uvedli jen, že se jedná o ženské šaty nebo oděv, tři neodpověděli vůbec. Dvanáct žáků uvedlo správnou odpověď v různých variacích. Jeden žák napsal, že je to plášť. *Wams* byl jako těsný, vypasovaný a často vycpávaný kabátec (případně kabát, či kabátek a v jednom případě i kazajka), uveden osmnáctkrát. Zde neodpověděl je jeden žák. Pojmy dělaly problémy jen třem žákům, nejobtížnější byl *cotte* a *cotehardie*.

Čtvrtý a pátý úkol by měly podle Bloomovy taxonomie podněcovat rozvoj analytické složky myšlení. Žáci v něm mají *popsat, jaký je rozdíl mezi mužským oděvem na počátku 14. století a po polovině 14. století? (Tvar/střih, délka, části oděvu)*. Očekávané možnosti odpovědí byly: *Počátek 14. st. – dlouhé cot(t)e a surcote, podobný ženskému oděvu, pytlovitý tvar, postupně se zkracuje Polovina 14. století – oděv se zužuje a kopíruje linie těla (vypasování)*. Ale jak se ukázalo, otázka byla položena špatně. Většina žáků popisovala vývoj jak mužského, tak i ženského oděvu, přestože otázka se ptá jen na mužský. Paradoxní na tom je, že jsem otázku měla takto původně formulovanou na obě pohlaví, ale pro přehlednost jsem zvolila rozdělení podle pohlaví, nikoliv podle období. Sedm žáků se pro jistotu odpovědi vyhnulo úplně. Pouze tři žáci zadání pochopili a odpověděli téměř podle očekávání. V odpovědích si žáci všímali především zkracování spodní vrstvy a postupného zužování, takže dokázali shrnout podstatné změny. Dva z nich zaujalo, že nenosili kalhoty, ale přivazované nohavice. Otázka týkající se ženského oděvu, ve které měli *popsat, jaký je rozdíl mezi ženským oděvem na počátku 14. století a po polovině 14. století? (Tvar/střih, délka, části oděvu)*, přinesla už jen čtyři popisy mužského oděvu, zbytek

odpovědi byl všeobecný, týkající se opět zužování, především rukávů. Nový pojem z předchozího úkolu (cotehardie) nevyužil nikdo. Osm žáků neodpovědělo.

Otázka č. 6 je zaměřená na pokrývky hlavy, některé z nich měli žáci možnost si osahat a ozkoušet. Otázka se ptá na to, „*proč se měnily styly pokrývek hlavy a účesů?*“. Počasí bylo uvedeno pětkrát. Osm žáků neodpovědělo. Dva žáci uvádí, že záleželo na společenském postavení nositele/nositelky. Tři žáci si vyvodili, že záleželo na módě. V jednom případě byl uveden jako důvod experiment. Podle dvou žáků se lidé předháněli ve výstřednostech. Pravdu měli všichni, kteří odpověděli, všechny tyto okolnosti měly na to vliv.

Sedmá otázka je opět doplňovací a aplikační. Žáci mají dopsat, čím se která profese zabývá, či jaký je název profese. Otázka „*Čím se zabýval krejčí?*“, reaguje na poznatek, že krejčí látku „krájel“ (v odpovědích 2x), tedy zabýval se především střihem (9x), nebo - li dával látce tvar (5x). Čtyři žáci neodpověděli. Trochu zavádějící otázka „*K čemu krejčí potřeboval švadlenu?*“, byla nakonec úspěšná ve třinácti případech, kdy žáci správně odpověděli, že na sešití oděvu. Sedm žáků opět neodpovědělo. Zdánlivě jasná otázka „*Jaký je rozdíl mezi pláštěm a kabátkem?*“, byla sice jasně odpovězena jedenáctkrát, ale přinesla i zajímavý podnět do diskuse. V pěti odpovědích se žáci zmiňují o tom, že pláštník měl zakázáno nosit kabátce a kabátník zase pláště. Netuším, kde k této informaci přišli, protože jsem ji v přednášce nezaznamenala. Tak jsem se zeptala přímo přednášejícího. Ten odpověděl, že neví, jestli „*zrovna pro tato dvě řemesla, ale máme cechovní regule, kde to někdy skutečně je zakázané. Dokonce máme statuta krejčovského cechu z Litomyšle, kde dělí výrobce kabátců na ty "lepší" a těm dovoluji kabátce vyrábět a "opraváře" kteří je smějí spravovat a přešívát ale nesmějí šít nové (1356, zjednodušeně) takže ano, takové regule skutečně byly, i když pro pláště spíš hypoteticky.*“ Obzory si rozšířili jak žáci, tak i já. V jedné odpovědi se objevila záměna předmětu za profesi, kdy žák uvedl, že pláštník i kabátník chrání před deštěm. Pět žáků na tuto otázku neodpovědělo. Že šlojírník vyráběl šlojíře (závoje), odpovědělo osm žáků. Jeden žák napsal pokrývky „*čepice a látkové doplňky na hlavu*“. Dvanáct žáků se nevyjádřilo.

V odpovědích na předposlední otázku „*Jak se přizpůsobovaly oděvy rozmarům počasí?*“, vedly pláště proti zimě (6x), dále byly uváděny pokrývky hlavy (3x) a odolný materiál (2x) a více vrstev také dvakrát. Sedm žáků neuvedlo žádné možnosti.

Poslední devátá otázka měla zajistit ověření, zda žáci pochopili *co je to „rekonstrukční experiment“*. Dvanáct žáků, kterých na otázku odpovědělo, aplikovalo správně poznatky o tom,

co to je experiment. Tedy že jde o to něco ozkoušet pokusem a ověřit, především technologii výroby oděvů, střihy, aplikaci (jak, kdy a co se nosilo), zda je oděv nositelný a nebyla vynechána ani interpretace nálezů. Dvakrát se žáci zmínili o nápodobně a napodobování středověkých oděvů a jednou dokonce o zkoušení vkusu.

Celkově, kromě pěti žáků, odpovídali všichni, a dokonce správně.

Při závěrečné reflexi jsem se žáků, kteří neměli odpovědi na více otázek, ptala, proč tomu tak je. Bylo mi řečeno, že byli příliš zaujatí přednáškou s ukázkami a pak nestíhali odpovídat nebo to zapomněli pod novými dojmy.

Zhodnocení úkolů a otázek ve slovníčku:

U úkolu týkajícího se barev uváděly nejčastěji indigo u modré (11x), červce a mořenu u červené (5x) a šafrán u žluté (4x). Roztřídění oděvu na mužský, ženský, náboženský a poté vypsání pokrývek hlavy většina zvládla, sice pět žáků uvádělo v průměru po třech příkladech, ale zbytek svědomitě a správně vypsál všechny. Otázka zaměřená na materiály, konkrétně na výskyt bavlny v Čechách, dělal problém čtyřem žákům, kteří odpověď vynechali. Zbytek správně dohledal, že se jedná o 15. století. Hermelín nosil podle všech žáků král (panovník) a „berana“ prostý člověk (též venkovan, rolník a sedlák). U poslední otázky zaměřené na povolání soukeníka nedohledalo osm žáků, zbylých dvanáct odpovědělo správně „sukno“. Poslední úkol na přiřazení pojmů k obrázkům činil problém šesti žákům. Nejčastější chybou (5x) bylo přiřazení „cotehardie“. Doplnování úkolů byla práce na doma s cílem zopakovat a upevnit dosavadní informace napříč tématy týkajícími se odívání. Jak pak potvrdil závěrečný test, procvičení mohlo přispět k jeho úspěšnému řešení.

Zhodnocení posteru:

Stejně jako u referátů se úroveň a kvalita lišily. Někteří žáci si na tom dali záležet více, jiní méně. Kritéria splnila nadpoloviční většina. Důležité je zmínit, že v případě tvorby posteru šlo více o projev kreativity a výtvarné činnosti a shrnutí dosavadních poznatků. Žáci si měli vybrat vlastní téma a pojetí středověkého odívání. Někteří se zaměřili více na jedno období, jiní na

oblečení podle pohlaví.³⁷³ Další vypracovali třeba přehled vývoje pokrývek hlavy. Celkově však zadání splnili.

Zhodnocení závěrečného testu:

Žák má v první otázce (*Napište, které historické vědy nám pomohou při získávání informací o oděvech našich předků?*) aplikovat a shrnout dosavadní poznatky získané z různých zdrojů. Uvědomit si, že se seznámil s druhy historických věd postupně během všech částí programu. Nejprve se setkal s archeologií v muzeu. Zjistil, že archeologie se zabývá hmotnými pozůstatky lidské činnosti souvisejícími i s oděvem. Pak se učil pracovat s teoretickou částí v podobě poznatků historiků v odborné i populární literatuře. Sám musel informace třídit a vyhodnocovat a následně porovnat s výsledky práce odborníka. Byl také seznámen s výsledky spolupráce dějin umění i rekonstrukčního experimentu, tedy praktického ověření teoretických poznatků získaných pomocí těchto věd. V devíti odpovědích se objevovala především archeologie, v dalších osmi spolu s ní i historie. Ve dvou případech došlo patrně k nepochopení otázky a odpovědi byly předměty výzkumu (nálezy, malby na zdech a kroniky) a jedna žákyně neodpověděla vůbec. Přestože v následující otázce jsou vyjmenovány historicko-vědní profese, k částečnému propojení informací po přečtení došlo jen u necelé poloviny žáků.

K této syntéze a uvědomění si této spojitosti pomáhá i druhá mírně návodný úkol (*Přiřad'te a popište konkrétní příklady, jak který odborník používá prameny ke zjišťování fakt.*), ve kterém má žák správně přiřadit profesi s předměty, se kterými ta určitá profese pracuje při svém výzkumu, včetně konkrétních příkladů pro lepší pochopení.

Je zde tedy kombinována kategorie znalosti (zapamatování), pochopení (porozumění), aplikace i syntéza (organizace a kategorizace směřující k vytvoření celku). Požadované řešení mělo být: nálezy – (zbytky a součásti oděvů) - archeolog; obrazy – (vyobrazení lidí) – kunsthistorik (historik umění); knihy – (např. kroniky, účty) – historik. Čtrnáct žáků přiřadilo předmět, ukázkou a profesi zabývající se jimi, správně. Čtyři spojili historika s obrazy a kunsthistorika s knihami, což v zásadě není špatně, je to jen otázkou výkladu.

³⁷³ Viz příloha 6.1.7.

Otázka zaměřená na práci se zdroji (č. 2) dává možnost žákovi uvědomit si a shrnout, jaké jsou možnosti v oblasti získávání informací. Během práce by měl zjistit, že internet není jediný zdroj, dále jaký je význam odborné literatury a že při hledání informací je třeba zdroje i informace vyhledat, vytřídit a vhodně analyzovat a aplikovat. Žák měl uvést alespoň čtyři konkrétní a současné zdroje, ze kterých můžeme čerpat při hledání informací o středověkém odívání. Podle očekávání se devatenáctkrát se objevil internet, knihy dokonce sedmnáctkrát a dvanáctkrát muzea. Dále žáci psali pětkrát obrazy, čtyřikrát média, výstavy a kroniky třikrát, dvakrát přednášky a časopisy, jednou filmy, sochy, historici a dokonce škola a učitelka.

Otázky a úkoly zaměřené na materiály (č. 3), aplikují poznatky o používaných materiálech, se kterými se žák setkal v rámci archeologického programu v muzeu. Zásadou rozdělení na přírodní a umělé materiály si může žák uvědomit, že materiály používané ve středověku používáme i dnes. Třináct žáků zakroužkovalo správně všech pět materiálů (vlna, len, bavlna, hedvábí, kožešina). Kožešina nebyla uvedena třikrát, dvakrát hedvábí a len s bavlnou jednou. U bavlny je možné, že si žák pamatoval informaci o jejím pozdějším používání. Většina žáků už tedy ví, jaký je mezi nimi rozdíl ve složení (přírodní materiál z rostlin a zvířat), případně i ve výrobě. Mezi současně používané látky některé z těch přírodních pěti, uvedlo znovu deset žáků (u kožešin byl jednou i výčet: rouno, liščina a zaječina), dvakrát si pamatovali z muzea konopí, jednou se objevily dražší látky jako damašek, brokát a samet. Jedenkrát i málo známý flok a bomesit a jedenkrát žák neodpověděl vůbec. Přehled o materiálech tedy žáci získali, dokonce si rozšířili obzory o nové materiály.

A na materiál navazuje i výroba v další části otázek a úkolů (č. 4). V první části má žák seřadit fáze výroby látky a pak přiřadit správné nástroje. Z hlediska Bloomovy taxonomie aplikuje znalosti, které si zapamatoval při praktických ukázkách, kde měl i možnost ozkoušení těchto technik. Devatenáct žáků seřadilo fáze a přiřadilo nástroje/materiály správně. V jednom případě žák seřadil fáze posloupně. Tkalcovský stav jako nástroj na výrobu látky utkáním poznalo třináct žáků, jeden uvedl vřeten a šest odpověď vynechalo. Karetky si pamatovalo jedenáct žáků, kteří dovedli pospat i její využití. Osm žáků neodpovědělo, jeden si to spletl s výrobkem (pásem). Stále je to nadpoloviční většina (i když jen o jednoho), takže karetky měly padesáti procentní úspěšnost.

Důležitou součástí oděvů jsou i barvy a jejich význam. Už v evokačních otázkách uvozující program byly otázky na toto téma, aby si žáci uvědomili, jak barvy ovlivňují lidi po celá staletí.

V archeologickém programu se také seznámili s možnostmi výroby barev a barvení. Otázka (č. 5) zaměřená na to, která barva byla považována za luxusní a drahou, má pomoci žákovi aplikovat poznatky a spojit význam získaných informací o omezenosti některých zdrojů na výrobu barviv, přičemž ten nedostatek dodává zdroji na exkluzivitu. Za exkluzivní žáci považovali, i s tímto odůvodněním, zlatou (5x). Dále také červeno-spektrální barvy: purpur (5x) a červenou (2x), šarlat (1x) růžovou (1x) protože byly složité na výrobu. Šest žáků neodpovědělo. Opět jsou to v nadpoloviční většině správné odpovědi.

Otázka zaměřená na kombinování barev má pomoci k pochopení toho, jak se měnil a vyvíjel pohled a přístup k barvám. S těmito tématy se měli možnost setkat jak v archeologickém programu, tak i v přednášce odborníka. O pochopení a zapamatování svědčí devatenáct správných odpovědí s bonusem jednoho příkladu (kombinace modré a oranžové).

V neposlední řadě je důležitý společenský aspekt oblečení. V otázce zaměřené na toto téma (č. 6) má žák aplikovat na základě analýzy sociálních vztahů ve společnosti důvody napodobování jedné společenské vrstvy druhou. Program má vést k pochopení těchto sociálních vztahů, které se v obměnách objevují i v současné kultuře. Sedmkrát žáci uvedli, že důvodem napodobování je touha vypadat bohatě, třikrát „být jako oni (šlechta)“, dvakrát vypadat vznešeně, jednou se chtěli vyrovnat vyššímu postavení. Jeden žák oglosoval tyto snahy i ze současného hlediska („*dříve se napodobovala šlechta, dnes celebrity*“). Dalo by se říci, že motivy napodobování žáci vystihli dobře. Protože móda je jedním z projevů socializace a jedním z cílů programu bylo, aby žák zjistil, že móda, tak jak ji známe my v současnosti, má základy právě ve středověku, nesmí chybět otázky na aplikování poznatků o módě (č. 7). Žák má vyvodit vztahy lidí a módy, například v určení iniciátorů módních změn ve středověké společnosti, což se týká jak konkrétní společenské vrstvy, tak i geografického určení, proto je druhá otázka zaměřená na země, ze kterých byly v českém království přebírány módní změny. Třináct odpovědí „šlechta, panovník /král“, případně dvakrát „nejvyšší vrstva společnosti“, svědčí o pochopení těchto vztahů. Dvakrát žáci použili všeobecné odpovědi „lidé“. Bohužel u geografického faktoru šest žáků neodpovědělo. Jeden napsal všeobecně „západní Evropu“. Vliv Francie byl uveden šestkrát,

Anglie pětkrát, německé země³⁷⁴ čtyřikrát, Itálie dvakrát a jednou bod dostalo i Španělsko. Dalo by se říci, že tato sestupná bodová tendence vyjadřuje v obrysech i míru vlivu jednotlivých zemí.

Když už je hotový materiál, zadavatel má peníze a požadavek na výslednou formu podle aktuální módy, je třeba zručného řemeslníka, který to vyrobí. V otázkách zaměřených na různá řemesla (č. 8) je využit především prvek zaměřený na znalost a zapamatování jednotlivých pojmů a názvů řemesel, které ovšem slouží k porozumění například čtenému textu, kde se názvy těchto profesí objevují. Že šlojírník vyrábí závoje, si pamatovalo sedmnáct žáků, tři neodpověděli vůbec. Největší problém dělal opět soukeník, že vyráběl sukno, vědělo jen osm žáků. Na střihy se specializuje krejčí, což vědělo sedmnáct žáků. Dva uvedli plátníka a jeden neodpověděl vůbec. Až na soukeníka, žáci neměli s profesemi problém.

Předposlední část (č. 9) procvičuje kognitivní a paměťovou složku. Opět tato znalost slouží k lepší orientaci v problematice. Sedm žáků přiřadilo pojmy s vysvětlením správně, pět žáků zvládlo přiřadit osm pojmů, dva žáci přiřadili deset pojmů, jeden po devíti, pak jeden po sedmi. Pouze tři žáci nezvládli ani polovinu. Z čehož vyplývá, že opět nadpoloviční většina měla většinu správně.

Poslední část (č. 10) testu nechává žáka, aby sám vysvětlil a zhodnotil, jak chápe význam oděvu pro člověka a společnost v současnosti i historii na základě svých zkušeností i nově získaných informací z programu a vyhledávání. Jde tedy o to, aby propojil svou prekonceptci s nově získanými a postupně upevňovanými poznatky a vyvodil z toho závěry důležité pro pochopení komplexnosti a provázanosti historie a současnosti na jednom prvku – na odívání.

Třikrát žáky zaujal rozdíl v používání barev, kdy dnes barvy ladíme k sobě, a ve středověku byl zdůrazňován kontrast. Čtyři žáci vnímají rozdíl v možnostech a dostupnosti dnes a ve středověku. Další uvádí, že dnes už hierarchie nehraje takovou roli. Na to můžeme navázat další odpovědí o tom, že ve středověku móda pomáhala dávat na odiv bohatství, dnes jsou pod vlivem módy všichni. O movitosti a pak střihu píše i další žák. Devět žáků neodpovědělo, což je vzhledem k tomu, že je to skoro polovina, celkem škoda. Jeden žák (č. 3) to shrnuje poznatkem, že se dnes lidé mají lépe: *„Kdysi na módě nezáleželo tolik, jako dnes; lidé kdysi řešili rozdíly v oblečení mezi šlechtou a neurozenými. Byli rádi, že vůbec nějaké oděvy mají, na venkově*

³⁷⁴ Přestože se v dějepise vyučuje o tom, že Německo ve středověku pod tímto názvem neexistovalo, je pro žáky patrně snazší toto moderní označení uvádět.

většinou ženy měly dvoje šaty, v dnešní době si to nedokážeme představit. Móda ve středověku měla významnou roli společenskou a reprezentativní. Nejvíce se móda změnila u urozených mužů.“

Z poměru a kvality odpovědí lze soudit, že nadpoloviční většina si prekoncepty rozšířila a některé informace je zaujaly a utkvěly jim v paměti.

Zbývá otázka motivace a hodnocení žáků.

V tomto případě se přikláním k průběžnému kritériálnímu hodnocení portfolia/vytvořených materiálů. Hodnotím výkon žáka vzhledem k požadovanému (očekávanému) výstupu a naplnění cílů, nikoli normativně, tedy k sobě navzájem. Podle Marvina Pashe se to dá klasifikovat jako vzdělávání zaměřené na výstupní ukazatele³⁷⁵ se zapojením průběžné a závěrečné diagnostiky.³⁷⁶ V závěrečném testu, který není podmíněn známkou a stresem s tím spojeným, by měla být naplněna kombinace reprodukce a produkce získaných poznatků, která bude odrážet více účinnost využitých metod. Žáci si pak sami mezi sebou srovnali své odpovědi. Pro možnost celkového srovnání jsem práce ohodnotila bodově. Maximum bylo 54 bodů. Nejvíce bodů dosažených bodů bylo 49, nejméně 27. Celkově byl průměr 39,6, což je více než polovina, o celých 12,6 bodu. Přepočteno na procenta, celková úspěšnost byla 73%. Z poměru a kvality odpovědí lze soudit, že nadpoloviční většina si prekoncepty rozšířila a některé informace je zaujaly a utkvěly jim v paměti.

Zpětná vazba a hodnocení žáků a vyučujících na středních odborných školách se zaměřením na textilnictví

Hodnocení žáků:

S časovým odstupem dalšího týdne, jsem žáky požádala o zpětnou vazbu. Žáky samozřejmě nejvíce zaujaly praktické části, především návštěva muzea a přednáška odborníka, k tomu

³⁷⁵ PASCH, Marvin et al. *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině: jak pracovat s kurikulem*. Překlad Milan Koldinský. Vyd. 1. Praha: Portál 1998. ISBN 80-7178-127-4, s. 112

³⁷⁶ Tamtéž, s. 187

přispěla změna prostředí, možnost aktivního zapojení a vizuálně taktilní atraktivita předmětů. Jedna žačka do hodnocení napsala: „výstava byla zajímavá. Nejvíce se mi líbilo, jak jsme si mohli spoustu věcí vyzkoušet, např. tkaní. Přednáška o odívání se mi líbila o něco méně. Dozvěděla jsem se ale spoustu nových věcí. Nejlepší ale bylo, že jsme si mohli oblečení vyzkoušet a vidět tak, jak se dříve lidé oblékali.“ Další žákyni na přednášce zaujaly nejvíce barevné kombinace, které tehdy používali. Píše, že: „Zdálo se jako by se snažili používat vždy dvě k sobě co nejvíce kontrastní barvy, což mě dost překvapilo. Dále mě zaujali boty se špičkou nahoru, které byli špičaté spíše díky svému střihu a šití, než kvůli původnímu záměru. Co mě překvapilo, byly názvy oděvů, čekala jsem, že se budou více podobat dnešnímu pojmenování.“

Přednáška měla velký úspěch i u ostatních. Jiné žačce se nejvíce líbilo zkoušení, ukázky středověkých kostýmů na jejích spolužácích a také „zábavná prezentace“. Na otázku, co si zapamatovala a co ji zaujalo, odpověděla: „Zaujalo mě, z kolika vrstev se skládal středověký oděv. A také mě zaujala informace, že už v gotice bylo používáno knoflíkové zapínání. A že v románské době se ženský oděv moc nelišil od mužského.“ Nesmí chybět i názory mužské části, takže jednomu žákovi chybělo více informací o rytířích, ale „jinak se (mu) to celkem líbilo.“ Poslední ukázka z reakcí na otázku, jak by žák porovnal to, co se dozvěděl při tvorbě referátu a co mu přinesla nového přednáška, odpověděl: „Přednáška mi přinesla hned několik nových informací. Například jsem netušil, jak lidé ve středověku využívali barev, tedy tak, že barvy vůbec neladily. Určitě zajímavá byla historka o upadlém podvazku. A samozřejmě byly velice užitečné i ukázky, díky kterým si odívání té doby dokážu mnohem lépe představit.“ Z uvedených reakcí vyplývá, že v nabídce aktivit začleněných do programu se ve většině případů našlo něco, co žáky bavil, především tedy v těch aktivitách, kdy si mohli něco vyzkoušet a tzv. osahat.

Hodnocení didaktického programu od vyučujících na dalších středních odborných školách:

Podařilo se mi získat dvě vyjádření k programu od vyučujících na středních odborných školách zaměřených na textilnictví, od jedné české a jedné slovenské.

Paní Aleně Kobylkové, ak. arch., pedagožce na Vyšší odborné škole a Střední umělecké škole textilních řemesel na Praze 1, se velmi líbí struktura programu, zejména zapojení praktických částí. Upozorňuje na slabinu v podobě nedostatku času na ozkoušení si tří různých textilních technik. Píše, že tkaní na karetkách je skvělá technika, stejně jako tkaní na stavu - ale skutečně si

to vyzkoušet, aby žáci pochopili princip, by vyžadovalo více času. Jinak je to jen tak "pro oko". Na což lze oponovat tím, že program v muzeu je koncipován tak, že žáci mají 15 – 20 minut na každou techniku a funguje to takto již několik let a časová dotace je podle vedoucí archeologických programů paní magistry Veroniky Hujarčíkové dostačující, protože při delší časové dotaci zájem žáků polevuje.

Paní Kobylková dále kladně hodnotí začlenění vlastní domácí práce, cílené vyhledávání a doplňování informací, které posiluje aktivitu žáků a vede je postupně k větší samostatnosti. Z celkového hodnocení tedy vyplývá, že by program určitě našel další uplatnění.

Druhé hodnocení je od slovenské pedagožky paní magistry Lenky Pechové.³⁷⁷ Paní Pechová doporučuje úpravu témat referátů místo označení podle slohů (románský, gotický), pouze na rozdělení podle časových rozmezí (např. Oděv šlechty ve střední Evropě v období 1300 – 1350). Oceňuje zapojení symboliky barev a zároveň upozorňuje na úskalí v podobě široké téma vlivu např. na psychiku, kde je třeba se opřít o odbornou literaturu. Program se jí líbí, učební koncepce jí přijde zajímavá. Na otázku, zda je podle ní koncepce využitelná i pro další školy odpovídá: *„Pre textilne ano, velmi dobre si to viem predstavit aj pre umelecku školu scénického výtvarníctva.“*³⁷⁸

³⁷⁷ Působila na Strednej umeleckej škole scénického výtvarníctva v Bratislavě a v Pamiatkovom urade SR. Historii odívání a rekonstrukci oděvu se věnuje více než 15 let.

³⁷⁸ Text posudku: „Program vzdelávania, ktorý navrhla Veronika Raubicová pre stredné odborné školy je zaujímavou kombináciou rôznych výukových metód, ktoré nie len že spestrujú vyučovací proces, ale podporujú syntetické myslenie žiakov a učí ich používať a prepájať získané informácie. Zdá sa mi veľmi vhodný pre všetky stredné odborné školy so zameraním na textil a históriu, pretože komparačné metódy výučby (porovnanie odevu v stredoveku a dnes, symbolický význam farieb v minulosti a v dnešnej dobe) pomáhajú žiakovi si uvedomiť nie len technický vývoj ľudstva, ale aj zmenu jeho myslenia a vnímania vecí, ktoré sú každodennou súčasťou nášho života. Tento program by som vrele odporúčila každej strednej škole, ktorá chce nie len poskytnúť žiakovi informácie, ale ho naučiť ich aj v praxi využívať.“

4. ZÁVĚR

V této práci jsem se věnovala začlenění dějin středověkého odívání do výuky dějepisu, a nabídla možnost v případě středních odborných škol se zaměřením na textilnictví začlenění i do dějin oboru. Chtěla jsem žáky motivovat k poznání tohoto tématu přes význam oblečení a módy, protože v tomto věku je pro ně oblečení a móda důležitým tématem a právě ve středověku se móda stala důležitým kulturním prvkem. Nejdříve jsem tedy zhodnotila vznik a vývoj módy a nabídla pohled několika autorů odborných publikací zaměřených na toto téma. V teoretické části jsem se snažila objasnit, jak se toto téma může promítnout do výchovně vzdělávacích cílů a následně je pak aplikovala do přípravy didaktického programu.

Provedla jsem historickou, didaktickou a metodickou analýzu, abych mohla program připravit. Při vymezení tématu a časového zařazení jsem uvedla i různé přístupy chronologie, které se mírně odlišují, podle vědních oborů, které se historií zabývají. Následoval přehled dostupných zdrojů. Podrobila jsem tedy analýze učebnice, odbornou a populárně naučnou literaturu a další zdroje. Na závěr každé analýzy jsem nabídla možnosti využití ve výuce. Zjistila jsem, že na českých školách se velmi málo používá jediná dostupná a zastaralá učebnice od Jany Skarlantové. Jinak jsou vyučující odkázáni na své vlastní přípravy. Podařilo se mi však objevit slovenskou učebnici, která splňuje kritéria na moderní učebnici a kterou doporučuji k překladu a používání. Odbornou literaturu jsem hodnotila z několika hledisek – obsahového (jak odpovídá obsah požadovaným tématům), faktografického (užívání odborných pojmů), ikonografického (vizuální podoba ikonografických příloh) a také z hlediska zdrojů, ze kterých autoři čerpali. U hodnocení dostupných zdrojů jsem zařadila i nejnovější poznatky a výzkumy jako ukázkou toho, že se bádání stále vyvíjí, a nutno říci, že dobrým (odborným) směrem. Neopomněla jsem zhodnotit i internetové zdroje, protože z nich žáci čerpají nejčastěji. I zde jsem navrhla doporučení, jak s nimi lze ve výuce pracovat.

Z historické a didaktické analýzy vyšlo, že téma dějin odívání není zatím moc vyučované, stejně jako další části každodenního života. V metodické analýze jsem začala formovat návrh didaktického programu zaměřeného na dějiny odívání, konkrétně na středověké odívání, z důvodů výše zmíněných. V praktické části jsem popsala svůj postup při přípravě, časové rozvržení aktivit i jejich popis, včetně toho, jak by měly naplňovat výchovně – vzdělávací i moje didaktické cíle.

Na otázku, zda se mi podařilo žáky tématem oslovit, mohu odpovědět, na základě vyhodnocení evokačních listů, pracovních listů, průběžných samostatných aktivit, závěrečného testu a zpětné vazby, že jsem uspěla u více než poloviny žáků. Dle reakcí je nejvíce bavili praktické části, především vyzkoušení technik výroby oděvů a ukázky rekonstrukcí oděvů. Méně zábavné byly části, kdy museli pracovat se zdroji a učit se vyhledávat a ověřovat informace.

I v otázce rozšíření znalostí a rozvoje prekonceptů, lze říci, že po zhodnocení a srovnání portfolio, byly cíle naplněny ve větší míře. Žáci zjistili, jaký význam mělo oblečení a móda, včetně prvků jako jsou barvy a tvar oděvu, pro člověka ve středověku a měli možnost to srovnat se (svou) současností. K rozvoji odborných kompetencí, na základě pozorování a dokumentace, říci, že žáci aktivně spolupracovali. Zúčastňovali se všech aktivit, zadanou práci ve škole i na doma splnili (ačkoliv na různých úrovních kvality), vyhledávali informace, prezentovali svou práci před ostatními, učili se přijímat i dávat konstruktivní kritiku, všechny výrobní techniky v muzeu si ozkoušeli, na přednášce vznášeli relevantní dotazy k tématu, někteří byli schopni diskutovat.

Zpětná vazba a hodnocení vyučujících na středních odborných školách se zaměřením na textilnictví hovoří ve prospěch smyslu formování odborných kompetencí. Program by tedy mohl nalézt uplatnění i na jiných školách. Pokud tato práce poslouží jako podklad pro další vyučující a jejich práci, budu velmi potěšena.

Na závěr bych chtěla ještě jednou poděkovat všem, kteří mi jakkoliv s prací pomohli a podíleli se na ní svým vkladem.

5. Použitá literatura a zdroje

5.1. Seznam použité literatury

BREUERS, Dieter. *Na hradech, v kláštorech, podhradí. Středověk, jak ho neznáte*. Praha: Brána. Knižní klub 1994. ISBN 80-7243-048-3.

COXOVÁ, Barbara (et al.). *Ve jménu módy. Ilustrované dějiny bizarnosti a krásy*. Praha: Mladá fronta 2012. ISBN 978-80-204-2928-5.

ČÁP, Jan a MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.

DORAZIL, Otakar. *Světové dějiny v kostce*. Vimperk: Nakladatelství Papyrus 1992. ISBN 80-901111-1-4.

ENNENOVÁ, Edith. *Ženy ve středověku*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-369-7.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido 2000.

GEIS, Imanuel. *Dějiny světa*. Praha: Ivo Železný 2005. ISBN 80-237-3940-9.

LE GOFF, Jacques. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2014. ISBN 978-80-7429-130-2.

LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-274-8.

KŘÍŽOVÁ, Alena a VÁLKA, Martin. *Středověké a novověké zdroje tradiční kultury: sborník příspěvků ze semináře konaného 30. listopadu 2005 v Ústavu evropské etnologie, Brno Ústav evropské etnologie, (Etnologické studie; 1). - Vyd.: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2006. ISBN 80-239-7984-1.*

KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání; Díl 5. Středověk*. Praha: Lidové noviny 2001. ISBN 80-7106-146-8.

LABISCHOVÁ, Denisa. *Didaktická média ve výuce dějepisu*. Vyd. 2. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 2008. ISBN 978-80-7368-550-8.

LABISCHOVÁ, Denisa a GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava: FF OU 2008. ISBN 978-80-7368-584-3.

LENDEROVÁ, Milena, MACKOVÁ, Marie a JIRÁNEK, Tomáš. *Z dějin české každodennosti*. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.

MAŇÁK, Josef, ed. a KNECHT, Petr, ed. *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 7. ISBN 978-80-7315-148-5.

Móda: obrazové dějiny oblékání a stylu. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2013. 480 s. ISBN 978-80-242-4170-8.

MODRÁKOVÁ, Renáta. *Čas odložil svůj šat: móda z rukopisů 11. - 16. století*. Praha: Národní knihovna České republiky 2008. ISBN 978-80-7050-550-2.

MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Host 2000. ISBN 80-86055-90-6.

- PASCH, Marvin et al. *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině: jak pracovat s kurikulem*. Překlad Milan Koldinský. Vyd. 1. Praha: Portál 1998. ISBN 80-7178-127-4.
- PASTOUREAU, Michel. *Modrá: dějiny jedné barvy*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0886-6.
- PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. I. 2.sv.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
- PRŮCHA, Jan. *Hodnocení obtížnosti učebnic: struktury a parametry učiva*. 1. vyd. Praha: SNTL, 1984. 95 s. Publikace Výzkum. ústavu odb. školství v Praze. T-Teoretické studie.
- SAGNIEROVÁ, Christine. *Objevujeme středověk*. Ostrava: Matys 2006. ISBN 80 – 9147-84-4.
- SKARLANTOVÁ, Jana. *Oděv jako znak: sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 2007. ISBN 978-80-7290-330-6.
- SKARLANTOVÁ, Jana. *Od fíkového listu k džínům*. Praha: Grada Publishing 1999. ISBN 80-7169-785-0.
- UNGER, Josef. *Archeologie středověku: odraz života lidí v archeologických pramenech*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. Materiály pro studium archeologie; sv. 4. ISBN 978-80-7041-766-9.
- VEBLEN, Thorstein. *Teorie zahálčivé třídy*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 344 s. Klas: klasická sociologická tradice; sv. 3. ISBN 80-85850-71-0.
- VODA, Petr. *Středověké textilní památky na Pražském hradě*. In: Sborník semináře historie odívání 2009. Hřibová, Zlín 2009. ISBN 978-80-254-4639-3.
- VODA, Petr. *Ženské účesy a pokrývky hlavy ve 14. století*. In: Sborník semináře historie odívání 2009. Hřibová, Zlín, 2009. ISBN 978-80-254-4639-3.
- VODA, Petr. *Vývoj těsného mužského oděvu ve 14. století*. In: Sborník semináře historie odívání 2011. TIGRIS s.r.o, Zlín, 2011. ISBN 978-8086062365
- VODA, Petr. *Kabátce v pramenech 14. století*. Vlastním nákladem, Bohuslavice, 2011, 87s.
- VODA, Petr. *Ženské účesy a pokrývky hlavy ve 14. století*. Vlastním nákladem, Bohuslavice, 2011, 27s.

WINTER, Zikmund. Dějiny kroje v zemích českých od konce XV. Století až po dobu bělohorské bity. Praha 1893.

WHITE, Lynn. *Medieval Religion and Technology. Collected essays*. University of California press. 1978. ISBN 0-520-03566-6

ZÍBRT, Č.: Dějiny kroje v zemích českých. Od dob nejstarších až po války husitské. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1892

ZÍTEK, Odolen. Lidé a móda. Malá moderní encyklopedie. Praha: Orbis 1962.

ZUBERCOVÁ, Magdaléna M. *Tisícročie módy: z dejín odievania na Slovensku*. 1. vyd. Martin: Osveta, 1988.

5.2. Seznam použitých učebnic

BENEŠ, Zdeněk a NÁLEVKA, Vladimír. *Dějepis pro střední odborné školy*. 1. vyd. Úvaly: Albra, 2001-2009. 2 sv. Učebnice pro střední školy. ISBN 80-86287-44-0.

ČAPEK, Václav a PÁTEK, Josef. *Dějepis pro střední odborné školy*, Scientia, Praha 2001. ISBN 80-7183-237-5.

ČORNEJ, Petr a kol. *Dějepis pro střední odborné školy*, SPN, Praha 2010, S. 55 ISBN 978-80-7235-382-8

KORCOVÁ, Václava a kol. *Dějepis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2009. 3 sv. ISBN 978-80-7238-558-4.

MÓSZIOVÁ, Oľga a BOHATOVÁ, Anna. *Dejiny odievania přes stredné priemyslné školy odevné, školy užitkového výtvarníctva a stredné umelcké školy*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo Mladé leta 2007 ISBN 978-80-10-01142-1

SKARLANTOVÁ, Jana. *Základy oděvního výtvarnictví pro 1. - 3. ročník středních průmyslových škol oděvních*, Praha: SPN 1978.

5.3. Seznam použitých elektronických zdrojů

Bloomova taxonomie [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <http://wiki.ped.muni.cz/index.php?title=Bloomova_taxonomie_v%C3%BDukov%C3%BDch_c%C3%ADl%C5%AF>

Citáty o módě [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: převzato z: <<http://kulturio.cz/citaty-o-mode/>>

Citáty [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://cituj.cz/Citaty/kat-163.aspx>>

Článek o spodním prádle ve středověku. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.extrastory.cz/zeny-uz-ve-stredoveku-si-vylepsovaly-poprsi-pomoci-podprsenek-a-kalhotky-nosily-behem-menstruace.html>>

Článek o nálezech spodního prádla z 15. století (anglicky). [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2174568/Austrian-dates-bras-15th-century-The-scraps-lace-castle-vault.html>>

Článek o nálezech spodního prádla z 15. století (česky). [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.extrastory.cz/zeny-uz-ve-stredoveku-si-vylepsovaly-poprsi-pomoci-podprsenek-a-kalhotky-nosily-behem-menstruace.html>>

Diskuse o spodním prádle, zejména o „podprsenkách“. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.medievalsilkworm.com/2012/08/bra-shirts-in-written-sources.html>>

Doba Karlova, „Karlovcí“. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: www.dobakarlova.wz.cz/, ale také mnoho dalších historických a šermířských skupin.

Filmové obrazy středověku. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.castrum.cz/film-a-dejiny/clanky/petr-kopal/filmove-obrazy-stredoveku>>

Historické a orientální kostým...stříhy a návody [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://krea.wz.cz/gotika.html>>

Historické kostýmy a stříhy [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: www.kostym.cz

Hrad Sovinec. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.hradsovinec.cz/2015/program2015.pdf>>

Hrad Veverí. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.veveri.cz/aktualne/?more=36>>

Moravské zemské muzeum v Brně. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.mzm.cz/expedice-stredovek/>>

Muzeum J.A.K. v Uherském Brodě. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.mjakub.cz/?idc=1210>>

Muzeum hlavního města Prahy. Archeologický program Oděvy našich předků. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.muzeumprahy.cz/odev-nasich-predku/>>

Pojmy v učebnicích zeměpisu. In: Pedagogická orientace.[online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<https://journals.muni.cz/pedor/article/view/882>>

Posadow. Odívání ze 14. století [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://posadow.webnode.cz/teorie/>>

Rámcový vzdělávací plán MŠMT – střední odborné školy, obor textilnictví [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: : <<http://zpd.nuov.cz/RVP/ML/RVP%203141M01%20Textilnictvi.pdf>>

Seminář historie. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://seminarhistorie.wz.cz/index.htm>>

Studie Českého statistického úřadu uvedené na metodickém portálu www.rvp.cz, v období od školního roku 2003–2004 do roku 2010–2011 na Metodickém portále RVP [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/17457/SOUCASNY-STAV-INTERKULTURNIHO-VZDELAVANI-ZAKU-CIZINCU.html>>

Školní vzdělávací plán Střední školy oděvního a grafického designu v Lysé nad Labem. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://odevnidesign.ogdlysa.cz/file.php?nid=12138&oid=4194978>>

Školní vzdělávací plán Střední školy uměleckoprůmyslové v Ústí nad Orlicí. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.ssup.cz/obor.php?rubrika=1002&podrubrika=1011>>

Školní vzdělávací plán Střední školy umění a designu, stylu a módy v Brně. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.supsbrno.cz/sups/modelarstvi-a-navrhavstvi-odevu/>>

Školní vzdělávací plán Střední průmyslová škola textilní v Liberci. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.spstliberec.cz/cz/o-skole/dokumenty-a-formulare/dokumenty-skoly/>>

Školní vzdělávací plán Střední školy Aloyse Klara na Praze 4. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://www.aklar.cz/stredni-skola/textilni-vytvarnictvi>>

Uměleckoprůmyslové muzeum. Expozice „Příběhy materiálů.“ [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: [//www.upm.cz/index.php?page=200&language=cz](http://www.upm.cz/index.php?page=200&language=cz)

VODA, Petr. *Známé francouzské sochy jako zdroj informací o odívání.* Elektronický dokument. 2008. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://posadow.webnode.cz/teorie/>>

VODA, Petr. *Realizační zpráva. Metodika dokumentace realizace historického oděvu.* Elektronický dokument, Bohuslavice, 2012, 3s. [online]. [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: <<http://posadow.webnode.cz/teorie/>>

Zdravá výživa v učebnicích přírodovědy – pojmová analýza. [online]. [cit. 2015-07-18].
Dostupné z: <<http://www.theses.cz/id/fqv2kd/?furl=%2Fid%2Ffqv2kd%2F;lang=en>>

6. Přílohy
